

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TOPLU KONUT VE YAŞAM TARZLARI:
İSTANBUL KAYABAŞI ÖRNEĞİ

TÜLAY KAPAN
2501110075

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. YUSUF ADIGÜZEL

İstanbul, 2014

YÜKSEK LİSANS
TEZONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Tülay KAPAN

Numarası : 2501110075

Anabilim/Bilim Dalı: Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman Öğretim Üyesi: Doç. Dr. Yusuf
ADIGÜZEL

Tez Savunma Tarihi : 14.07.2014

Tez Savunma Saati : 15.30

Tez Başlığı : Toplu Konut ve Yaşam Tarzları: İstanbul Kayabaşı Örneği

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Yusuf ADIGÜZEL		Kabul
2- Doç. Dr. Enes KABAKÇI		Kabul
3- Yrd. Doç. Dr. Seda BİLAN		Kabul
4- Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK		Kabul
5- Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAYARTAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Yrd. Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU		
2- Yrd. Doç. Dr. Lütfi SUNAR		

TOPLU KONUT VE YAŞAM TARZLARI: İSTANBUL KAYABAŞI ÖRNEĞİ

Tülay KAPAN

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de yoksul grup ve alt gelir grubu için üretilen toplu konutlardaki yaşam tarzları ele alınmıştır. Türkiye’de kentleşme sürecinde toplu konutlar önemli bir yere sahiptir. Özellikle son yıllarda sosyal konut üretimiyle toplu konut alanında aktör haline gelen TOKİ’nin İstanbul’da uyguladığı projelerden Kayabaşı Toplu Konutları seçilerek burada yaşayan kişilerin önceden yaşadıkları semtlere ve oturdukları konut tiplerine kıyasla yaşam biçimlerindeki değişim ele alınmıştır. Bu çerçevede, toplu konut kullanıcılarının yeni konut ve çevresine dair algıları, toplu konut yaşamına uyum süreçleri, sosyal ilişki ağları ve kamusal alanların kullanımı üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu yaşam biçimlerini betimlemek için nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmış ve bu çerçevede 32 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Ayrıca odak grup toplantısı tekniği de kullanılmıştır. 4 odak grup toplantısı yapılmış, 28 kişi bu toplantılara katılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde kent, konut ve yaşam tarzı kavramlarına ilişkin tanımlar ve kuramsal tartışmalar ele alınmıştır. İkinci bölümde, Türkiye’de toplu konut serüveni değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kayabaşı’nda gerçekleştirilen saha çalışmasında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar değerlendirilerek; toplu konut üretimde aktif rol oynayan Toplu Konut İdare Başkanlığı başta olmak üzere diğer konut üreticilerinin çalışmalarına katkı sağlayacak önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uydu Kent, Toplu Konut, Konut Politikaları, TOKİ, Sosyal Konut, Yaşam Tarzı.

ABSTRACT

HOUSING AND LIFE STYLES: İSTANBUL KAYABAŞI CASE

Tülay KAPAN

In this study, within the framework of the social housing, the lifestyles in public housing produced for the poor and the lower income group are discussed. Public housing has an important place in the process of urbanization in Turkey. Especially, in recent years, the public housing project in Kayabaşı which is one of the project implemented in İstanbul by TOKİ that become an actor in the field of social housing production, were chosen and the exchange in the lifestyles of people who already live here, compared to their life in previous neighborhoods and housing types are emphasized. This case has been assessed through the perceptions of the public housing residents to housing and its environment, the adaptation process to public housing, social relationship networks and the use of public spaces.

To illustrate these life forms, qualitative research method and in-depth interview technique is used, and in this context, face-to-face meetings were held with 32 people. Besides, focus group technique was used. In the first section, concepts related to city, housing and life styles and theoretical discussions are discussed. In the second section, the adventure of public housing in Turkey has been assessed. In the third section, the findings of the field study are discussed. In the conclusion section, by evaluating the results of the research, some tips that contributes to them, were given to Housing Development Administration and other public housing producers.

Keywords: Satellite Town, Housing, Housing Policies, TOKİ, Council House, Life Style.

ÖNSÖZ

21. yüzyılda konutun, küresel tüketim kültürünün bir nesnesi ve statü sergileme araçlarından biri haline gelmesi konutun "geleneksel" anlamında değişimi de beraberinde getirmiştir. Artık konutun türü ve bulunduğu semt, toplumdaki sosyal statüyü sergilemede bir araç olarak kullanılmaktadır. Eski konut türlerinden gecekonduların, bahçeli müstakil evlerin yahut birkaç katlı apartmanların yerini günümüzde (genellikle çok katlı binalardan oluşan) siteler almakta ve şehrin mekansal bağlamda biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Bu yüksek çok katlı yapılaşmalar, genel olarak özel sektör tarafından toplumdaki üst-orta ve üst gelir grubu için güvenli ve kendi içinde bir yaşam alanı olarak üretilmektedir. Fakat, kentsel mekandaki çok katlı yapılaşmalar arasında son yıllarda devlet tarafından sosyal konut kapsamında yapılan toplu konutlarda göz ardı edilemez bir sayıya ulaşmıştır. Yoksul, alt ve orta gelir grubu için üretilen bu konutlarla bir yandan kentsel mekanda gecekondularla oluşan kaçak yapılaşma görüntüsü daha düzenli hale getirilmekte bir yandan da hızlı kentleşme neticesinde oluşan konut ihtiyacını gidermek ve düşük gelir gruplarını konut sahibi yapmak istenmektedir.

Bu çerçevede kent araştırmalarında konut ve konut türleri üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmalar, genel olarak sosyal bilimlerin özelde ise sosyolojinin çalışma alanlarından birisidir. Konutun toplumsal mekan bağlamında analizi ve bireylerin oturdukları konuta yükledikleri anlam ve konut çevrelerinde oluşturdukları yaşam tarzları, kentsel mekanın analizi ve toplumsal yapının çözümlenmesinde etkilidir. Ayrıca konut türleri ve kullanıcılarına dair analizler kentteki mekansal ayrışma ve bu ayrışma neticesinde oluşan yaşam tarzı farklılıklarının tespiti ve toplumsal yapı içindeki yerini anlamak açısından önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmayla, Türkiye'de özellikle son yıllarda sayılarındaki artışla ön plana çıkan ve kentlerin biçimini etkileyen, farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çeşitliliği içinde barındıran toplu konutlardaki yaşam biçimlerini Kayabaşı Toplu Konutları örneği üzerinden sorgulamak ve açıklamak amaçlanmaktadır.

Derinlemesine mülakat tekniğine dayalı olarak toplamda 32 kişi ile görüşülmüştür. Ayrıca, 4 odak grup toplantısı yapılmış 28 kişi bu toplantılara katılmıştır. Bu tez çalışmama destek vererek beni evlerine kabul eden katılımcıların hepsine teşekkür ediyorum. Verdikleri değer ve gösterdikleri özen için hepsine şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmanın hazırlanmasında teşekkür borçlu olduğum birçok kişi var. Öncelikle öğrencilik yıllarımdan beri çok değerli bilgilerini paylaşarak bana yol gösteren Bölümümüz emekli öğretim üyelerinden, değerli hocam Prof. Dr. Korkut TUNA'ya şükran borçluyum.

Öğrencilik hayatım ve tez çalışmamın her aşamasında yardımlarını eksik etmeyip bu tezi oluşturmam da büyük emeği ve desteği olan saygı değer hocam Prof. Dr. İsmail COŞKUN'a, tez konusunu oluşturmada beni yönlendiren ve çalışmamda maddi ve manevi desteğini eksik etmeyen danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Yusuf ADIGÜZEL'e, tezin hemen her aşamasında görüşlerine başvurduğum ve çalışmama yol gösteren fikirleriyle yardımlarını eksik etmeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK'e ve tüm mesai arkadaşlarıma teşekkür ediyor ve en içten şükranlarımı sunuyorum.

Burada adını veremediğim ve bu çalışmaya katkı veren, destek olan herkese teşekkür ederim. Ayrıca yetişmemde büyük emekleri olan annem ve babama, destek ve fedakarlıklarını eksik etmeyen kardeşlerime ve çalışmamın başından sonuna kadar yaşadığım her türlü yoğunluk ve sıkıntıda her zaman yanımda olan ve sabırla katlanan sevgili eşime, sonsuz teşekkür...

Tülay KAPAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
TABLolar LİSTESİ	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu.....	3
Araştırmanın Önemi.....	4
Araştırmanın Amaç ve Kapsamı	5
Araştırmanın Yöntemi	5
1. KENT, TOPLU KONUT VE YAŞAM TARZLARI.....	9
1.1.Kent Olgusu	9
1.1.1. Kent, Kentleşme ve Kentlileşme Kavramı	9
1.1.2. Türkiye’de Kentleşme ve Kentlileşme	14
1.1.3. Toplum ve Mekân İlişkisi bağlamında Kent.....	18
1.1.3.1.Klasik Sosyal Teoride Kent ve Mekân.....	20
1.1.3.2. 1960’lardan Sonra Mekân ve Kent Teorileri	24
1.2. Konut ve Toplu Konut Olgusu	32
1.2.1. Kavram olarak Konut ve Toplu Konut	32
1.2.2. Konutun Mekân Bağlamında Sosyo-Kültürel Anlamı	38
1.3. Yaşam Tarzı Olgusu	40
1.3.1. Yaşam Tarzı Kavramı	40
1.3.2. Konut ve Çevresindeki İlişkiler Bağlamında Bourdieu ve Sermaye Kuramı.....	48
1.3.2.1. Ekonomik Sermaye.....	50
1.3.2.2. Kültürel Sermaye.....	50
1.3.2.3.Sosyal Sermaye	51
2. TÜRKİYE’DE TOPLU KONUT SERÜVENİ VE GELİŞİMİ.....	53
2.1. Cumhuriyet Döneminden 1980’lere kadar Türkiye’de Toplu Konut.....	53
2.2. 1980’lerden Günümüze Türkiye’de Toplu Konut.....	56

2.3. Kentsel Mekânın Biçimlenmesine Etkisi Bağlamında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)	58
2.3.1. Kurumsal Tarihi ve Gelişimi.....	59
2.3.2. Faaliyet Alanları.....	63
2.3.2.1. Konut Programı	63
2.3.2.1.1. Sosyal Nitelikli Konut Üretimi, Alt Gelir Grubu ve Yoksul Konutları	66
2.3.2.1.2. Uydu Kent Uygulamaları	69
2.3.2.1.3. Kentsel Dönüşüm Projeleri	70
2.3.2.1.4. Afet Konutları.....	70
2.3.2.1.5. Tarımköy Uygulamaları	71
2.3.2.1.6. Göçmen Konutları	72
2.3.2.1.7. Kaynak Geliştirme ve Gelir Paylaşımı Projeleri	72
2.3.2.2. Sosyal Donatılar	73
2.3.2.3. Kamuya yönelik Uygulamalar.....	74
2.3.2.4. TOKİ Tarafından Sağlanan Krediler	76
2.3.2.5. Arsa Üretimi	78
2.3.2.6. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Faaliyetleri	79
2.4. Türkiye’de Konut Politikaları	80
2.4.1. Planlı Dönem Öncesi Konut Politikaları.....	81
2.4.1.1. 1923-1945 Dönemi	81
2.4.1.2. 1945- 1963 Dönemi.....	83
2.4.2. Planlı Dönem Sonrası Konut Politikaları.....	84
2.4.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	85
2.4.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	87
2.4.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	88
2.4.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983)	89
2.4.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	90
2.4.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	91
2.4.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	92
2.4.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	93
2.4.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	94

3.ALAN ARAŞTIRMASI	95
3.1.Araştırmanın Metodolojisi	95
3.1.1. Araştırma Sahası	95
3.1.2. Çalışma Grubu	96
3.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	98
3.1.4. Veri Toplama Araçları.....	99
3.1.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	100
3.2. Araştırma Bulguları ve Yorum	100
3.2.1. Dayatılan Site Kuralları: Zorunlu Uyum	100
3.2.2. Kentsel Dönüşüm ile Gelen Gecekondulular.....	102
3.2.3. Mekansal Aidiyet.....	104
3.2.4. Site yaşamı: Yeni hayat	105
3.2.5. Organize Edilmiş Bir Yaşam	107
3.2.6. Zayıflayan Sosyal İlişkiler	109
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	117

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Kentleşmesi.....	17
Tablo 2: Yaşam Tarzı Unsurları.....	45
Tablo 3: TOKİ Konut Uygulama Dağılımı	65
Tablo 4: Sosyal Donatı Uygulamaları.....	75

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
Akt.	Aktaran
AVM	Alışveriş Merkezi
Bkz.	Bakınız
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
İSMEK	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları
TDK	Türk Dil Kurumu
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Mekân, insanın ve toplumun pratik yansımalarından biridir. İnsan ve toplum, belli bir mekânda varlık kazanır, o mekânda oluşur ve dönüşür. Geçmişten günümüze kendini hep mekanlarda inşa eden, hayatının farklı yönlerine, ihtiyaçlarına, arzularına karşılık olması bakımından yerleşme mekanlarından, yerleşme tiplerinden geçen, köyler ve kentler kuran insan, sürekli hayatının akışını dengeleyecek ve karşılayacak mekanlar üretmektedir (Alver, 2007). Kent ise üretilen bu mekanların başında gelmekte ve toplumda belirli bir kültür ve hayat tarzını yansıtmaktadır.

Farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip insanların etkileşim içinde oldukları mekanlar olarak kentler günümüzde yoğun bir nüfus akışı ile karşı karşıyadır. Oluşan bu nüfus hareketliliğinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kentsel mekanlarda yeni bir yapılanma sürecine girilmiştir. Bu yapılanma iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, kişisel zevk ve tercihlere hitap eden mekanın ticarileştirilmesi ile farklı gelir gruplarına hitap eden konut alanları, eğlence ve iş mekanlarının oluşmasıdır. İkinci ise farklı gelir gruplarına hitap eden bu konut ve yaşam alanlarının mekânsal ayrışmaların yanı sıra sınıfsal ayrışmalara da yol açmasıdır. Bu çerçevede, kentsel mekanların farklı grupların karşılaştıkları ve sosyal etkileşim içinde oldukları alanlar olması kent açısından önemini vurgulamaktadır. Kentsel mekanlardan biri olan toplu konutlar ise söz konusu kentsel yaşam açısından Türkiye'de kentleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde mekana özgü farklılıklar ve anlamlar yeniden kurulmakta; bireylerin konut alanları, alışveriş merkezleri, kafeler, eğlence mekanları ve iş alanları gibi çeşitli kentsel mekanlarla kurdukları ilişkiler değişmekte ve farklı anlamlar kazanmaktadır. Değişen sadece kentsel mekanların fiziksel görünümü değil, bu mekanlara bireyin yüklediği anlam ve kurduğu ilişki de değişmektedir. Bireyin ilişki kurduğu kentsel mekanların başında şüphesiz, temel ihtiyaçlarından biri olan barınma gereksinimini karşıladığı mekan olarak ev gelmektedir.

Kentsel mekanın ana parçalarından biri olan ev, zamanla oluşan yeni ihtiyaçlara göre farklı şekilde değişmektedir. Ayrıca, kültürü yansıtan bir öge olmasının yanı sıra bireyin yaşam tarzını de yansıtmaması, evin çeşitli işlevlere sahip

olduğunu göstermektedir. Evin bulunduğu semt, biçimsel özellikleri, eşyaları, içinde barındırdığı insanın rolleri, bireyin ve hanenin sahip olduğu ekonomik ve kültürel sermayeyi açıklamaya yardımcı olur.

Ev, giderek bir tüketim nesnesi olarak kurgulanmakta ve planlanmaktadır. Bireyin oturduğu ev ve evin bulunduğu semt artık statü gösteren bir araç olarak kullanılmakta ve sergilenmektedir. Bu durum, kentlerdeki konut bölgelerini, başta sahip olunan gelir seviyesi olmak üzere tercih edilen yaşam tarzı doğrultusunda ayırmaktadır. Bir yanda, yoksul gelir grubunu içinde barındıran gecekondu, bir yanda alt ve orta gelir grubu kapsayan ve artık çok da fazla revaçta olmayan apartmanlar ve diğer yanda da üst gelir grubu için üretilen lüks ve güvenli siteler, bahçeli müstakil evler bulunmaktadır. Kentte oluşan bu ayrışma, konut alanlarının fiziksel bir bölünmesini ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda bu alanlarda yaşayan bireylerin yaşam tarzlarındaki değişimi de vurgulamaktadır. Bu çerçevede, çalışmamda ele aldığım konut formu, toplu konuttur.

Toplu konut, Sanayi Devrimi'nden sonra önem kazanmıştır. Hızlı sanayileşme ile birlikte kırsal kesimlerden kentlere olan yoğun göç, kentlerdeki artan konut ihtiyacını beraberinde getirmiş ve başta işçi sınıfı olmak üzere kentlerde yaşayanlar için ucuz ve hızlı konut ihtiyacını doğurmuştur. Bu süreçte başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde hızla gelişen toplu konut yerleşmeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. O dönemde çeşitli tipolojilerde ortaya çıkan toplu konutların tasarımına şüphesiz 20. yy'ın başındaki modernist yaklaşımların da etkisi olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ise toplu konutlar için yeni bir dönem olarak nitelendirilebilir. Avrupa'da yıkılan şehirlerin yeniden inşası sırasında üretilen toplu konutlar, hızlı ve ucuz üretimin bir sonucu olsa da kalite, estetik ve nitelikten yoksun yapıtlar haline gelmişlerdir.

Ülkemizde ise toplu konut her ne kadar Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde ele alınsa da özellikle 1980'lerden sonra daha fazla gündeme gelmiştir. Son yıllarda ise kentsel mekanların biçimlenmesinde en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. 1950'lerden sonra kırsal alanlardan kentlere olan göç, ülkemizde kentlerde yoğun bir konut ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Halihazırdaki konutların göçle gelen nüfusun ihtiyacını karşılamada yetersiz olması ve devletin oluşan bu ihtiyacı gidermek için hızlı ve ekonomik bir

özüm üretememesi kentlerde gecekondlu mahallelerinin oluşmasına yol açmıştır. Özellikle yoksul ve alt gelir grubunun konut ihtiyacını gidermek ve bir nevi oluşacak kaçak yapılaşmanın önüne geçmek için devlet çeşitli zamanlarda yaptığı planlamalarla toplu konut yapımını özendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Fakat bu, yapılan planların uygulanamaması ya da uygulamaların yetersiz sayıda olmasının ötesine geçememiştir. 1980'lerden sonra sınırlı sayıda olan toplu konutlar, kooperatifler bünyesinde üretilmiştir. TOKİ ise kredi veren bir kurum olmanın ötesine geçememişken 2003 sonrasında ise Ak Parti hükümetinin uygulamaları ile toplu konut farklı bir hal almıştır. Artık TOKİ toplu konut üretiminde baş aktör halini almıştır. Başta büyükşehirler olmak üzere ülkenin farklı bölge ve şehirlerindeki toplu konut üretimi hız kazanmıştır. Gecekondlu mahalleleri başta olmak üzere şehirlerdeki plansız ve çarpık yapılaşma bölgelerini belirli bir düzen içinde yeniden inşa etmek için toplu konutlar ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra, toplu konut üretiminde de devletin asıl amaçlarından birinin şehrin konut yapımına açılmamış arsalarını değerlendirerek yoksul, alt ve orta gelir grubu için sosyal konut üretmek olduğu da unutulmamalıdır. Bu amaçla, kentin çeperinde yer alan semtlerde farklı gelir gruplarına hitap edecek sosyal konutlar inşa etmektedir.

Bu çalışma, söz konusu gelişmeler ekseninde hızla yaygınlaşan toplu konut olgusunu ele alarak toplu konutta yaşayan bireylerin yaşam tarzlarını açıklamayı ve sorgulamayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu, Türkiye'nin en büyük uydu kent projesi olarak kurulan Kayabaşı Toplu Konutları'nda yaşayan farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılara sahip bireylerin yaşam tarzları oluşturmaktadır.

2009'a kadar kırsal yaşantının hakim olduğu ve ağırlıklı olarak müstakil evlerin bulunduğu Kayabaşı köyü, TOKİ'nin burada "Türkiye'nin en büyük uydu kent projesini"¹ inşa etmesiyle İstanbul'un farklı semtlerinden gelen yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Kayabaşı Toplu Konutları çok büyük bir alana yayılan bir yapılaşma olup farklı gelir gruplarını içinde barındıran bir sosyal konut projesidir. Bu

¹ TOKİ'nin Kayabaşı projesinin reklam ve tanıtımında kullandığı slogan.

konutlarda, İstanbul'un çeşitli bölgelerinden gelen insanlar ikamet ettiğinden dolayı bir nevi TOKİ tarafından organize edilmiş bir yerleşim yeri olarak kabul edilebilir. Kayabaşı Toplu Konutlarında, yoksul gelir grubundan orta gelir grubuna kadar farklı ekonomik seviyelere sahip olanların yanı sıra gecekondu bölgelerinden, 3-4 katlı apartman dairelerinden ve sitelerden taşınanlar yaşamakta ve bu durum bir çeşitlilik oluşturmaktadır. Bu çeşitlilik bireylerin yaşam tarzlarında da bir değişmeye yol açmaktadır. Bu çerçevede, önceden oturdukları semtlere ve konut tiplerinin getirdiği yaşam biçimlerine kıyasla toplu konut ve site yaşamının bireylerde oluşturduğu yaşam tarzı değişikliğini anlamının ve anlamlandırmanın konut ve yaşam tarzı arasındaki ilişkinin tespit edilmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, "Sosyal konut kapsamında yapılan Kayabaşı Toplu Konutları'na taşınan alt ve orta gelir grubunun yaşam tarzlarında ne gibi değişiklikler olmuştur ve toplu konutlarda ne tür bir yaşam tarzı var olmaktadır?" sorusuna cevap aramaktadır.

Araştırmanın Önemi

Kent ilişkin çalışmaların bir kısmı konut türlerinin ve yerleşmelerin analizine dayanmaktadır. Konut ve konut sorunu ise genelde sosyal bilimlerin özelde ise sosyolojinin önemli çalışma alanlarından birisidir. Kentlerdeki farklı konut türlerine ve kullanıcılarına yönelik analizler kentlerde oluşan toplumsal yapıyı çözümleme de büyük bir öneme sahiptir. Kentlerde göze çarpan çeşitli konut türlerinden biri olan toplu konutların, Türkiye'de kentleşme sürecinde kentsel mekanın biçimlenmesindeki etkisi göz ardı edilmemelidir.

Konut, toplumsal bir semboldür, tüm öğeleri ve özellikleriyle ait olduğu toplumsal yapının /sınıfın yaşama biçimini özetler (Alver, 2010: 68). Konut, toplumsal ilişkileri belirler ve düzenler. Genel olarak belirli bir toplumsal çevreye işaret eder. Küresel tüketim kültürünün bir parçası olup sınıf kültürü ve yaşam tarzının en belirleyici ve ayrıştırıcı öğelerinden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla konut türleri ve kullanıcılarına dair analizler kentteki mekansal ayrışma ve bunun toplumsal yapı içerisindeki yerini anlamak ve yaşam tarzı farklılaşmalarının tespiti açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmadan, Kayabaşı Toplu Konutları örneği

üzerinden toplu konut ve site yaşamının sosyal konut kullanıcılarının yaşam tarzlarında oluşturduğu değişiklik ele alınacak ve konut ile yaşam tarzı arasında nasıl bir ilişki olduğu saptanmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Amaç ve Kapsamı

Bu çalışmanın genel amacı, Türkiye'de özellikle son yıllarda sayılarındaki artışla öne çıkan ve kentlerin biçimini etkileyen, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çeşitliliği içinde barındıran toplu konutlardaki yaşam biçimlerini Kayabaşı Toplu Konutları örneği üzerinden sorgulamak ve açıklamaktır. Konut ve yaşam tarzı arasındaki ilişkiyi belirlemek ve belirlenen ilişki üzerinden toplu konut kullanıcılarının yaşam tarzlarındaki değişimi ortaya koymaktır. Ayrıca, toplu konutlarda oluşan sosyal yapıyı çözümleyip mekansal anlamda kentten kopuk bir yaşamın önüne geçmek için toplu konut üreticilerine katkı sağlayabilecek öneriler için ipuçları ortaya koymaktır.

Bu çalışmada toplu konut kavramı kapsamında iki kriter yer almaktadır. Birincisi, konut yapımının devlet tarafından gerçekleştirilmesi ve konut sahiplerine devletin uzun vadeli kredi vermesidir. İkincisi ise, temelde yoksul, alt ve orta gelir grubunu ev sahibi yapmak ve konut açığını gidermek için üretilmesidir.

Yaşam tarzı farklılıklarını tespit edebilmek için kullanılan ölçütler arasında; toplu konut kullanıcılarının sahip oldukları ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin yanı sıra konutlarının büyüklüğü, bulunduğu bölge, evde yaşayan kişi sayısı, evin iç dizaynı, alışveriş için tercih edilen mekanlar, sosyal ilişkilere katılım sıklığı ve katılma biçimleri, boş zaman aktiviteleri gibi değişkenler yer almaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimler alanında olguları incelemek, anlamak, anlamlandırmak için yapılan çalışmalar nicel ve nitel olmak üzere iki tür yaklaşım çerçevesinde ele alınır. Bunlardan ilki pozitivist anlayıştır ve bu yaklaşım sosyal olguların kanunlarına odaklanır (Bogdan ve Taylor, 1975: 2). Bu sosyal olgularda toplumda insanın davranışlarını belirleyen bir yapıya sahiplerdir. İkinci yaklaşım olan fenomenolojik anlayış ise insan davranışlarının aktörün kendi referans çerçevesinden anlaşılması

gerektiğini vurgular. Pozitivist anlayış, soru formlarını, çeşitli envanterleri ve demografik analizleri kullanarak kantitatif bilgilere ulaşırken; fenomenolojik yaklaşım ise, katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme, döküman analizi gibi metodlar kullanır (Bogdan ve Taylor, 1975: 2). Pozitivist yaklaşımın yansıması olan nicel araştırma yöntemi, genellemeler yapar, verileri sayısallaştırır. Fenomenolojik yaklaşımın yansıması olan nitel araştırma yöntemi ise ele alınan olguları betimleme, açıklama ve yorumlama imkanı sağlar.

Nicel araştırma yöntemi, “genelleme”, “tahmin” ve “nedensellik ilişkisini açıklama”; nitel araştırma yöntemi ise “derinlemesine betimleme”, “yorumlama”, “aktörlerin bakış açılarını anlama” amacını gütmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 49). Her iki araştırma yöntemin de kendine göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Nicel araştırma yöntemi, çok fazla verinin bir arada toplanmasına, araştırma alanının genellenmesine, verilerin güvenilirliğinin ölçülmesinde avantaj sağlarken; ölçme yetersizliği, araştırılan konuya ilişkin derin bilgilerin öğrenilmesi konusunda dezavantajlıdır. Nitel araştırma yöntemi ise; nitel araştırma yönteminin zayıf kaldığı derinlemesine bilgiye ulaşma imkanını sağlarken; elde edilen bilginin genellenmesinde yetersiz kalmaktadır.

Toplumsal olguları incelemek, anlamak ve anlamlandırmak üzere yola çıkan araştırmacı, yukarıda bahsedilen yöntemler aracılığıyla sosyal olgular hakkında veriler elde eder. Bu çerçevede, toplu konutta yaşayan bireylerin yaşam tarzları hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin belirlenmesinde araştırma kapsamında ele alınan konu, araştırmanın varsayımları, hedefleri ve ulaşmak istediği sonuçlar etkili olmuştur.

Günümüzde toplu konut alanında yapılan çalışmalara bakıldığında; konutların mimari ve fiziki kalite bağlamında ele alınmasının yanı sıra kullanıcı memnuniyetini de ölçen birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalarda verilerin sayısallaşması ve genelleştirilmesi için ağırlıklı olarak nicel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Fakat bu çalışma kapsamında toplu konut kullanıcılarının yaşam tarzları ele alınacağından dolayı verilerin sayısallaştırılmasından ziyade ele alınan toplu konut olgusunun ve kullanıcılarının yaşam tarzlarını açıklamak gerekmektedir. Bu olgu sadece ampirik veriler üzerinden açıklanabilecek bir olgu da değildir. Dolayısıyla derinlemesine

sorgulamalara ve detaylı bilgiye ihtiyaç olduğundan nitel araştırma yöntemi seçilmiştir.

Nitel araştırma yöntemi, “Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma.” (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39) olarak tanımlanabilir. Nitel araştırma yöntemi, insanların kişiliklerini, sosyal ilişkilerini ve günlük yaşamlarını anlamamıza yardımcı olur. Bu kazanımlardan faydalanmak üzere nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan derinlemesine mülakat ve odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. 32 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş ve odak grup görüşmesi kapsamında da 4 toplantı yapılarak toplamda 28 kişi ile görüşülmüştür.

Derinlemesine mülakat, bireylerin deneyimlerine, kanaatlerine, tutumlarına, inançlarına, niyetlerine ilişkin bilgileri toplamak amacıyla yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 120). Derinlemesine mülakat literatürde; yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır (Berg, 2001: 68).

Yapılandırılmış mülakatlar, mülakat sorularını içeren biçimsel olarak yapılandırılmış bir soru formu kullanılarak gerçekleştirilir. Görüşme yapılanlardan, her bir soruyu tek tek ve belirli bir sıra ile sorarak yanıtını alması beklenir. Yapılandırılmamış mülakatlarda ise soru formu kullanılmamaktadır. Bu tür mülakatlar farklı varsayımlardan hareketle yönlendirilir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar ise yapılandırılmış ve yapılandırılmamış mülakatların arasında yer alır. Bu tür mülakatlarda önceden belirlenmiş belli sayıda soru ya da konu başlığı vardır. Bu soruların katılımcılara belli bir sıra içinde sorulmasına özen gösterilir ancak mülakatı yapan soruları ve verilen cevapların arkasını öğrenebilmek için soruşturma yapma hakkına sahiptir (Berg, 2001: 69-70). Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada da yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında veri toplamak için kullanılan diğer bir yöntem ise, odak grup görüşmesidir. Son yıllarda eylem araştırmalarında sıklıkla kullanılan nitel bir veri toplama tekniğidir. Daha çok pazar araştırmalarında kullanılan bu yöntem, sosyal bilimlerde başlangıç aşaması niteliğinde çalışmalarda kullanılmaktadır. Çünkü bu teknikle elde edilen detaylı veriler, birebir görüşmeler ve anketler için sağlam bir

temel oluşturmaktadır (Kitzinger, 1995). Odak grup görüşmesi küçük bir grupla lider arasında yapılandırılmamış görüşme ve tartışma da grup dinamiğinin etkisini kullanma, derinlemesine bilgi edinme ve düşünce üretmedir. Krueger (1994)'e göre odak grup görüşmesi, bireylerin düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir ortamda dikkatlice planlanmış bir tartışmadır.

Odak grup görüşmesinin amacı, belirlenen bir konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine, detaylı ve çok boyutlu nitel bilgi edinmektir. Önemli olan katılımcıların kendilerini özgürce ifade edebileceği bir ortam oluşturmaktır. Grup içi etkileşim ve dinamiğin sonucu olarak yeni ve farklı fikirler ortaya çıkar, katılımcılar birbirlerinin zihinlerindeki duygu ve düşünceleri tetiklerler; böylelikle zengin bir bilgi akışı oluşur. Görüldüğü gibi odak grup görüşmesi daha çok yüzeydeki bilgilerin ortaya çıkarılmasını sağlayan tekniktir. Bu araştırma kapsamında da katılımcıların sahip oldukları bilgi, deneyim, algı ve tutumların betimlenmesi amacıyla kullanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde kent, konut ve yaşam tarzı kavramları ve kuramsal çerçevesi ele alınmış; toplum ve mekan ilişkisi bağlamında farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Toplu konut ve yaşam tarzı olgularına ilişkin teorik zemin hakkında bilgi verilmiştir.

"Türkiye'de Toplu Konut Serüveni ve Gelişimi" başlıklı ikinci bölümde, ilk olarak tarihsel süreçte toplu konut uygulamaları ele alınmıştır. Sonrasında bu uygulamalarda aktör olan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) kurumsal olarak incelenmiştir. Son olarak da Türkiye'de kalkınma planları çerçevesinde toplu konut politikalarına değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü ise alan araştırması oluşturmaktadır. Bu bölümde Kayabaşı Toplu Konutlarında gerçekleştirilen saha çalışmasının bulgularına yer verilmiştir. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KENT, TOPLU KONUT VE YAŞAM TARZLARI

1.1.Kent Olgusu

1.1.1. Kent, Kentleşme ve Kentlileşme Kavramı

İnsan bilindiği üzere toplumsal bir varlıktır. Kentlerin doğuş sebepleri de insanların toplumsal bir varlık olmalarındandır. İnsanlar yaşamlarını diğer insanlarla bir arada sürdürme eğilimindedirler. İnsanların bir arada yaşamalarının sonucu toplumlar, toplumların büyümesi sonucu da kentler oluşmuştur. Dolayısıyla kentler toplumsal karakterin neticesidir. İnsanların karşılaştıkları ve tek başına çözemedikleri güçlük, sorun ve imkânsızlıklar, toplum içinde gerçekleştirilen ilişkilerle çözümleme ve ortadan kaldırma isteğini bir arada yaşama ihtiyacına yönlendirmiştir (Kaya, 2007: 7). Bu ihtiyaç, kente bir yerleşim yeri olma özelliği kazandırmıştır. Kent, tanımlanması oldukça zor olup farklı çerçevelerden ele alınan bir olgudur. Buna karşın kentin tanımlanması toplumun ve toplumdaki ilişkilerin açıklanması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu durum kente, sosyolojinin temel konularından biri olma özelliği kazandırmaktadır.

Kent, insanlığın en önemli ürünlerinden birisidir. Kent bir üründür ancak kendine özgü toplumsal ilişkileri, o ilişkileri gerçekleştiren insanları da üreten bir üründür. Toplumsal kurumlar ve ilişkiler gibi üretilirken üreten bir yapıya sahiptir. İnsanlık tarihinin büyük değişimlerine, devrimlerine mekân olmuştur ki sosyal bilimciler için bizatihi kentin kendisi bir toplumsal devrimdir. Üstelik bu devrim hala aşılamamıştır (Tuna, 2009: 16). Farklı boyutlarda kenti değiştirmeye devam etmektedir. Bu değişim sadece kentin biçimsel görünümüyle kalmayıp insanların birbirleri ile olan ilişkilerine de yansımaktadır.

Kent kavramı, sahip olduğu içeriğe ve araştırmacıların kente olan yaklaşımına bağlı olarak farklı kelimelerle ifade edilmektedir. İngilizce city, Fransızca lacite-la ville sözcükleriyle karşılanan kent, yönetsel ve siyasal bir içeriğe sahipken

İngilizcede kullanılan urban ve bunun Fransızcadaki karşılığı olan urbain sözcükleri, kent yerleşmelerini belirtmek için toplumbilimsel kent tanımlamalarına daha uygun olarak kullanılmaktadır (Keleş, 2013: 103). Kent nüfus, ekonomi, yönetsel sınır vb. birçok bağlamda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Nüfus ölçütünü temele alan tanımlarda, nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşimler şehir olarak kabul edilmektedir. Tabi bu tanım nüfusu 20.000'in altında olup kentsel özyapı kazanmış olan yerleşimleri gözden kaçırmamıza sebep olan bir sakıncayı da içinde barındırmaktadır. Ekonomik ölçütü temele alan tanımlara göre ise bir yerleşmeye kent adının verilebilmesi, nüfusun genellikle tarım dışı kesimlerde çalışmasına bağlıdır (Keleş, 2013: 102). Yönetsel sınır ölçütüne göre ise, belirli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içerisinde kalan yerler kent olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2013: 102). Bu tanımlamalar çerçevesinde genel olarak kent olgusu, ulusal sınırlar içinde farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklere sahip bireylerin, toplulukların karşılaştıkları ve etkileşim içinde oldukları, ekonomik, kültürel ve siyasal etkinliklerin merkezileştiği mekânsal bir form olarak tanımlanabilir. Keleş'in de ifade ettiği gibi "kentler, bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü, aynasıdır" (Keleş, 2005: 9).

Klasik anlamda kent, "bir yerleşme türüdür, yasal bir örgütsel birimdir. Yerel yönetime sahiptir, çevresi içinde bir merkez oluşturur, tarım dışı ve tarımsal üretimin denetlendiği ve dağıtımının eşgüdümünün yapıldığı yerdir, ekonomik faaliyetler yönünden, tarım dışı bir üretime dayalı bir ekonomisi olan, teknolojinin ve teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği örgütlenme, uzmanlaşma ve iş bölümünün yer aldığı, kentsel işlevler için yeterli ve gerekli bir nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğuna ulaşmış, toplumsal heterojenlik ve bütünleşme düzeyine erişmiş, doğal, beşeri ve yapılaşmış çevre öğeleriyle ve zaman içinde oluşan özgün karakteristikleriyle kendine özgü kimliğini kazanmış, bir toplama ve dağıtım merkezi olan bir insan yerleşmesidir" (Suher, 1996: 42). Kentin klasik tanımlanmasında da görüldüğü gibi, belli bir birikim ve yoğunlaşmanın yeri olan kent, günümüzde yerini metropoliten kentsel yapılanmalara bırakmıştır. Metropoliten yapılar ise, toplu yaşam çerçevelerinin oluşması bağlamında toplumsal birleşmelere kaynaklık etse de; kendi içinde kolektif bir yaşamı gerekli kıldığı gibi mekânsal ve toplumsal ayrışma ve

bölgesel sabitlemeleri de beraberinde getirmektedir. Maddi olanaklar çerçevesinde düzenlenen kent mekânları, birbirinden farklı kentsel yapılanmalara sebep olduğu gibi toplumsal ayrışmayı da yol açmaktadır.

Kent kavramı çeşitli düşünürler tarafından sahip olunan görüş ve bakış açısına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmakta ve her tanım da kentin ayrı bir özelliği vurgulanmaktadır. Sosyolojinin üç büyük kurucu babası olan Marx, Weber ve Durkheim kenti bağımsız bir alan olmaktan ziyade geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişte geleneksel ilişki biçimlerini çözmedeki etkinliği bağlamında ele almışlardır. Weber'e göre kent, "ticari muamelelerin ön plana geçmesiyle birlikte bir bütün olarak cemiyetin, tahkim edilmiş bir yer, bir kale, bir pazar yeri, bir dereceye kadar olsun otonom bir hukuk düzeni, belli bir birlik, bir konfederasyon şekli, hiç değilse bir dereceye kadar bağımsız olma gibi özelliklere sahip olması gereken bir yerleşim yeri" olarak tanımlanır (Görmez, 1991: 21).

Öte yandan Harvey göre kent, etrafında belli bir üretim tarzının şekillendiği ve örgütlendiği ve gerektiğinde merkeze başkaldıracı bir rol oynadığı bir merkez olarak anlam kazanan bir yerleşke olarak kabul edilir. Bununla birlikte Harvey kenti, toplumsal artık değerın üretilmesi, iktisadi örgütlenmenin egemen tarzı ve toplumun mekânsal örgütlenmesi arasındaki ilişkiler alanı bağlamında incelemiştir (Harvey, 2003: 12). Başka bir tanımlamaya göre kent, "belli bir ilişki, ağ ve siyaset etrafında okunması gereken bir mesele olmasının yanında aynı zamanda bir mekân biçimidir de. Bunun yanında insanın kültürel haritasında önemli bir oluşum olarak dikkat çeken kültürel birimdir. Mekânın hayata ve topluma yansımalarının, mekânın insan ve toplumu an an takip eden bir ayna oluşunun kesif bir görünümüdür" (Alver, 2011: 346) diyebiliriz. Dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü konumunda olan bir merkezdir (Wirth, 2002: 78). Görüldüğü gibi kent, bir sosyal olgudur ve içinde barındırdığı toplumsal ilişki ağından bağımsız düşünülemez. İnsanların oluşturduğu bir ilişkiler kümesidir ve bu ilişkilerle ortaya çıkıp şekillenen kent, insanı ve insanın yaşantısını etkilemektedir. Böylece insan, karşılıklı ilişkiler bağlamında hem kenti oluşturmak ve biçimlendirmekte hem de kendi yaşantısı kent tarafından şekillenmektedir.

Kent, “insanların vücuda getirdikleri, inşa ettikleri, içinde yaşadıkları yapılardan, evlerden, mahallelerden, çalışma yerlerinden, alışveriş alanlarından, eğitim, kültür ve sağlık yapılarından bunların gerektirdiği ulaşım vs. alt yapı tesislerinden oluşur. Şehirlerin, mahallelerin, evlerin ve insanların dünya ile ilişkisi, yaşama ve davranış biçimini belirleyen çevreler olarak şekillendirilmesi ile de bu birimler insanın tam bir tezahür alanı olmaktadır” (Cansever, 1994: 116-117). Bu alan tarih boyunca insanların ihtiyaçlarına bağlı olarak değişmiş ve farklı şekillerde tezahür etmiştir. İlk kentler tapınağın etrafında, feodal dönem kentleri sarayın karşısında, sanayi kentleri fabrikaların karşısında ve günümüz kentleri de alışveriş merkezlerinin merkeze alındığı bir alanda inşa edilmektedir (Bumin, 1990: 61). Geçmişteki kentler günümüz kentlerinden farklı olsa da kentlerin temeli tarım devrimiyle atılmıştır. Bu süreci antik kentler, ortaçağ kentleri ve sanayi devrimi sonrası oluşan kentleşme süreci izler. Tabi her toplum için oluşan tarihsel sürecin bu sırayla gittiğini kabul etmek yanlış olsa da hepsinin temelinde ilk kentler ve kentleşme süreçleri için ortak benzerlikler görülebilir. Günümüz kentleri geleneksel kentlere kıyasla sınırları aşılarak çevreye yayılmakta ve geleneksel yapıların yerini yeni yapılar almaktadır. Aynı zamanda binlerce yıl önceki kentlerle günümüz modern kentlerinin ortak yanı, mekânın toplumsal eşitsizliklere dayalı olarak farklılaşması ve kentin bunu yeniden üretmesidir.

Coğrafi keşiflerin bir sonucu olarak kentlerin artması ve sonrasında sanayileşme sürecinin başlamasıyla kentsel toplum tanımlaması ortaya çıkmıştır (Tuna, 1994: 145). Bu durum toplumların yapılarında da değişimlere sebep olmuş; kentleşme sürecini beraberinde getirmiştir. Kentleşme çok çeşitli tanımlanan bir olgu olup her şeyden önce nüfusun büyük oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayide, karmaşık örgütlerde ve dolayısı ile köyden başka yerlerde, kentlerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamaları demektir (Kıray, 1998: 141).

Keleş’e göre kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır (2013). Bunun yanı sıra, ekonomik bir olay olarak kentleşme; işgücünün tarım sektöründen tarım dışı sektörlere (sanayi ve hizmetler) transferi olarak tanımlanır (Adıgüzel, 2001: 21). Bu bağlamda kentleşmeyi salt bir

nüfus artışı olarak kabul etmek, kentleşme olgusunun içinde barındırdığı ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik değişimleri göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını hesaba katan bir tanım yapmak gerekirse; kentleşme “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunun doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci”dir (Keleş, 2013: 31) diyebiliriz. Bu doğrultuda, kent sayısının artması ve kentlerdeki büyüme neticesinde oluşan bir nüfus birikim süreci olan kentleşme, insanlar arası ilişkilerde de kentlere özgü değişikliklere yol açmaktadır. Kentleşme süreciyle meydana gelen değişiklikler, insanlar arası ilişkilerde olduğu gibi insanın kent ve mekânla olan ilişkisinde de değişimi beraberinde getirmiştir. Çünkü kentleşme sürecinin kentteki konutların, sokakların, çevrenin kısacası kentin fiziksel biçiminde oluşturduğu değişimin yanı sıra insanların düşüncelerinde, davranışlarında, yaşam tarzlarında yol açtığı değişim de gözden kaçmamalıdır. Bu durum kentleşme sürecinin toplumsal boyutunu oluşturan kentlileşme kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Kentleşme süreciyle birlikte toplumda meydana gelen yapısal değişimler, insanların yaşam biçimlerinde de belli değişikliği beraberinde getirmektedir. “Kentleşme, artık, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir” (Wirth, 2002: 81). Kentlileşme bireyin “kentli” kültürünü ve yaşam biçimi edinme süreci olduğu için bireyin kent içindeki durumu da kentlileşme süreciyle açıklanmaktadır. Bu süreç, farklı yönlerden tanımlanmaktadır.

Keleş’e göre, kentlileşme ya da kentli olmak birey ölçeğindeki bir değişim sürecidir. Bu süreç toplum ölçeğindeki kentleşme sürecinin birey ölçeğindeki yansımasıdır ve sosyal psikolojik, kültürel yönü ağırlıklı olan bir süreçtir (1980: 56). Bir başka ifadeyle, kentlileşme; kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler oluşturma sürecidir (Kartal, 1992: 49). Bu süreçte kırdan kente göç eden bireylerde zaman içinde kentlilik bilinci oluşmaya başlar. Bu bilinç o bireylerin davranışlarında, değer yargılarında ve yaşam biçimlerinde

değişimi beraberinde getirmektedir. Ayrıca, kentlileşme sürecinde bireyin kente sağladığı uyum ve sahip olduğu aidiyet duygusu da etkili olmaktadır.

“Kente uyum ne denli yüksek olursa kentlileşme süreci de o denli hızlı olmaktadır. Kentlileşme sürecinde zaman önemli bir etkidir. Bireyin kentte kalış süresinin artışı ve kent imkânlarından yararlanma olanağının derecesi, kentlileşme eğilimlerini de artış yönlü etkilemektedir” (Arslantaş, 2008:178).

Kentlileşme, ekonomik ve sosyal olmak üzere iki ana boyutludur. Ekonomik bakımdan kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kentte ve kente özgü işlerde sağlıyor duruma gelmesiyle gerçekleşir. Sosyal bakımdan kentlileşme, kente özgü tavır ve davranış biçimlerinin benimsenmesi ile gerçekleşir (Bal, 2002: 62). Sosyo-kültürel açıdan kentlileşme ise, “kente göç edenlerin ve kentte yaşayanların, kent toplumunun değer-norm sistemini, kentli insanın düşünme, davranış biçimlerini ve giderek yaşam biçimini benimsemesidir” (Bal, 2002: 64). Görüldüğü gibi kentleşmenin toplumsal boyutunu oluşturan kentlileşme kavramını, ele alınan toplumun kentleşme sürecinden bağımsız düşünmek de mümkün değildir. Bu süreç, toplumda var olan değişim ve dönüşümü anlama ve açıklama da büyük bir öneme sahiptir. Buradan hareketle ülkemizin kentleşme ve kentlileşme süreci ele alınacaktır.

1.1.2. Türkiye’de Kentleşme ve Kentlileşme

Türkiye’de kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Sadece, tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Ayrıca siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde kendisine özgü etkileri de vardır (Kongar, 2004: 549).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye savaştan yeni çıkmış bir ülke olduğu için kentleşmenin ilk dönemi, yıkılan imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen göçlerle yaşadığı nüfus kaybını toplamaya çalışmakla geçmiştir. Bu bağlamda bu dönem kentleşmesi daha çok milliyetçilik izleri taşımaktadır. Bozdoğan’ın da belirttiği gibi, 1908-1950 arası kentlerin inşası milliyetçiliğin izlerini taşır (2002: 316). Ayrıca hükümet tarafından gerçekleştirilen milli burjuvaziyi oluşturma çabaları da şüphesiz bu dönem kentleşme sürecinde etkili olmuştur. Uygulanan kalkınma politikaları

çerçevesinde geliştirilen bölgesel ve kentsel projeler etkisini 1950’lerde ancak göstermeye başlamıştır. Kurulan fabrikalar ülke geneline yayılmaya başlamış, kentlerin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye’nin kentleşme sürecinde hâkim ekonomik yapının etkisi göz ardı edilemez. Ülkenin büyük bölümünün geçim kaynağını tarım oluşturmaktadır. Kentleşmenin tanımında da tarım dışı ekonomik gelişimin ön planda olduğunu düşündüğümüzde, kentleşme tarihi tarımdan kopuşu beraberinde getirmektedir. Özellikle 1950 sonrası tarımda yaşanan verim düşüklüğü, makineleşme, arazilerin parçalanması gibi süreçler tarım arazilerinden kopuş sürecini ve şehirlere olan göçü beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 1950’ler Türkiye’de bir toplumsal değişme süreci olarak kentleşmenin başladığı yıllardır. Ayrıca kentleşmenin 1950’lerdeki görünümü, Türkiye’nin kentleşme sürecini anlamak açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu dönem, pek çok gelişme ve yeniliklerin yaşandığı bir dönemdir. “Cumhuriyet, kuruluşunun ilk yıllarında makineli tarıma geçiş için bir atılım yaptıysa da, 1929’da dünyada yaşanmaya başlayan ekonomik bunalım, bu atılımın sürdürülmesine olanak bırakmamıştır. Bu nedenlerle Türkiye, kentleşme dönüşümünü İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamaya başlamıştır” (Tekeli, 2008: 50). 1950’lerde ise hızlı yaşandığı bir döneme ulaşmıştır. Bu dönem, aynı zamanda, Türkiye’de sanayileşmenin de hızlı yaşandığı bir dönemdir. Marshall yardımları ile şekillenen tarımda makineleşme ve pazar için üretim, toplumda köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Marshall yardımı ile tarımda makineleşmeye geçilmiş, tarımsal üretimden kopartılan kesimlerin kırsal bölgelerden büyük kentlere göçü başlamıştır. Varolan sanayi ve hizmetler altyapısı ile bu göçe hazır olmayan kentlerde ise önemli kentleşme sorunları yaşanmıştır. Kırdan kentlere iş bulma umuduyla gelenler ise umduklarını bulamamış, kentte kendilerine marjinal işler yaratarak geçimlerini sağlamaya çalışmıştır. Barınma sorunlarını ise; kent çevresinde, çoğunlukla topoğrafik ya da altyapı sorunları nedeniyle kullanılamayacak durumdaki, kamu arazileri üzerinde gecekondu yaparak çözmüştür (Kiper, 2004: 166-167).

Türkiye’deki kentleşme, bir ölçüde de olsa, hükümet uygulamalarının bir sonucudur. Hükümetler, kalkınma planlarının sanayileşme yolunda önerdiği önlemleri olarak kentleşmeyi desteklemiştir (Kongar, 2004: 559). Hükümet

tarafından uygulanan politikalarla kente olan göç hızlanmış ve bu süreç kentte plansız yapılanmayı beraberinde getirmiştir.

“Sürekli yerleşme kararlılığı ile kentlere yapılan göçler ülkemizde sanayileşmeye dayanmayan, plansız, gecekondu şehirleşme özelliği göstermiştir. Bunun nedeni kentleşmenin sanayileşmeden hızlı gelişmesi ve kırsal yoksulluğunun kent yoksulluğu haline almasıdır” (Arslantaş, 2008:175).

Kırsal alanlardaki yaşam koşullarının elverişsizliğinden doğan itici nedenler, Türkiye’deki kentleşme süreci açısından çok önemli bir etki sahibi olarak görülmektedir (Kongar, 2004: 550). Kırsalda yaşanan geçim sıkıntısı ve kentlerin sunduğu hizmetlerden ötürü cazibe merkezi haline gelmesi kırsaldan kente olan yoğun göçü beraberinde getirmiştir. Taşradaki yoksulluk, birçok insanın şansını bir kez de kent yaşamında denemeye zorlamaktadır (Giddens, 2008: 970). Kırsalda kaybettiğini kentte arayan birey, kent içinde kendine yeni bir edinmiş ve yaşamını sürdürmeye çalışmıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin kentleşmesine bir de rakamlarla göz atmak gerekirse;

Tablo 1: Türkiye Kentleşmesi

Kentli Nüfus		
Yıllar	İl ve İlçe merkezleri	%
1927	3.305.789	24.2
1935	3.802.642	26.5
1940	4.346.249	24.4
1945	4.687.102	24.9
1950	5.244.337	25.0
1955	6.927.343	28.9
1960	8.859.731	31.9
1965	10.805.817	34.4
1970	13.691.101	38.5
1975	16.869.068	41.8
1980	19.645.007	43.9
1985	26.855.757	53.0
1990	33.656.375	58.4
2000	44.006.274	64.9
2013*	70.034.413	91.3

(Keleş, 2013,61)

*ADNKS 2013, TÜİK.

Tablo 1, nüfusu 76.667.864 olan Türkiye'nin %90'dan fazlasının kentleştiğinin rakamlarla ifadesidir. 1927'den 2000'e kadar kentte yaşayan nüfusun yüzdeliği sürekli olarak artış göstermektedir. 1927'de kentli nüfus % 24.2'lik bir kısmı oluştururken 2000'de bu yüzdelik, % 64.9'a ulaşmış ve yaklaşık olarak üç kat artmıştır. Bu artış, kentte yaşayan kişi başına ele alındığında, yaklaşık 15 kat

artmıştır. Bunun yanı sıra 1950'lere kadar biraz daha durağan bir şekilde artan kentli nüfus, 1950 sonrası yaşanan kırılmalar nedeniyle hızlı bir artışa geçmiştir. Bu durumda şüphesiz artan doğum oranları ve tarımda yaşanan değişikliklerle artan göç olgusu etkili olmuştur. Tarımda makineleşme ve sanayileşme ile her geçen sene Türkiye'nin kentleşme oranı artmıştır. 1965'i izleyen yıllarda yıllık ortalama kentleşme hızı 1965'te %7,2, 1970'de %6,3, 1975'te %5,1, 1980'de %4,3 olmuştur (Keleş,2013: 62). Bu çerçevede azalan kentleşme hızında, hükümetin tarımda izlediği taban fiyat politikaları ve hızlı enflasyonun etkisiyle kentte hayatın daha pahalı oluşu tarımı daha az itici hale getirmiştir. 1980 sonrasında ise daha hızlı bir artış yaşanmıştır. 2000'lerde 44.006.274 olan kentli nüfus, 2013'te 70.034.413'a ulaşmıştır. 31 Aralık 2013 itibariyle de kentli nüfusun yüzdesi ise % 91,3'e yükselmiştir. Bu veriler 1927'lerde %24,2'lik kentli nüfusu ile tarımsal ağırlıklı bir ülkeden 2013'de bu oranın %91,3'e yükselmesiyle neredeyse nüfusunun tamamına yakınının kentlerde yaşadığı bir ülkeye geçtiğimizi gösteren bir niteliğe sahiptir.

Kentleşmenin beraberinde getirdiği kentlileşme süreci ise Türkiye'de oldukça hızlı yaşanmıştır. İnsanlar "kentlileşme", kendilerini kente ait hissetme süresinde yeni değer yargılarını benimsemiştir. Bu süreç her zaman için bir takım sorunlarla birlikte gelir. Köyden kente göç eden bireylerle her zaman için kente aidiyet duygusunun oluşması uzun zaman alır. Özellikle köyden kente göçten sonra, kente yeni gelen köylü bir takım sorunlarla karşı karşıya gelmiş, Emile Durkheim'ın ünlü tasnifi "anomi"yi gerçek anlamda yaşamıştır. Köylü nüfusun kente gelmesiyle birlikte hemen kente uyum sağlayamaz. Kültürel bir değişim geçirip, kentli bir yaşam kalıplarını benimser (Tekeli, 2008). Tabi bu durumun kısa sürede gerçekleşmesi beklenmemelidir.

1.1.3. Toplum ve Mekân İlişkisi bağlamında Kent

Kentsel araştırmalarda son yıllarda öne çıkan mekân kavramı, kenti ve kentteki yaşamı incelemek açısından günümüz sosyolojisinde yeniden değer kazanmıştır. Mekân olgusu, toplumsal sistemin tali bir unsuru olarak görülmüş, kırsal/kentsel coğrafyalar gibi daha büyük mekânsal birimler üzerinden sosyal ilişki yoğunlukları çözümlenmeye çalışılmıştır (Aytaç, 2006: 876). Mekân, sosyal

ilişkilerin görünürlük kazandığı fiziksel çevreyi ifade etmesinin yanı sıra bu ilişkilerle şekillenen bir alandır. Karşılıklı toplumsal ilişkiler çerçevesinde yapılanmaktadır. Sosyal bir üretim olduğu için salt mimarisel bir yapı gibi sosyal ilişkilerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir.

“Zira toplumsala dair zihinsel arketipler, bilişsel haritalar mekâna sinmiştir ve mekânsal olan, yaşamın, tarihin, bellek ve kimliğin konfigürasyonlarıyla bizi yüzleştirir, bir bakıma, zamanın ruhuna bizleri tanık kılar. Toplumun tüm görüngü noktaları ya da kırsallık, kentsellik, grupsallık, aidiyet bağlamları, kimliksel ve törensel patriklerin hepsi mekân içinde inşa olur... Mekân, toplumsallığın, politik olanın, kültürel ve düşünsel imgelerin sindiği, vücut bulduğu bir gerçekliğe karşılık gelir. Bu yönüyle nötr bir form değil, aksine, politiktir ve toplumsallığın türlü araçları için işlevsel bir araç durumundadır. Farklı grup, cemaat, topluluk ya da ulusal formlar, doğal olarak tipik mekân tasavvurları ile gözükmürler. Mekân, bu açıdan, sosyolojik bir formdur; tıpkı gruplar, cemaatler, yaşamsal pratikler kadar sosyolojinin ilgi alanı içindedir” (Aytaç, 2006: 881)

İnsan mekânda aktif bir şekilde yer alır. Fakat bu basit bir yer kaplamadan ibaret değildir. Bu ayrım, Bourdieu’nün terimleriyle ifade edildiğinde, bir mekân parçasının, alan olmaktan yer olmaya doğru geçişini gösteren önemli bir farktır. İnsanlar ve şeyler aynı zamanda mekân üstünde bir yerde bulunur, burada yer bir insanın mekân üzerinde bulunduğu, var olduğu noktayı ifade eder, bir yerde bulunuş, bir yandan insanın diğerlerine göre mesafesini yansıtan konumlanmayı, öte yandan içinde yer aldığı düzendeki pozisyonunu, mertebesini belirtir (Bilgin, 2011: 27-28). Görüldüğü gibi insan bir mekân parçasında bir yer kaplamanın ötesinde kendisine bir yaşam alanı inşa etmektedir.

Mekân günümüz toplumlarının anlaşılması ve yorumlanması açısından büyük bir öneme sahiptir. Mekân günümüzde, gündelik yaşamımızı, kültürel dilimizi ve deneyimlerimizi belirler hale gelmiştir. Çünkü mekân toplumsal, politik, kültürel ve düşünsel imgeleri kapsayan bir gerekliliğe tekabül etmektedir. Bu durum mekâna insani ve toplumsal bir örgütlenme özelliği kazandırmaktadır. Ayrıca bireylerin kent mekânını kullanım şekillerinden sınıfsal/statüsel farklılıklarını ayırt etmek mümkündür. Toplum mekânda görünür, kimliğini mekâna yansıtır. Toplumsal kimlik mekânlara kazınarak bir gelenek ve bilinç oluşturmaktadır. Toplumsal yapı ve değişimleri mekânda izlemek mümkündür (Alver, 2007: 19). Örneğin; toplumda

oturulan mekân olarak gecekondunun yaygın olduğu bir dönemden siteleşmenin daha popüler olduğu bir döneme geçilmesi ile toplumun oturulan mekâna dair bakışı, değişen tutumu görülebilir. Ayrıca yaygınlaşan alışveriş merkezleri ile toplumun alışveriş tutumlarındaki değişimini ya da oturulan semt ve konut tipinin beraberinde getirdiği konut içi eşya değişimi ve dizaynı toplumun zihninde olan algı değişimini yansıtmaktadır.

Bunların yanı sıra mekân analizi, insanların hem oldukça yakın hem de oldukça mesafeli toplumsal ilişkileri nasıl yaşadıkları olgusundan hareketle önem taşır. Mekânın anlaşılması kuramsal çaba olmaksızın gerçekleşmez. Mekâna ait toplumsal ilişkileri anlamak için, gelişmiş bir toplumsal kuramlaştırmaya ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, bu bölümde çalışmamın temel olgularından biri olarak konut kavramının yaşam tarzları perspektifinde mekânsal olarak analizini yapabilmek için toplum ve mekân ilişkisi bağlamında kent teorileri ele alınacaktır.

1.1.3.1.Klasik Sosyal Teoride Kent ve Mekân

Sosyolojide mekân tartışmalarının bir boyutu, sosyal düşüncede etkisini hissettiren coğrafyacı yaklaşımla ilişkilidir. Bu yaklaşım, yer ve bölgenin toplumun kültürü, gelenek görenekleri ve yaşam tarzı üzerine etkisini incelemektedir. “Nüfusun toprak üzerinde yayılması, nüfus sıklığı, ırk farkı, ekonomik, politik ve toplumsal örgütlenmelerin karakteri, toplumların gelişmesi ve çözülmesi, din inançlarının karakteri, aile ve evlenme biçimi, suçlar, intiharlar, dahilerin sayısı, şiir, edebiyat, uygarlık gibi ne kadar toplumsal olay varsa hepsi de coğrafya etmenleriyle” (Kösemihal, 1989: 47) değerlendirilmektedir.

Sosyoloji klasikleri mekânı anlaşılması güç biçimde ve işlenmemiş haliyle ele almışlardır. Mekân tartışması, birer yaşam alanı olarak yerleşim yerlerine yönelmiştir. Marx ve Engels kentsel mekâna genel bir çerçeveden bakmaktadır. Endüstrileşme ve kapitalizmin yeni mekânsal örgütlenmelerini sunma bağlamında kentsel çevrenin önemine vurgu yaparak kapitalizmin kasaba ve kentlerin hızla büyümesi üzerindeki etkisine yoğunlaşmışlardır. Kentte var olan kemikleşmiş ilişkilerin nasıl ortadan kalktığı ve yeni oluşan ilişkilerin kalıplaşmadan nasıl hemen eskidiği üzerinde durmuşlardır. Aşırı kalabalık işçi sınıfı mahalleleri, fabrika çevrelerinde işgücünün yoğunlaşması, kentleşme ve endüstrileşme, kapitalizmin yeni

mekânsal örgütlenmesinin görünümünü sunmuştur. Kentler, endüstriyel ulaşım, taşıma ve üretim temelinde organize olmuştur (Güçlü, 2012: 271).

Marx ve Engels'in çalışmalarında sistematik olarak kent mekânına ilişkin bir yaklaşımın olmadığına değinen Şengül'e göre, Marx'ın çalışmalarında kent mekânının sınıf bilinci açısından önemine yer yer atıflar yapılmakta, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* (1960) çalışmasında Engels tarafından bu konu önemle ele alınmaktadır. Engels'in Manchester kentindeki gözlemlerine dayanan çalışmasında en çok vurguladığı boyutlardan biri, kent mekânında toplumsal kesimler arasındaki mekânsal ayrımların sınıfsal bir nitelik taşımasıdır. Kentin mahalleleri birbirinden sınıfsal temelde ayrılmıştır. Bu ayrımın en çarpıcı özelliği ise, işçi sınıfı ile burjuvazinin kent mekânında birbirleriyle hemen hemen hiç ilişkiye girmeden yaşamalarıdır (Şengül, 2001: 13). Daha genel olarak *Komünist Parti Manifestosu*'nda (1848) Marx ve Engels sabitleştirilmiş, hızla dondurulmuş ilişkilerin nasıl ortadan kaldırıldığını ve tüm yeni oluşmuş ilişkilerin kemikleşmeye fırsat bulamadan eskidiğini anlatır: katı olan her şey buharlaşır, kutsal olan her şey bayağılaşır (Urry, 1999: 18). Daha sonraki yapıtlarında Marx, kapitalist birikimin mekânın zaman tarafından yok edilmesine dayandığını ve sonuçta bu durumun zaman ve mekân boyunca tarım, endüstri ve nüfusta çarpıcı dönüşümler ürettiğini çözümlenmiştir (Urry, 1999:19).

Sonuçların farklı ele alınmasına karşın benzer süreçler Durkheim tarafından da belirtilmiştir. *Toplumsal İşbölümü*'nde dayanışma biçimlerindeki farklılaşmadan kaynaklanan *mekânîk* ve *organik* diye ayrılan iki tip toplum olduğunu belirtmiştir. Maddi ve manevi yoğunluktaki artış sebebiyle oluşan iş bölümünün gelişimi ile mekânîk toplumdaki organik topluma geçiş meydana gelmektedir. Maddi yoğunluktaki artış kentlerin büyümesiyle oluşan nüfus yoğunluğunun artışıyla gerekli kılarken; manevi yoğunluk ise toplumda etkileşimin yoğunluğunun artışıdır. Kentte farklı toplumsal kesimlerin etkileşime girmesiyle karşılıklı bağımlılığa dayalı yeni bir dayanışma oluşmaktadır. Bireyler, tarımsal üretime dayalı yerleşmelerde sosyal bağımlılık ve akrabalık ilişkilerine dayanan mekânîk bir dayanışma içindeyken; sanayi kentinde, akrabalık ilişkilerine dayanan bir dayanışma yerine çalıştıkları işlerdeki çeşitlenmelere bağlı olarak geniş sosyal ilişkilerle oluşan organik dayanışma içerisine girmişlerdir.

Durkheim, *Elementary Forms*' da mekân konusunda bir toplumsal kuram oluşturmuştur (1968). Bu kuram iki kısım içermektedir. Birincisi, belirli bir toplumda herkesin mekânı benzer biçimde temsil etmesinden dolayı, bu tür nosyonların kaynağının toplumsal olduğunu ifade etmektedir. İkincisi ise, en azından bazı durumlarda mekânsal temsiliyetler gerçekten de toplumsal örgütlenmenin egemen örüntülerini yansıtmaktadır (Urry, 1999: 19)

Weber ise kenti çözümlerken mekânsal kavramları kullanma açısından oldukça eleştirel davranmıştır. Büyüklük ve yoğunluğa göre çözümlemeyi reddetmiş ve temelde ortaçağ kentinin ortaya çıkışının kendisini çevreleyen feodal sisteme nasıl bir meydan okuyuş oluşturduğunun üzerinde yoğunlaşmıştır (Urry, 1999: 20).

Mekân ve kente ilişkin en önemli klasik katkıyı yapan kuşkusuz Simmel'dir. Onun '*metropolis*' üzerine klasik makalesi, mekâna ilişkin daha genel yazılarının bağlamı içine yerleştirilmelidir. Çalışmalarında mekân ve insan ilişkilerini merkeze alarak mekânsal biçimlerle yaşam tarzları arasındaki bağı vurgulamaya çalışmaktadır. *Metropolis ve Kent*'te Simmel, mekân ve kente ilişkin dört önemli argüman geliştirmiştir: Birincisi, metropolisteki uyaran zenginliği nedeniyle, insanlar çekingenlik ve duygular karşısında kayıtsızlık tavrı geliştirmek zorundadır. İkincisi, kent bireylere farklı bir tür özgürlük vermektedir. Üçüncüsü kent, kentin rasyonalitesi ve entelektüalizminin kaynağı olan para ekonomisine dayanmaktadır. Dördüncüsü, para ekonomisi, kesinlik ve dakiklık yaratır (Urry, 1999: 20-21).

Simmel, *Soziologie* kitabının bir bölümünü de mekâna ayırmıştır. Mekânın, sosyal yaşamın dışsal biçimi, bir bağlaşıklık olduğunu tartışmıştır. Diğer çalışmalarında Simmel, yerel sosyal etkileşim tarzı üzerinde yabancıların etkisini, zaman ve mekânda farklı sosyal etkinliklerin nasıl örtüştüklerini göstermiştir (Quthwaite, 2006: 655). Boş bir mekâna anlam kazandıran toplumsal etkileşimlerdeki mekânsal biçimlerin beş temel özelliğini çözümlemiştir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir; Bir mekânın eşsiz ya da biricik niteliği; bir mekânın mekânsal olarak "çerçevelemiş" parça ve etkinliklere bölünebilme biçimleri; toplumsal etkileşimlerin mekân içine yerleştirilebilme düzeyi; özellikle kentteki yakınlık/uzaklık derecesi ve görme duyusunun rolü; konumların değişme olanağı ve özellikle yabancıların gelişinin sonuçları (Urry, 1999: 20). Simmel'in tezine göre, insanlar kendilerini dış yaşam koşullarına uyarlamaktadırlar. Modern dönemde bu

yaşam koşullarına büyük kent damgasını vurmuştur. Modern büyük kentte, dış yaşamın karmaşıklığı ve keşmekeşi içinde giderek artan soyutlamalara, mekânsal olarak en yakında bulunana karşı kayıtsız kalmaya, fakat mekânsal olarak en uzakta bulunanla sıkı bağ kurmaya alışılır (Güçlü, 2012: 273). Ayrıca Simmel mekânı, toplumsal örgütlenmenin mekândan koparılması nedeniyle giderek önemini yitiriyor olarak görme eğilimindedir. Kentsel yaşamı, kentin mekânsal biçimi açısından çok fazla açıklamamaktadır.

Ferdinand Tönnies ise cemaat-cemiyet karşıtlığı üzerinden mekân analizini gerçekleştirmekte ve bu karşıtlık üzerinden oluşan iki farklı yaşam tarzını incelemektedir. Sennett'e göre (1999: 41) Tönnies, "Gemeinschaft ve Gesellschaft arasındaki karşıtlığı keşfettiği zaman, insan sıcaklığının ortaya çıkardığı bir iç mekân görünüşünü sosyal bilimler jargonunda kutsallaştırdı. Gemeinschaft onun için, küçük ve sosyal yönden muhafazalı bir mekânda yüz yüze sosyal ilişki demekti; oysa Gesellschaft daha açık, sessiz bir alışverişti... Tönnies, bu iki terimi mekâna uyarladı. Bunları, köylerle kentler ve kent içindeki evlerle sokaklar, küçük kafelerle büyük kafeler, komşu grubuyla büyük bir kalabalık arasındaki kontrastlar haline getirdi." Böylelikle Tönnies'in katkılarıyla mekân temelli yaşam tarzlarının olabileceği düşüncesi klasik sosyolojinin gündemine girmiştir.

Kent meselesine ekolojik ve sosyal psikolojik açıdan yaklaşan Simmel'in ortaya koyduğu mekân-insan ilişkilerine değinen çözümlemeler, Chicago Üniversitesi'nde kurulan ve akademik uzmanlık alanı olan "kent sosyolojisi" tarafından daha sonra sürdürülmeye çalışılmıştır. Chicago Okulu mensupları arasında her biri ünlü sosyolog olan Park, Wirth, Burgess gibi isimler yer almaktadır (Tuna, 1987: 55). Bu isimlerin çalışmaları, sosyolojide mekân tartışmalarının yer bulması açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Okul, kenti sadece fiziksel değil toplumsal ve kültürel yönden de ele almakta; mekânsal organizasyonun belli bir yaşam tarzından kaynaklandığı meselesi üzerinde durmaktadırlar.

Chicago Okulu tarafından gerçekleştirilen kent araştırmalarının çoğu ekolojik yaklaşımlar geliştirme çabalarını yansıtmaktadır. Kuramsal olarak, en önemli katkı Louis Wirth'ün *Urbanism as a way of life* (1938) [Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik] adlı çalışmasıdır (bu çalışmayı Redfield'in "Folk Society" adlı çalışması izlemiştir). Wirth, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki toplumsal örüntülerdeki

farklılıkların üç nedeni olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi ayırım, kayıtsızlık ve toplumsal mesafe yaratan *büyüklik*; ikincisi, belirli roller yardımıyla birbiri ile ilişki kurmasını sağlayan rol sahipleri arasındaki kentsel ayırımı ve daha büyük formel düzenlemeleri gerektiren *yoğunluk*; üçüncüsü ise, insanların farklı değişken statülere sahip oldukları, farklı toplumsal çevrelere katıldıkları anlamına gelen *heterojenliktir*. Böylelikle Wirth, asıl olarak büyüklik ve yoğunluğa dayalı mekân örgütlenmesinin kendisine uygun toplumsal örüntüleri ürettiğini savunmaktadır (Urry, 1999: 21). Bu çalışmalara takiben yapılan kent sosyolojisi çalışmalarında Wirth'ün, kır sosyolojisinde ise Redfield'ın önerdiği çözümlemeler araştırılmıştır. Bu iki farklı yaşam tarzının temelinde kentsel ve kırsal alanların büyüklik, yoğunluk ve heterojenliğinden kaynaklandığına ilişkin birçok kez sınama yapılmıştır. Fakat araştırmalar Wirth ve Redfield'ın bahsettiği gibi yalın kentsel ve kırsal örüntüler bulmanın mümkün olmadığını göstermektedir.

Görüldüğü gibi klasik sosyal teoride kent mekânına ilişkin yazın, ikili yapılar anlayışı ile kenti çözümlemeyi vurgulamaktadır. Kırsal kentsel şeklindeki ikili yapılar anlayışına dayalı, homojenleştirici, tektipleştirici, modernleşmeci bir kent anlayışının görüldüğü (Güçlü, 2012: 274) bir dönemdir. Bir sonraki bölümde ise 1960 sonrası gündeme gelen teoriler çerçevesinde kentsel mekân anlayışı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1.3.2. 1960'lardan Sonra Mekân ve Kent Teorileri

Özellikle, 1950'lerden itibaren Lefebvre ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönüşüm yaşayan diğer Avrupa'lı teorisyenler, eşitsizliğin sosyal eleştirileri bağlamında şehirlerin fiziksel yapıları ve dışlayıcı bölgelendirmeleri hakkında analizler yapmışlardır. Fransız kent sosyolojisi, kırsal alanın özel arsalarla bölünebilir olarak kabul edilmesi gibi, uzamsal anlaşmaların kapitalizminin önemini tespit etmiştir. Yani kapitalist olmayan toplumların aksine özel mülkiyet kavramı mekânların, bölgelerin hatta çevrenin ve benzer şekilde araçların sahiplenilmesini içermektedir (Güçlü, 2012: 275).

1960'larda önemli bir paradigma değişimi olmuş ve kentsel mekân kavramı giderek önem kazanmıştır. Bu dönemde Castells, Lefebvre, Harvey, Bourdieu, Giddens, Bauman ve Sennett gibi isimler ön plana çıkmıştır. Lefebvre, kentin, kenar

mahalleleri ile kapitalizmin dayandığı sosyal biçimin özü olduğunu vurgulamıştır. Toplumun ve gündelik hayatın önemini, sınıf temelli spekülasyonlara göre kurulmuş ayrımcı mahalleler lehine vurgulamıştır. Kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayan yeniden üretimin mekânının kent merkezleri olduğunu, kentin kapitalist gelişmesinin öznesi olarak görev yaptığını ve kentsel mekânın yeniden düzenlenmesi ile kapitalizmin ayakta kalıp geliştiğini belirtmektedir.

Mekânın ekonomi politiği üzerine vurgu yapan Lefebvre, mekânın üretilen ve yeniden üretilen mit olduğunu düşünmektedir (Alver, 2007: 33). Lefebvre, mekânın yansız ve edilgen bir geometri olmadığını öne sürer. Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder. Ayrıca tüm mekânsal görüngeler-arazi, bölge, yer vb.- benzer mekân veya mekânsallaşma diyalektik yapısının parçası olarak anlaşılmalıdır. Bu yapı üç öğeden oluşur: İlki mekânsal pratiklerdir. Bunlar bireysel rutinlerden bölge yaratımına dek uzanırlar. Bu tür mekânsal pratikler zaman içinde, yapılı çevre ve peyzaj halinde somutlaştırılabilirler. En anlamlı mekânsal pratikler mülkiyet ve diğer sermaye biçimleriyle ilişkili olanlardır. İkincisi mekân temsiliyetleri, bilgi biçimleri ve planlama teknikleri ve devlet aracılığıyla mekânı örgütleyen ve temsil eden pratiklerdir. Üçüncüsü temsiliyetin mekânları ya da mekânın kolektif deneyimleridir. Bunlar mekân çevresinde simgesel farklılaşmaları ve kolektif fantezileri, hakim pratikler karşısında direnişleri ve ortaya çıkan bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır (Urry, 1999: 43).

Lefebvre'ye göre mekân tarihsel bir üründür, toplumsal bir üretimdir, aynı zamanda hem zihinsel hem fiziksel, hem emek hem de ürün olan maddesel bir soyutlamadır. Lefebvre asıl ilgisi mekânı *kendi içinde bir şey* olarak almak değil, gerçek *mekânın* üretimidir. *The Production of Space* [Mekânın Üretimi] adlı kitabı mekân kavramının içerdiği bulanıklığı analiz etme de büyük öneme sahiptir. Mekân-toplum ilişkisini merkeze alan bir anlayışla, mekânı kendi içinde bir şey olarak incelemekten ziyade, toplumsal bağlamına ve üretim süreçlerine yerleştirmeyi işaret etmektedir. Lefebvre'ye göre mekân, *toplumsal* olarak üretilir. Yaşanan mekân (*l'espace vécu; lived space*), algılanan mekân (*l'espace perçu; perceived space*) ve tasarlanan mekân (*l'espace conçu; conceived space*) (Lefebvre, 1991) mekânın üretiminin birbirinden ayrılmaz üç parçasıdır. Fakat bilimsel pratikler içinde bu üç parça sırasıyla fiziksel, zihinsel ve toplumsal mekânlara tekabül etmektedir.

Lefebvre, algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üçlüsünü, mekânın üretiminin üç anını içerecek şekilde, yeniden kavramlaştırır: Mekânsal pratik (*la pratique spatiale; spatial practice*), mekân temsilleri (*les représentations de l'espace; representations of space*) ve temsil mekânları (*les espaces de représentation; spaces of representation*) (1991:1-2). Bu kavramlaştırmadan hareketle *algılanan, tasarlanan ve yaşanan*, toplumsallığın üç boyutuna, maddi, kavramsal ve sembolik üretime, *mekânsal pratik, mekân temsilleri ve temsil mekânları* aracılığıyla bağladığı görülmektedir.

Mekânsal pratikler, belli bir toplumun mekânını kaplayan pratiklerdir. Algılanan mekân ile doğrudan ilişki içindedir. Belirli “bir toplumun mekânsal pratiği, mekânının deşifre edilmesiyle açıklanabilir” (Lefebvre, 1991: 33). Böylesi pratikler, üretim ve yeniden üretimi, kavramlaştırma ve eylemeyi, bilineni ve yaşananı kucaklar ve toplumsal tutumunun, sürekliliğinin ve mekânsal kararlılığın güvencesidirler (Schmid, 2008). Gündelik yaşam pratikleri içinde ifade bulurlar. Gündelik gerçeklik, kentsel gerçeklik ve bireyin gündelik yaşamı için ayrılmış mekânlar birbirlerine *algılanan mekân* içinde bağlanır.

Mekân temsilleri, soyut, tasarlanan mekâna tekabül etmektedir. Plancılar, mühendisler, mimarlar, coğrafyacılar, şehirciler ve benzeri profesyonel ve teknolar tarafından tasarlanıp planlanan mekânlardır. Bir diğer ifadeyle bu, “algılanan ve yaşananı tasarlanan ile tanımlayanlar”ın mekânıdır (Lefebvre, 1991: 38-41). Herkesçe bilinmeyen ve bu meslekler tarafından üretilen kodlamalar, işaretler ve jargonları içerir.

Temsil mekânları ise doğrudan yaşanan, gündelik yaşam içinde karmaşık kodlamalar ve yeniden kodlamalarla baskın soyutlamalara direnen ve onların örtük ilişkisini de içeren mekânlardır. Kullanıcıların ve orada yaşayanların karmaşık sembolleri ve imajlarıyla deneyimlenir, nesnelerin sembolik kullanımlarıyla fiziksel mekânın üzerinde uzanır. Hayal gücü, anılar, rüyalar ve sembollerle kurulmuştur. Çok farklı, yönelimsel, durumsal ve ilişkisel biçimlerle tanımlanabilirler (Lefebvre, 1991: 41-42).

Felsefi düzeyde zaman ve mekânın iç içe olduğunu, mekânsız zamanın mümkün olamayacağını, bunun yanında mekânın ister bir heykel, ister bir oda, sokak, şehir ya da ülke temelinde düşünölsün, sürekli bir devinim içinde bulunduğunu belirten Lefebvre, bu devinin farklı ritim ve dinamiklerini tarihsel

süreç içinde anlayabilmek için mekânın somut örüntüsünün en ince detayına kadar ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Helvacıoğlu, 1994: 84). Mekânın üretimi ve tüketimi her toplumda farklılaşmaktadır. Çünkü her toplum kendi yaşam tarzına göre mekânı üretmekte ve kullanmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda görülmektedir ki; Lefebvre'in mekân teorisi sadece soyutlama düzeyinde kalmaz; mekânı hem somut bir maddilik hem de bir deneyim içerecek şekilde kavramlaştırmaktadır. Bu durum mekâna, aynı anda hem bireysel hem de toplumsal olma özelliği kazandırmakta; bireysel ve toplumsal süreçlerde hem eyleyici hem de kurucu olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda mekânın aldığı işlemsel ve araçsal rollerle bilgi ve eylem üretimiyle toplumsal üretim biçimlerinin kendilerini gerçekleştirmesi ve sosyal ilişkilerin biçimlenmesi sürecinde aktif rol oynadığı görülmektedir. Lefebvre'in mekân üzerine kavramlaştırmasını daha genel bir görüntü kazandırmak gerekirse, Marksist bir mekânpolitik proje olarak adlandırılabilir.

1960'ların sonuna doğru, Lefebvre'in çalışmalarına cevaben Manuel Castells, kentsel planlamanın politikaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre mekânsal olan sosyal olandan ayrı düşünülemez. Kent sosyolojisi için uygun bir kuramsal nesneyi yani kolektif tüketimi tanımlayan Castells, bunu mekânsal olarak değişen özel politika türlerini açıklamak için kullanmaya çalışır. Kentsel olanı kültür, yaşam tarzı ya da mekânsal bir belirlenimciliğe dayanarak anlama çabalarına karşı çıkar. Kentler, kolektif tüketim biçimleri aracılığıyla emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal üretim ilişkilerindeki değişimlerden dolayı yeni tür politikaların merkezi olmaktadır. Bu açıdan kentsel protesto tarzları sonucunda oluşan mekânsal biçim, değişen toplumsal üretim ilişkilerine göre açıklanabilen bir biçim olarak görülür (Urry, 1999: 25). Castells'e göre kent, işgücünün yeniden üretiminin mekânsal birimidir ve yapıları çevrenin üretimi, ekonomik, siyasal ve ideolojik yapıların bütünlüğünün mekânsal birimle eklemlenmesini sağlayan süreçlerle gerçekleşmektedir. Bu ise Castells'in adını koyduğu kentsel sistemle tanımlanır (Gottdiner, 2001: 251).

Castells gibi David Harvey de Lefebvre'nin çalışmalarından etkilenmesine karşın teorik çıkışlarındaki eleştiri noktaları farklı olmuştur. Harvey, mekânın anlaşılabilmesi için sosyolojik muhayyile ile mekânsal bilinç ya da coğrafi

muhayyilenin birleştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ona göre bu muhayyile “bireyin kendi yaşam öyküsündeki mekân ve yerin rolünü anlamasını, etrafında gördüğü mekânlarla ilişkilendirmesini, bireyler ve çeşitli örgütlenmeler arasındaki işlemlerin onları ayıran mekân tarafından nasıl etkilendiğini anlamasını sağlar. Bireyin kendisiyle çevresi, bölgesi... arasındaki mevcut ilişkiyi anlamasını sağlar. Başka yerlerdeki olayın önemini tahmin etmesini sağlar. Bu ‘mekân bilinci’ ya da ‘coğrafi muhayyile’ birçok disiplinde kendini gösterir. Mimarlar, sanatçılar, tasarımcılar, kent planlamacıları, coğrafyacılar, antropologlar, tarihçiler ve benzerleri hep sahip olmuşlardır bu bilince” (Harvey, 2003: 28). Harvey’e göre kapitalizmin sosyal ve mekânsal dinamiklerinin doğası gereği kaygan, kararsız, durmaksızın değişen bir coğrafya olduğundan dolayı böylesi bir sistemde mekânı bağımsız ve edilgen kabul etmek; ekonomik ve sosyal süreçlerden bağımsız olduğunu iddia etmek yanılı olur. Aksine sosyal ve ideolojik üretim alanı olarak mekân, materyal üretimi olarak mekân, çok boyutlu ilişkilerin oluşturduğu ağ olarak mekân gözüyle bakmak gerekir (Harvey, 1969; Soja, 1989).

Kentlerin ekonomi-politiği üzerine çalışan Harvey’e göre mekânın çözümlenmesi, günümüz kapitalizminin çözümlenmesidir. Mekânın örgütlenmesi olarak kentleşme ve kentlerin büyümesi, kapitalistlerin sermayelerini azamiye çıkarmaları anlamına gelmektedir. Bunu, kapitalizmin küreselleşmesi bağlamında 1945 sonrası yaşanan kentleşme deneyimi ile örneklemek daha açıklayıcı olacağından Harvey’in sözleri ile aktarmak gerekirse;

“ABD’nin banliyöleşmesi, altyapının yenilenmesi meselesinden ibaret değildi; tıpkı İkinci İmparatorluk dönemi Paris’inde olduğu gibi, yaşam tarzlarında köklü bir değişimi beraberinde getirdi. Ortaya çıkan yepyeni yaşam biçimi içerisinde, banliyödeki müstakil evden buzdolabı ve klimaya, evin girişine park edilen ikişer arabadan petrol tüketimindeki muazzam artışa kadar bütün ürünler artı sermayenin soğurulması için üzerine düşeni yapıyordu. Banliyöleşme (militarizasyonla birlikte) böylelikle savaş sonrası dönemde sermayenin soğurulmasında kilit bir rol oynadı.” (2013: 50)

Fransa’da Pierre Bourdieu’nün yer ve mekân konusundaki görüşlerine bilinen kuramsal çalışmalarının yanı sıra bu kavramları doğrudan tartıştığı sınırlı miktardaki eserlerinden yola çıkarak ulaşılabilmektedir. Bu kavramları sosyal yapının belirleyiciliği ve göreliliği çerçevesinde açıklamaktadır. Söz gelimi “Site Effects”

başlıklı makalesinde toplumsal yapı ile fiziksel mekân arasındaki bulutsu ilişkiye değinmiş ve toplumsal pozisyon ile fiziki pozisyon çakışmasının mekânın yapısını belirlediğini anlatmıştır (1999: 124-125). Bourdieu'ya göre yer ya da mekân hem bir lokalizasyon hem de görelî bir bakış açısıyla bir pozisyonudur. Toplumsal mekân ise bu pozisyonların bir araya gelişiyle oluşan bir uzam olarak tanımlanmaktadır (1999: 124). Buradan hareketle bireyin pozisyonunu toplumsal mekândaki yeri belirler. Ayrıca, toplumsal mekân fiziksel mekâna aktarılmaktadır. Fakat bu net bir şekilde görülmez. Çünkü her iki uzam arasında karmaşık bir yapı vardır. Diğer bir ifadeyle, mekân, taşıdığı toplumsal öz ile sembolik bir uzam olarak anlam kazanır; yaşam tarzları ve farklı yaşam tarzlarının nitelediği statü gruplarının uzamı haline gelir. Farklılık ve ayrımsal mesafenin mantığına göre örgütlenmiş sembolik bir sistem olarak kendini oluşturur (Bourdieu, 1999: 26).

Bourdieu'ya göre en nadir ürünler ve onların sahiplerinin belli bir mekânda konsantrasyonu bunların tam zıttı mekânlar ortaya çıkar (1999: 125). Mekânı farklılaştıran da bu mekânizmadır ve objeleşmiş sosyal mekânın değeri de bu ilişki çerçevesinde tanımlanır. Tabi bu süreç sembolik farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Sembolik farklılaşma ise, fiziksel mekân içindeki yapıların zihinsel yapılara ve tercih sistemlerine dönüşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle sosyal düzen yapıları, sosyal mesafeyi onaylayan mekânsal mesafenin sonsuz biçimde tekrarlanması ile meydana gelir (Bourdieu, 1999: 126).

Bourdieu, sermayelerin mekânın sahiplenmesi açısından oynadığı rolü ortaya koymaktadır. Ona göre bir mekâna hakim olabilmek, mekânın dayattığı materyal ve sembolik ürünleri kendine mal edebilme sahip olunan sermayeye bağlıdır. Sermaye, istenmeyen şeyleri belirli bir mesafede tuttuğu gibi istenilen şeylerin de yaklaşmasını sağlamaktadır (1999: 126). Ayrıca mekânın benimsenmesi ve sağladığı materyal ve sembolik gelirlerden faydalanmak için sahip olunan sermayenin yapısı da büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bireyin mekânda fiziksel olarak bulunması, o mekânı ve ürünlerini benimsemek için yeterli olmayabilir. Aynı zamanda bireyin bulundukları mekânın gerekliliklerini yerine getirmek zorundadır. Bourdieu'ya göre bu belli bir kültürel sermayeye sahip olmak olabilir ki bu kültürel sermayenin eksikliği mekânın ürünlerini benimsemeyi hatta buna yönelik teşebbüsü dahi engelleyebilir (1999: 128). Dahası bazıları için ekonomik ve kültürel sermaye

yeterli olmaz, sosyal sermaye de gerekebilir (1999: 129). Görüldüğü gibi sermaye kavramı üzerinden mekân ve bireyin mekândaki yeri üzerine analizler yapmıştır. Sosyal mekânları ve çevreyi, sosyal teörinin gerekli unsurları olarak ele almaktadır.

Yoğun bir modernizm eleştirisi ile öne çıkan Michel Foucault'ya göre mekân ise, içinde yaşadığımız, kendiliğimizi oluşturduğumuz, hayatımızın aşındığı, tarihi ve zamanı yaşadığımız bir alandır. 1970'lerin ortaları ve sonlarında, *Kelimeler ve Şeyler*'in basımını takip eden yıl içinde verilmiş “*Başka Mekâna Dair*” başlıklı bir konferansta tarihin 19.yüzyıl düşüncesinin ciddi bir takıntısı olmasına rağmen bugün bulunduğu çağı *mekânın devri* olarak adlandırmaktadır. “Ütopya” ve “heterotopya” olmak üzere iki tür mekân tanımı yapar. Ütopya mekânları gerçektışı mekânlardır, ancak toplumun gerçek mekânları ile düz veya ters analogi ilişkisinde bulunur. Ütopyalar dışında her kültürde yaratılan gerçek mekânlar olarak heterotopyalar vardır. Heterotopyalar, her kültürde yer alan ancak sıradan mekânlarda gerçekleştirilemeyen işlevlerin, sosyalliklerin mekânıdır (Aslanoğlu, 1998: 216).

1970'lerin sonu ve 1980'lerde Anthony Giddens ise sosyal etkileşimin önemli bir boyutunu mekân ve zamanın oluşturduğunu yapılanma teorisinde dile getirmektedir. Ona göre sosyal teoride mekân farklı nedenlerle muhtemelen bir ölçüde sosyologların çalışmalarını coğrafi determinizm suçlamalarından uzak tutmak kaygıları yüzünden bir kenara itilmiştir (Giddens, 2005: 380). Giddens'a göre,

“Tüm toplumsal etkileşim, zamanda ve mekânda gerçekleşir. Tüm toplumsal etkileşim orada bulunuşla bulunmayışı iç içe geçirir. Tüm topluluklar belirli etkinlik mekânlarına (locales), yani kendilerini bir toplumsal sistem olarak oluşturan tipik etkileşimler ile ilişkili fiziksel ortamlara sahiptirler. Yalnızca “durum belirten” bir terimden fazlasını içerdiği için, mekân (local) terimini, coğrafyacılara yaygın olarak kullandıkları yer (place) terimine yeğliyorum. Toplulukların mekânları, toplumsal sistemlerin yapısal olarak inşasıyla tamamlayıcı ilişki içindedirler. Bir mekân, zaman-alan içinde yer alış biçimine göre anlaşılabilir” (2000: 41-43).

Richard Sennett'e göre kentin en önemli özelliği, kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olmasıdır (Özyurt, 2007: 123). Sennett'e göre, kent mekânları büyük ölçüde insanların kendi bedenlerinin yaşama biçimleri yoluyla şekillenir. Ona göre modern şehrin coğrafyasında, tıpkı modern teknoloji gibi, Batı

uygarlığının insan bedenleri için bu bedenlerin birbirinin farkına varmalarını sağlayabilecek mekânlar tahayyül etme konusunda sorunlar yaşadığını söyler. Sennett, kendi içlerindeki uyumsuzluk ve tutarsızlığı kabul edebilen insanların yaşadıkları dünyayı egemenlikleri altına almak yerine anlayabileceklerini belirtir. Kültürün kutsal vadide budur, der. “Ten ve Taş”da bu vaadin şehirde nasıl verildiğini ve tutulmadığını anlamaya çalışır. Mekânları insanların kendi suretine uygun olarak tutarlı ve bütün haline getiren şehir, bir iktidar yeri hizmeti görmüştür. Şehir ayrıca bu başat imgelerde çatlakların baş gösterdiği mekân da olmuştur. Şehir birbirinden farklı insanları bir araya getirir, toplumsal hayatın karmaşıklığını yoğunlaştırır, insanları birbirine yabancı olarak sunar. Kent deneyiminin bütün bu yönleri - farklılık, karmaşıklık ve yabancılık- tahakküme direnme imkanı verirler (Sennett, 2006: 16-20).

Mekan tartışmalarında ona çıkan bir diğer isim ise Bauman’dır. Ona göre toplumsal mekan, bilişsel, estetik ve ahlaki mekanlaştırmaların ve bunların ürünlerinin oluşturduğu karmaşık bir etkileşimdir. Toplumsal mekanın bir yönünü temsil eden bu üç mekanlaştırma, onları oluşturan mekanizma ve sonuçları açısından farklıdır. Bilişsel mekan, düşünsel yolla, bilginin edinilmesi ve dağıtılması ile elde edilir. Estetik mekan duygusal olarak çizilir. Ahlaki mekan ise, hissedilen/üstlenilen sorumluluğun eşitsiz dağılımı ile elde edilir (Bauman, 1998: 179). Ona göre “bilişsel mekan oluşturma nesneleri birlikte yaşadığımız ötekilerdir. Ahlaki mekan oluşturma nesneleri kendileri için yaşadığımız ötekilerdir. Bu ötekiler tüm tipleştirmelere dirençlidirler. Ahlaki mekanın sakinleri olarak, her zaman özgül ve yeri doldurulamazdırlar; kategorilerin örnekleri değildirler ve ahlaki mekana kesinlikle kendilerine ahlaki ilginin nesneleri olma hakkını veren bir kategorinin üyeleri olarak girmezler. Yalnızca orada, dışarıdaki somut ötekiler olarak ahlaki bir duruşun nesnesi olurlar” (Bauman, 1998: 202). Estetik mekan haz ve zevklerle ortaya çıkar. Sokaklar, caddeler, alışveriş merkezleri estetize edilmiş mekanlardır.

Türk sosyolojisinde mekan tartışmaları iki ayrı düzlem üzerinden ele alınmaktadır. Birincisi, klasik sosyolojide yoğun bir şekilde ele alınan kent, köy ve kasaba gibi farklı süreçleri analiz eden düzlemdir. Bu konu, literatür çalışmalarına baktığımızda oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Daha çok köy sosyolojisi ve kent sosyolojisi çerçevesinde köyler ve kentler ele alınarak Türkiye’nin toplumsal

yapısındaki değişim, gecekondu, kentleşme, göç gibi hususlar ele alınmıştır. İkinci düzlemde ise, mekansal süreçler ve pratikler bağlamında yoğun bir tartışma ele alınmaktadır. Mekan sosyolojisi tartışmaları çerçevesinde gelişen bu düzlemde, mekan kavramları değişik biçimleriyle ele alınmakta, cadde, sokak, alışveriş merkezleri toplumsal ve kültürel anlamı çerçevesinde irdelenmektedir. Bu bağlamda ortaya konan çalışmaların sayısı günümüz sosyolojisinde da oldukça fazla yer kaplamaktadır.

1.2. Konut ve Toplu Konut Olgusu

Konut, belli bir yerin ya da belli bir grubun yaşam tarzının betimlenmesi açısından temel göstergelerden biridir. İnsan ve toplumu bütün yönleriyle ifade eden bir alan; mekân ve hayat tarzı arasındaki ilişkinin bir temsilidir. Günümüzde oturduğumuz ev, artık metalaşmış, kitlesel tüketim kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Belli bir yaşam tarzına koşullandırılmış tüketicilere, bir değişim değeri olarak sunulmaktadır. Konutun nasıl bir semtte olduğu, mimari özelliği, inşaat kalitesi, biçimi, sahip olunan sosyal statüyü, maddi ve kültürel sermayeyi açıklamaktadır. Yaşam tarzını yansıtan bir ayna görevi görmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada yaşam tarzı olgusu konut üzerinden ele alınmaktadır. Bundan dolayı bu bölümde konut ve toplu konut kavramı ele alınacak ve konutun mekân bağlamında sosyo-kültürel olarak ifade ettiği anlam üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Kavram olarak Konut ve Toplu Konut

Konut kavramı, sanayileşme sonrası evin yeni bir anlam kazandığı mekânı işaret etmektedir. Burada mekânın dönüşümünü sağlayan şey, konut üretiminin endüstrileşmesi olmuştur. Konut evden farklı olarak doğadan, doğallıktan, anlamdan kopartılıp işlevselleştirilerek üretilen mekân yerleşmesini ifade etmektedir (Meriç, 2006: 20).

TDK'nın Sözlüğü'ne göre konut, "insanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer, mesken, ikametgah" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2005). Kentbilim Sözlüğü'nde yapılan diğer bir tanımlamaya göre ise konut, "bir ya da birkaç ev halkının yaşaması için yapılmış, insan yaşamasının gerekli kıldığı uyuma, yemek

pişirme, soğuktan ve sıcaktan korunma, yıkanma ve ayakyolu gibi temel gereksinme konularında kolaylıkları bulunan barınak” tır (Keleş, 1980: 79).

Konut, birey, aile ya da bireylerden oluşan hane halkının tek veya bir arada bulunacağı ve dolayısıyla ilişkiler kurabileceği "sosyal"; yaşamın bütünlüğü açısından gerekli olan çeşitli işlevlerin sürdürülmesine olanak veren "fiziksel"; birey ve/veya ailelerin toplumu oluşturan diğer öznelerle temasının önemli bir ayağını oluşturan ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği "toplumsal"; kentleşme politikalarının oluşturulması ve uygulamasının önemli bir parçası olan “yönetimsel”; sınıfsal bölünmüşlüğüünün bir sonucu ve göstergelerinden biri olan "siyasal"; üretim, tüketim ve yatırım aracı olması bakımından "ekonomik"; yasal düzenlemelerin söz konusu olduğu ve konut sakinlerine yasal güvenlik sağlaması bakımından "hukuki" ve yapı inşaat teknolojilerinin uygulama alanı olması bakımından "teknolojik" bir birimdir (İMO, 2009). İnsanların temel gereksinmelerini karşılayan yapılardır. Ayrıca, mülkiyet hakkının bir sembolü ve sahiplik duygusudur.

Tognoli (1987) ise, ideal olarak insan ihtiyaçlarının karşılanması ve konuttan memnuniyet doğrultusunda konutu tanımlamaktadır (akt. Kellekçi ve Berköz, 2006):

- a) Konut hayatın merkezi, kişinin köklerini dayadığı ve bağlı olduğu bir yerdir ve insan hayatının en önemli olayları konutta geçmektedir.
- b) Konut aynı zamanda, geçmişle olan bağlantının sağlandığı, kişinin çocukluğunun geçtiği bir yerdir. Yaşam, ölüm ve zaman kavramlarını da içerir.
- c) Konutla bireysellik, mahremiyet, kişisel, ait olma, yerleşiklik ve kontrol etme, özgürlük ve seçim hissi, sosyal konum ve cinsiyet tanımlamaları da ortaya çıkmaktadır.
- d) Konut aile ilişkilerinin ve önemli aile olaylarının geçtiği bir yerdir.
- e) Konutla ilgili diğer önemli bir konu da sosyo-kültürel(yaşam tarzı, aile yapısı, kadın ve erkeğin rolü, kişisel, egemenlik sınırı ve sosyal ilişkiler gibi) içeriktir.

Bütün bu tanımlamalar çerçevesinde görülmektedir ki konut, barınma işlevinin yanı sıra sosyal bir rol de üstlenerek, toplumsal yaşamda bir kimlik ve statü aracı olarak kabul görmekte, piyasadaki diğer metalar arasında, bireyin kimliğini

teşhir edebileceği, sosyal statüsünü sergileyebileceği, toplumsal ve ekonomik gücünün göstergesi olan en belirgin araç haline gelmektedir. Bu iddia genişletilerek toplumsal mekânizmalar tarafından üretilen, farklı akımlar/modalar/eğilimler şeklinde kendini kabul ettirerek yayılan inşa edilmiş yaşam tarzlarının mekân aracılığıyla bireye dayatıldığı ve bu noktada da kişisel yaşantının geçtiği, bireyin benliği ve kimliği üzerinde direkt etkileri olan “konut” mekânlarının özel bir yerinin olduğu söylenebilir.

Toplu konut kavramı ise konut birleşkesi, konut yapım ortaklığı ya da konut bankaları gibi kamusal ya da özel kuruluşlarca gerçekleştirilen ve çok sayıda ailenin barınma gereksinmesini karşılayan büyük çaptaki konutlandırma ve yerleşim girişimi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980). Ayrıca konut, kişilerin ve ailelerin yaşam tarzının ve toplumsal statüsünün en önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Toplumsal düzeyde gelir dağılımındaki dengesizlik arttıkça, konut piyasasında tüketime ve yatırıma yönelik olarak konut üretimi de artmakta, böylece konut alanları arasında satın alma gücüne bağlı farklılıklar da belirginleşmektedir. Bu durum, bir yandan tüketim toplumu dinamikleri ile belirlenirken, diğer yandan toplumsal ayrışmanın mekânsal açıdan görünürlüğünü de arttırmaktadır (Özgür, 2012: 1). Mekânın sosyal, politik ve ekonomik nedenlere bağlı olarak yeniden üretilmesinin yansıması bir nevi konut üzerinde de görülmektedir. Toplumda oluşan sosyal ve ekonomik ayrışma konut alanlarına da yansımaktadır. Bunun en önemli görüntülerinden biri, günümüzün yaygın ve popüler konut tercihi olan sitelerle, ona tamamen zıt bir konumda bulunan gecekonduların aynı mahallede, aynı semtte hatta yan yana oluşan görüntüsüdür. Bu durum mekânsal ayrışmayı beraberinde getirdiği gibi bu konut tiplerinde yaşayan bireylerin yaşamlarındaki farklılıkları da kapsamaktadır.

Bulunduğu dönemin izlerini içinde barındıran bir tasarım nesnesi olarak konut, toplumun geçirdiği ekonomik, politik ve sosyo-kültürel değişimleri yansıtan ve günümüze aktaran bir iletişim aracı olarak da görülebilir. Tarih boyunca görülen pek çok konut tipi, var olduğu dönemin ve değerleri anlamak ve anlamlandırmak açısından ipuçları sağlamaktadır. Bu çerçevede ele alınacak konut tarihinde sanayileşme sonrası döneme bakılacaktır. Çünkü konutun endüstriyel bir meta haline dönüşüp sanayileşme sonrası ev kavramının yerini aldığı unutulmamalıdır.

19. yy'da yaşanan sanayileşme Avrupa ve ABD'yi etkisi altına almış ve bir yayılım süreci içine girmiştir. Bu süreçte kentlerde yaşanan hızlı bir büyüme, mekânlardaki yeni talepler ve değişimleri de beraberinde getirmiştir. İlk sanayileşme hareketlerine koşut olarak konut konusunda ise işçi evleri kavramı ortaya çıkmış, önce ütopyacılar, sonra da spekülâtörler tarafından uygulamaya konmuştur. Bu işçi konutları, kırdakinden farklı olarak aile ve akrabaları değil, aynı iş yerinde çalışan yabancıları bir araya getirdiklerinden konut kullanımında zorunlu değişikliklere neden olmuşlardır (Gür, 2000: 86). Topluca ve ucuza mal edilmek zorunda kalınan işçi siteleri, yaşamın toprakla bağını koparmıştır. Böylelikle geleneksel yaşamın bir parçası olan kırsal uğraşlar, birçok uygulamada terk edilmek zorunda kalınmıştır. Kısacası sanayileşme; neden olduğu yeni koşullar, yeni ilişki biçimleri, yeni bir yaşam tarzı ve yepyeni sınıfı ile mimari istemi önemli ölçüde değiştirmiş ve belirlemiştir(Gür, 2000: 86).

20.yy'da "kentlileşme" ve "endüstrileşme" gibi olgular yeni dünya görüşleri sunmuş, kapitalist gelişme işe birey ve bireycilik yükselerek dünyadaki toplumları etkisi altına almıştır. Çağdaş konut, bir yandan bir bölgede yaşayan insanların zengin kültürel birikimlerine ve yorumlarına işaret ederken, diğer yandan karmaşık yapıdaki kültürlenme etkilerine, ailesel-kişisel özelliklere de gönderme yapmaktadır (Gür, 2000: 67).

20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler, sosyal konut politikasını da beraberinde getirmiştir. Tek kişinin sığacağı kadar küçük de olsa mutfak kısmı evin diğer alanlarından ayrılmıştır. Evlere temiz su şebekesi ve kanalizasyon hatları bu dönemin gelişmeleridir. Altyapının gelişmesi de, ölüm oranları düşmesinde önemli bir etken olmuştur (Bayraktar, 2006: 37).

20.yy'ın ortalarında sosyalist ile kapitalist blok arasında konut sunumları ve yerleşim karakterleri açısından farklılıklar görülmektedir. Sosyalist bloktaki konut politikası geniş meydanlı ve geniş caddeli kentlerin oluşmasını temele almıştır. Ayrıca devlet eliyle yapılan çok konutlu yerleşim siteleri ile gecekondu oluşumu engellenmiştir. Ancak 1960'lardan sonra dünya yarışından kopan Sosyalist blok, konut yapımında yetersiz kalmış ve bu yıllarda başlayan ekonomik bunalım 1970'ler ve 1980'lerde de devam ederek 1990'larda krize dönüşmüştür.

Hızlı bir şekilde sanayileşmeye devam eden Batı dünyası ise artan iş gücü ihtiyacından dolayı yoğun bir göç akımına uğramıştır. Bu göç ve nüfus artışı yeni konut ihtiyaçlarını gündeme getirerek konut üretimini teşvik etmiştir. Bu yüzden banliyölerin geliştiği toplumlarda, ev mülkiyeti oranlarında önemli bir artış meydana gelmiştir. Özel araba gerektiren yerleşim alanlarında, müstakil evler oldukça yaygınlaşmış; özel arabaların ve ev sahipliğinin artışı, ev eşyasına yönelik tüketimi de teşvik etmiştir (Thorns'den Akt.: Bayraktar, 2006: 42).

Konut alanında yaşanan değişim, işçi evlerinin apartmanlaşması ile sürüp giderken; Batı kentlerinde başlarda yoğun yerleşimlerin yerini dağınık yerleşmeler almıştır. Kent içinde apartmanlarda sıkışık yaşama durumunda kalan yoğun nüfus, zamanla banliyölerin oluşmasıyla kent dışı yerleşimlere kaymaya başlamıştır. Banliyöleşme ABD'de de hızla artarken; dönemin en büyük sonuçlarından biri, bölgelere ayırma ve benzer düzenleyici yöntemlerle konut, sanayi, ticaret, alışveriş ve eğlence alanları arasında ayrımlar oluşturulmasıydı (Bayraktar, 2006: 39).

Sosyalist blok ve kapitalist ülkelerde konut bağlamında bu değişimler olurken, aynı dönemde, onlar kadar gelişmeyip daha geri kalmış ülkelerde ise konut değişimini açıklayacak temel kavram, gecekondu olmuştur. Ülkemiz gibi o dönemde kalkınmakta ve gelişmekte olan toplumda büyük şehirlerin hemen kenarında oluşan gecekondulaşma süreci döneme damgasını vurmuştur. Devlet eliyle artan sanayileşme hareketi ve toprağın artık eskisi kadar caziplik arz etmemesi kıra olan talebi azaltmış ve kentlere olan yoğun göçü beraberinde getirmiştir. Bu, gelişmiş ülkelerin refah toplumlarının kent gürültüsü ve stresinden kaçarak, yeşili bol çevrelerde mekân tutma arzusu ile; gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal kesim insanların, daha iyi yaşamak için kentlere akın etmesi sonucu, kentlerin etrafında derme çatma evlerde ve görece sıhhaten yoksun çevrelerde ikamet etmesinin ters benzeşimidir denebilir (Bayraktar, 2006: 43).

Konutun gelişim sürecine bakıldığında 20.yy'ın sonlarına doğru, konutun kullanıcının doğrudan kendisi için ürettiği ya da bölgesel yapı ustasına yaptırdığı bir meta olmaktan tamamen çıkıp kitlesel sunumlarla özel girişimci tarafından üstlenildiği görülmektedir (Gür, 2000: 12).

Sanayileşmenin ve kentleşmenin ideolojik formunu oluşturan modernitenin, konut alanlarında da etkisini görmek mümkündür. Bu anlamda Modern dönemde

ortaya çıkan ikamet türleri kentleşmenin sosyal ve mimari boyutunu ilgilendirmektedir. Mekân yüzyılı olarak adlandırılan 20. yy.da estetiğin mimarlık kuramları üstündeki etkisi azalırken, yararcılığın ve işlevselliğin önemi çoğalmıştır. Modern mimarlık, süslemelerden, tarihsel göndermelerden arınmış, soyut formlar üzerine kurulu işlevsellik ve teknolojinin gereği olma amaçlarına sahip bir mimarlıktır (Kaya, 2007: 41).

Modern dönemde işlevin yapıyı son noktasına kadar belirlemesi gerektiği inancıyla çok katlı binalar önem kazanmıştır. Tek katlı ev eskiyi, konfor koşullarına yönelik sorunları, toplumun dışında kalmış olmayı simgelemekte, yalnızca arsasının getireceği kat adedi ile değer bulmaktadır. Apartman ise yeniyi, çağdaşlığı, konforu, çağın gereğini, toplumsal yaşamı simgelemektedir (Kaya, 2007: 41).

Modern dönemdeki konutun en önemli özelliği, bir seri üretim halini almasıdır. Hızlı nüfus artışı ve şehirleşmenin bir sonucu olan çok katlı yapılaşma ile artık konut ve kullanıcı arasında kurulan duygusal bağ ortadan kaldırılmaktadır. Artık modern mimaride “standardize edilmiş”, “hızlı”, “ucuz” ve “toplu yapım” gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Tabi bu durum tek tipleşmiş, sıradan, benzer yerleşim ortamlarının yaygınlaşmasına da neden olmaktadır.

Günümüzde artık apartmanlaşmanın ötesinde siteleşme hareketi yaygınlaşmaktadır. Bu durum hem devlet eliyle hem de özel sektör kapsamında cazip bir ticari alan halini aldığından dolayı yaygınlaşmaktadır. Bu çerçevede artık konut anlayışının gecekondudan ya da bahçeli evlerden apartmanlara, apartmanlardan da sitelere, lüks villalara ve akıllı evlere doğru bir değişim izlediği görülmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte konut, bir tüketim nesnesi haline dönüşmüş, onu bağlamından koparmış kullanıcı ile yabancılaşmaya neden olmuştur. Tabi bu durum sadece konutun işlevinin yahut kullanıcı için ifade ettiği anlamın değişmesine işaret etmemekte; aile yaşam tarzlarının ve standartlarının değiştiğini de göstermektedir.

21. yy’da birey için konut, barınma ihtiyacını karşılayan bir araç olmanın ötesinde kişilerin ve ailelerin yaşam tarzlarını, ait oldukları ya da olmak istedikleri sosyal statüyü de gösteren bir fonksiyona sahiptir. Bu çerçevede bir sonraki kısımda konutun mekân bağlamında sosyo-kültürel değeri ortaya konulmaya çalışılacak ve toplumda oluşan farklı konut tiplerinin sosyal ve kültürel yaşantıdaki karşılığına, yol açtığı değişikliklere değinilecektir.

1.2.2. Konutun Mekân Bağlamında Sosyo-Kültürel Anlamı

Mekânsal bir oluşum olan konut, tarihsel bir süreçte toplumu anlama ve açıklama da sahip olduğu kimlik ile kültürün bir ögesi olarak kabul edilebilir. Bireyin yaşadığı konuta atfettiği anlam, onun anıları çerçevesinde değişmektedir. Bu anlam, bireyin konut içi ve çevresindeki sosyal ilişkileri, konutta kiracı ya da ev sahibi olma durumu, ekonomik ve sosyal düzeyi ile değişmekte; bir nevi yaşam biçimlerinin ifadesi olmaktadır. Walter Benjamin'in de ifade ettiği gibi "Bir mekânda yaşamak orada izler bırakmaktır". Birey bir mekânı inşa eder, o mekânda yaşadıkça biriken anılar mekâna bir değer atfeder, bir kimlik kazandırır. Bunun neticesinde birey mekânla özdeşleşir ve kendini tanımlarken o mekânın kimliğini kullanır.

Bireylerin cinsiyet farklarından hayat tarzına, toplumsal değerlerine kadar çeşitlilik konutlarda da görülmektedir. Cinsiyet farklılığı konusunda, mekân kullanımının çoğunlukla kadına ait olması, evin bir birey olarak tek başına taşıdığı anlamla, bir aile düzeni içerisinde taşıdığı anlamın farklılaşması gibi durumlar kuşkusuz konutun içinde ve dışında kendini göstermektedir. Bu durum bireyin yaşama biçiminin kişiden kişiye, aileden aileye, cemaatten cemaate hatta toplumdan topluma değişmesiyle açıklanabilir (www.itu.edu.tr, 2009).

Yaşam tarzında ve toplumsal değerlerdeki değişimler farklı mekânların üretilmesine sebep olmakta; farklı mekânların üretilmesi de toplumsal değer ve yaşam biçimlerindeki değişimi beraberinde getirmektedir. Mekânsal değişim ve toplumsal değişim arasında yadsınamaz bir ilişki vardır. Harvey, bunun önemini vurgulayarak "toplumu değiştirmek isteyen herhangi bir proje, mekânsal ve zamansal anlayış ve pratiklerin dönüşümünün karmaşık ağını kavramak zorundadır" demiştir.

Mekânsal bağlamda konutun birey için sosyo-kültürel anlamı, tarihsel bağlamda değişen konut tiplerine göre farklılaşmaktadır. Bu durumu daha net ifade etmek için farklı konut tiplerine değinerek ele almak gerekmektedir. Cumhuriyet döneminin sanayileşme süreciyle oluşan göç hareketi neticesinde gündeme gelen gecekondulu kavramı, dönemin kentsel hayatını yansıtan temel yapı taşlarından birisidir. Sanayileşme süreci ve kırsal cazibesini yitirmesi sonucu kente olan göç, kent çevresindeki mahallelerde gecekondulu semtlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Gecekondulu tipi konutlar hızlı bir şekilde artış göstererek ülkenin kentsel bölgelerinde

yayılmaya başlamıştır. Genelde tek katlı yapılardan oluşan bu konut tipinde günlük işler ve sosyal ilişkilerde kırsal yaşamın etkisi kentsel yaşama göre daha fazladır. Günlük yiyecek ihtiyaçlarının gecekondunun bahçesinden üretilmekte, alışveriş için çok fazla alışveriş mekânlarına ihtiyaç duyulmadan yaşam sürdürülmektedir. Sosyalleşme imkânının fazlalığından ve yaşanılan bölgeye göç öncesi oluşan hemşerilik bağlarının kuvvetinden dolayı sosyal ilişkiler oldukça çeşitlidir. Fakat tabi oluşan sosyal çevre genelde oturlan bölge ile sınırlı kalmakta; semtin kent merkezine olan uzaklığı ve dışarıda kalmasından ötürü kentte kurulan ilişki minimum düzeyde olmaktadır.

Diğer bir konut tipi olan apartman ise, modernleşme hikâyesinin aktörü olarak hayata geçirilmiştir. Apartman tipi konutlar, genellikle üç-dört ve daha çok katlı, her katta farklı ailelerin yaşadığı binalardır. Apartmanlar, çok katlı yapılaşmanın ilk örneklerinden olarak, maliyetlerinin düşüklüğü ve belirli bir mekânda daha fazla konut elde etme imkânı sağladığı için en hızlı yaygınlaşan konut türüdür (Ergül vd, 1999: 41). Apartman tarzı yüksek yapılaşma, sağladığı yüksek kârla ve aynı arsada çok sayıda konut yapma imkânından dolayı gelişimini hızla sürdürmüştür.

Apartman tipi konut, sahip olduğu modern kimliğin dışında insan ve toplum için geniş sosyo-kültürel etkilere sahiptir. Öncelikle mahalle hayatının sahip olduğu birçok değer, apartman türü ile yok olma sürecindedir. İnsanların birbiri ile selamlaşmasını engellemektedir. Dikey bir yapılaşma süreci olarak çok sayıda ailenin fiziki olarak birbirine yakın yaşadığı mekânlar olmasına rağmen yüz yüze iletişimi azaltarak sosyal ilişkileri zayıflatmaktadır. Ayrıca farklı sosyo-kültürel çevrelerden gelen ve birbirine çok yakın oturmak durumunda olan aileler arasında uyum sorunları çıkmakta ve bu durum geçimsizlik problemine dönüşebilmektedir (Ergül 1999:44). Ülkemizde apartman, Batı'dan modernleşme gayretleri içinde alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Asırlık geçmişe sahiptir. Fakat yaygınlaşması son 50 yıl içinde olmuştur. Bir zamanlar kentte talep edilen ve ulaşılmaya çalışılan bir konut tipi iken günümüzde ise artık sıradan bir hal almıştır. Bırakın kentleri, bazı kasabalarda hatta bazı köylerde dahi apartmanlar görülmektedir. Bu durum, apartmana kentin sıradan konut tipi olma özelliği kazandırmasının yanında rezidans, site, kapalı yerleşmeleri de daha farklı konut tipi olarak cazip hale getirmektedir.

Toplu konut ya da siteleşmenin hâkim olduğu uydu kent yerleşmeleri ise günümüzde, artan talep ve üretimin hızla çoğalması neticesinde daha popüler bir konut tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yerleşmelerde, orta ve üst gelir grubundaki ailelerin genelde kentin gürültüsünden ve ağırlıklı olarak kent merkezinde ikamet eden daha alt sınıflara mensup kişilerden kendini ayırabilmekte, istediği kişiyle görüşüp istemediklerini yaşamlarından kolayca çıkarabilmektedir. Bu yerleşmelerin kimliği tüketim ile ortaya konmaktadır. Temel sosyal etkinlik alışveriştir ve apartmanda görülen sosyal sıkıntılar burada da devam etmektedir. Artık neredeyse birkaç apartmandan oluşan bir sokak, bir sitede yaşar duruma gelmiştir. Fakat mekânda görülen bu insan yoğunluğu, sosyal ilişkilerde tam zıttı bir etki oluşturmakta; yoğunluk yerini sığ, mesafeli ve zayıf sosyal ilişkilere bırakmaktadır. Psikolojik ve sosyal tahribat doğurduğu, komşuluk ilişkileri ve sosyal hayatı olumsuz etkilediğine dair iddialar mevcuttur.

Ayrıca, günümüz kent yaşamının sosyo-kültürel değer ve pratikleri, sosyal ilişki biçimlerinin bireyselleşmesi yönünde seyretmektedir. Metropolitan insanının başkalarına yönelik davranışı, genelde resmiyet ve çekingenlik göstermektedir. Bu çekingenlik bireye, başka her türlü koşul altında imkânsız olan bir kişisel özgürlük kazandırır (Kaya, 2007: 44). Yüksek katlı yerleşmelerde bu özgürlüğü ve bireyselleşmeyi desteklemektedir.

1.3. Yaşam Tarzı Olgusu

1.3.1. Yaşam Tarzı Kavramı

Yaşam biçimleri, modern dünyanın günlük toplumsal yaşantısının birer parçasıdır. Modern toplumda yaşayanların kendilerinin ya da başkalarının davranışlarını tanımlarken yararlandıkları kavramdır. Yaşam biçimleri insanları birbirinden farklı kılan davranış kalıplarıdır. İşlevlerini karşılıklı bir etkileşim içinde ve modern bir toplumda yaşamayanlar için anlaşılabilir olabilecek yollarla yerine getirirler. İnsanların neler yaptıklarını, niçin yaptıklarını ve bunu yapmanın kendileri ve başkaları için en anlamlı geldiğini anlatmaya yardımcı olurlar (Chaney, 1999: 14).

Featherstone göre hayat tarzı terimi, günümüz tüketim kültürü içinde bireyselliği, kendini ifade etmeyi çağrıştırmaktadır. Bireyin bedeni, giysileri, konuşması, boş zaman kullanımı, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil ve tatil seçiminin bireysel üslubunun işaretleri olarak görülmektedir. (Featherstone, 2005: 140).

İngilizce literatürde *lifestyle* olarak kullanılan kavram Türkçeye *hayat tarzı*, *hayat biçimi*, *hayat stili*, *yaşam biçimi*, *yaşama biçimi*, *yaşam tarzı* olarak çevrilmiştir. Bugünkü toplumsal yapının kavranmasında anahtar bir yeri olan yaşam tarzı kavramı genelde toplumların sosyo-kültürel yapılarına ve bireylerin bu yapı içindeki konumuna bağlı olarak bireyin eşyaları, yerleri ve zamanı kullanış şeklidir. İnsanların nasıl yaşadıklarını, boş zamanlarında neler yaptıklarını ve para kaynaklarını nasıl kullandıklarını, çevrelerinde nelere önem verdiklerini, etrafındaki dünya ve kişiler hakkında ne düşündüklerini açıklayan bir kavramdır. Bu kavramı sosyoloji literatürüne kazandıran kişi Max Weber olmuştur. Weber (1986: 179-181) statü gruplarını sosyal sınıflara ayırmaya çalışırken sınıfı yaratan etmeni doğrudan doğruya ekonomik çıkar hatta sadece piyasa ile bağlantısı olan çıkar olduğunu belirtmiş, statü gruplarının ise piyasa mekanizmasının saf işleyişini bozduklarını vurgulamıştır. Ayrıca Weber'e göre bireyin sınıf konumu tümüyle ekonomi tarafından belirlenmesine karşın statü konumu “insanların yaşam yazgısını somut, pozitif ya da negatif *toplumsal onur* ölçüsü tarafından belirlenen tüm tipik öğeleridir” (1986: 182). Statü onuru ise, “belli bir çevreye mensup olmak isteyen herkesten, her şeyden önce belirli bir hayat tarzına sahip olmasının beklenmesi” (Weber, 1986: 183) olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Weber'e göre, bireyin statüsünün gelişmesinin en iyi göstergesi, bir grubun yaşama tarzını taklit etmekten uzaklaşıp, onlarca kabul edilmiş olan *içe dönük eylemlere* uyum göstermesidir (1986: 183).

Bir başka deyişle Weber yaşam tarzının, statü grubu üyeliğinin bir dışavurumu olduğunu belirtmektedir. Statü düzeninde tabakalaşma ise “onura ve statü guruplarına özgü hayat tarzlarına göre belirlenir” (Weber, 1986: 187). Weber yaşam tarzı kavramını; giyinme, konuşma, düşünme gibi davranış biçimlerini çeşitli gruplarca belirlenen ve bu gruplara üye olmanın göstergesi olarak kabul edilen tutumları ifade eden bir terim olarak kullanmıştır (Sobel, 1981: 15).

Bu açıklamalardan hareketle Weber, sınıf tabakalaşması ile statü tabakalaşmasını birbirinden ayırmaktadır. Sınıf statüsünün belirleyicisi üretim ve mülkiyet ilişkileri olurken; statü tabakalaşması, bireyin yaşam tarzının temsil ettiği tüketim ilişkileri çerçevesinde belirlenmektedir. Marx'ın sınıf çözümlemesi ile Weber'in statü grubu çözümlemesi tabakalaşma bağlamında sosyoloji literatüründe iki ana akım oluşturmuş ve bu ayrım uzun yıllar önemini korumuştur. Crompton (1993: 166)'un da belirttiği gibi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ileri endüstri toplumlarında ekonomik prodüktivitede ve servet yaratma kapasitesinde meydana gelen artış, bireylerin ve grupların hayatında üretimin önemini görece olarak azaltmış ve tüketimle ilgili meseleler giderek daha önemli hale gelmiştir. Buna bağlı olarak, sınıfların tutum ve davranışları belirlemedeki payının da azaldığı, yaşam tarzlarının etkisinin ise arttığı öne sürülmüştür (Crompton, 1993: 166). Bu çerçevede yukarıda zikredilen koşulların artma eğiliminden dolayı yaşam tarzı kavramının sosyolojideki önemi giderek artmış ve daha çok tüketim davranışları ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Modern dönemde toplumda gözlenen farklılaşmanın sınıf sistemine değil de yaşam tarzı kriterine dayandığını ifade eden bir başka kişi Bourdieu'dür. Bourdieu, statü gruplarının yaşam tarzlarını birbirinden ayırtırmaya yarayan tüketim kalıplarını ele almış ve bu farklılaştırmayı oluşturacak yolları incelemiştir. *Distinction* (1984) adlı çalışmasında müze ziyaretleri, konsere gitmek, kitap okumak gibi kültür faaliyetlerinin yanı sıra yeme, içme, hobi gibi beğenilerin de toplumsal haritasını çıkartmaya çalışmıştır. Ayrıca, kültürel mallardaki beğenilerin "sınıfsal bir damga" taşıdığını belirtmiştir. Hayat tarzı uzamının yapılanma ilkesini oluşturan, grupların sahip oldukları (iktisadi ve kültürel) sermayenin hacmi ve mesleki yapılanmaları karşılaştırıldığında, "iktisadi ve kültürel sermaye" hacmi düşük ve yüksek olan grupların beğenilerinin karşıtlık gösterdiği görülmektedir (Featherstone, 2005: 148). Bu durum, bireylerin statüleri ve yaşam tarzları arasındaki ilişkiyi bir iletişim unsuru olarak kullandıklarını da göstermektedir. Diğer taraftan Bourdieu, bireylerin kendilerini farklılaştırmak için kullandıkları hayat tarzlarının, kültürel beğenilerinin gelir düzeyi ve meslek gruplarına göre değil, sahip oldukları kültürel sermayeye göre de şekillendiğini belirtmektedir.

Sobel ise stil teriminin sanat tarihindeki kullanımından başlattığı çözümlerinde, sosyal-yapısal değişkenlerin kestirimsel bir fonksiyonu olarak nitelendirdiği yaşam tarzını ayırıcı ve bu itibarla da kavranabilir yaşam üslupları olarak tanımlamakta ve kavramı operasyonel hale getirmek için zamansal ve mekânsal açıdan öne çıkan davranışlara bakmak ve onlar üzerinde odaklamak gerektiğini belirtmektedir. Sobel'e göre üzerinde odaklaşılması gereken davranışların gözleme açık olmalarıdır, dolayısıyla, bu davranışlar genellikle tüketim davranışlarıdır (Başer ve Başer, 1998: 137–138).

Sobel gibi yaşam tarzı kavramını tüketim davranışlarına indirgeyerek açıklayan yazarların yanı sıra, nitel ve nicel farklı değişkenlerle kavramı detaylandırarak inceleyenler de vardır. Bu çerçevede Pavalko (1971: 197) yaşam tarzı kavramının kişiler arası ilişkiler kadar, fiziksel ve maddi refahı, dinsel ve siyaset değerleri de içeren bir karakteristiğinin olduğunu belirtmiştir. Pavalko araştırmalarında, oynanan kâğıt türünden izlenen maçların çeşidine kadar yaşam tarzı kavramı pek çok değişik unsurlar çerçevesinde ele almış ve bu unsurların mesleki prestijle ilintili olduğunu göstermiştir.

Yaşama tarzı kavramının sosyal tabakalaşmanın sonuçlarından biri olduğunu belirten Kemerlioğlu da olgunun karmaşık yapısına değinerek ele almaya çalışmıştır. Ona göre yaşam tarzı unsurları tüketim biçimleri; yaşanılan bölge ve oturlan konut; sosyal ilişkilere katılım türleri ve etkileşim; değer, tutum ve zevkler; boş zaman etkinlikleri; giyinme ve konuşma biçimleri olarak sayılabilir. Kemerlioğlu, Erzurum üzerine yaptığı bir araştırmada (1990: 95) toplumun farklı tabakaların kentin farklı semtlerinde yoğunlaştığını belirtmiştir. Çalışmasında, bu farklı gruplar arasındaki yaşam tarzı farklılıklarını ortaya koymak için kullandığı ölçütler arasında konutun tipi, büyüklüğü, yeni ya da eski oluşu, tek ya da çok katlı oluşu eklentileri ve gösterişi, evin iç donatımı, odabaşına düşen kişi sayısı, evdeki odaların fonksiyonlara göre farklılaşmış olup olmadığı gibi değişkenler yer almaktadır. Kemerlioğlu'nun işaret ettiği diğer bazı değişkenler ise giyime, yemeğe, gezi ve eğlenceye, ilaç ve tedaviye yapılan harcamalar, sosyal katılım sıklığı ve yoğunluğu, katılma biçimleri ve özellikleri, ilgilenilen spor türleri, kitap, dergi, gazete okuma eğilimleri, hoşlanılan müzik türleridir (Kemerlioğlu, 1990: 140).

Yukarıda belirtilen araştırmada da görüleceği gibi yaşam tarzı kavramı, çok yönlü ve çeşitli değişkenlere sahip bir kavramdır. Bu kavramı Dikeçligil ise *aile hayatını oluşturan maddi ve maddi olmayan unsurlar* olarak ayrıştırıp sistematik bir şekilde analiz etmeye çalışmıştır. Yaşam tarzının maddi unsurları, aile hayatının gözle görülür, rakamlarla ifade edilebilen unsurlarıdır. Yaşam tarzının oluşturan maddi olmayan unsurlar ise, gelir seviyesinin çizdiği sınırlar içerisinde gelirin kullanım şekli belirleyen düşünce, tutumlar ve davranışlardır. Daha sonra bu ikili ayrışmayı, *barınma, beslenme, eğitim, giyim, sağlık, eğlence, haberleşme/ulaşım ve ilişkiler* şeklinde sekiz alt kategoriye ayırmıştır.

Tablo 2: Yaşam Tarzı Unsurları

Barınma	İkametgâhın konum yeri ve tipi, oda sayısı, ev eşyalarının ve mobilyaların seçimi.
Beslenme	Gıda maddelerinin çeşit ve miktarları, tüketiliş şekli.
Eğitim	Aile fertlerinin tahsil seviyeleri ve meslek durumları, öğrenim yapmakta olanların devam ettikleri öğrenim kurumları, eğitimden beklenenler
Giyim	Giyim eşyalarının biçim ve renkleri, kalitesi.
Sağlık	Sağlığı korumada ve hastalık hallerinde ailenin tutumu
Eğlence	Zevk alınan eğlencenin türü, eğlence vasıtaları.
Haberleşme/Ulaşım	Haberleşme ve ulaşım vasıtalarının seçiminde zevk ve alışkanlıklar
İlişkiler	Aile fertleri arasındaki ilişkiler, nişan, evlenme, doğum ve ölüm olaylarında ailenin tutumu, kullanılan dil, terbiye kurallarına uyma derecesi, aile fertlerine, akraba ve komşulara saygı.

Kaynak: DİKEÇLİGİL, B.: 1991

Aile hayatının maddi yönü, gözle görülür, gerektiğinde rakam ve fiyatlarla ifade edilebilen unsurlara, maddi olmayan boyutu ise, maddi yönü de biçimlendiren tutum, davranış ve değerler sistemine karşılık gelir (Dikeçligil, 1991: 524-525). Yaşam tarzının sınırlarını belirleyen temel kriter, *ailenin geliridir*. Gelir ve fiyatlar çerçevesinde tüketim bileşiminin en uygun seçimi, düşünce, tutum ve davranışların oluşturduğu ilişkiler sistemi olarak ifade edebileceğimiz yaşam tarzının maddi olmayan yönüne göre aileler arasında farklılık göstermektedir (Dikeçligil, 1991: 529).

Dikeçligil'in analizinde görülmektedir ki; sadece sınıfsal konum ve yaşam tarzı arasında ilişki kurulmakla kalınmamış, yaşam tarzının maddi yönü ve maddi olmayan yönü de birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Bireyler ve aileler henüz mensubu olamadıkları üst sınıfın inanç değer ve normlarını benimsedikleri takdirde, gelir artışının yükselmesi ile yeni sosyal sınıfına daha kolay uyum sağlayacaktır. Benzer

şekilde hızlı gelir artışı ile henüz inanç, değer ve normlarını içselleştiremedikleri bir üst tabakaya yükselme durumunda olan birey ve aileler de, yeni tabakalarına kolayca uyum sağlayamayacak ve hatta “yeni zengin” ya da “sonradan görme” olarak nitelendirileceklerdir (Dikeçligil, 1991: 528-530).

Yaşam tarzı kavramına yönelik bu genel açıklama ve tanımlara takiben yaşam tarzı kavramının konut, tüketim ilişkileri, kültür gibi olgularla ilişkisine de değinmek gerekmektedir. İnsanların temelde barınma amacıyla kullandıkları bir araç olarak konut, yaşam tarzlarını belirleyen temel kriterlerden biridir. Bu bağlamda oturlan konutun biçimi, büyüklüğü, mülkiyeti yaşam tarzı ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda diğer konut tiplerine göre modern kent toplumlarında barınmak için daha çok tercih edilen apartmanlarda bir taraftan farklılaşmış mekânlar hemen ön plana çıkarken diğer taraftan ailenin statü göstergelerinden biri olarak gösterişçi tüketimin sergilendiği salon, evrensel bir özellik olarak belirmektedir (Ayata ve Ayata, 1996: 27). Konut içi dizayn için kullanılan mobilyalarda kişinin yaşam tarzının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Miller’in de işaret etti gibi özellikle yaşam tarzını belirleyen imgelerin eşyalara ve maddi nesnelere bağlandığı günümüz dünyasında eşyalar artık her zamankinden daha güçlü biçimde kimlik meselesinin kurgulandığı ve sağlamlaştırıldığı odak noktaları haline gelmiş bulunmaktadır (Miller, 1987: 124).

Konutun, çekirdek ailenin özel yaşam alanına dönüşmesi, 19.yy’da barınma anlayışının modernleşmesi olarak nitelendirilmiştir. Modern barınma anlayışı doğrultusunda mekânsal olarak işlevlerine ve kullanıcılarının özelliklerine göre farklılaşmış konutun yaygınlaşması 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemde mekân standartlarının iyileşmesi kentsel altyapının tamamlanması ve buna bağlı olarak kullanılabilen dayanıklı tüketim mallarının niteliksel ve niceliksel artışı ile mümkün olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra hane halklarının sosyal konumu ve maddi olanaklarına göre ev yaşamına dâhil olan kişisel ev donatıları birer tüketim malına dönüşmüşlerdir. 1980’lerden sonra tüketim malları ve ailenin tüketim alışkanlıkları kadın erkek ve çocukların kimliklerinin oluşumunda büyük rol oynamıştır (Çizmecı, 2001: 117). Günümüzde konutun biçimi, konumu, kalitesi artık yaşam tarzını simgeleyen bir unsur olarak kullanılmaktadır. Konutun

bulunduğu alan, ismi ve sahip olduğu prestij konutu tanımlama da büyük bir öneme sahiptir. Bu durum konutun yaşam tarzı bağlamında önemini ifade etmektedir.

Yaşam biçimleri modernliğe özgü bir statü gruplaşması şeklindedir. Bu tür bir birlikteliğin modernlik olarak nitelendirilmesinin nedeni, kısmen, gruba üye olmakla kazanılan statünün yalnızca paylaşılan mesleklerden hatta ortak olarak yararlanabilecek ayrıcalıklardan değil, asıl bu ayrıcalık ve olanakların kullanım şekillerinden kaynaklanmasıdır. Bu yüzden yaşam biçimlerinin genel olarak tüketimle ilgili toplumsal düzenlemelere dayandığı varsayılmaktadır (Chaney, 1999: 24). Bu durum tüketim ve yaşam tarzı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Fakat burada ileri sürülen tüketim, sadece alış-veriş temeline sıkışmış kalmış bir tüketim değil; aynı zamanda yerel deneyim oluşturacak derecede maddi kültürü de kapsar (Chaney, 1999: 162).

Yaşam tarzı kavramı kültür içinde hayat bulan bir kavram olduğu için yaşam tarzının kültürle benzerliğe sahip olup olmadığı bağlamında ikilemler olmuştur. Birçok sosyolog ve antropologa göre kültür deyimi, bir toplumun yalnızca inanç ve değerleri ile müzik, edebiyat ve sanatı değil, aynı zamanda giyim, kuşam, günlük yaşama alışkanlıkları, gıda tercihleri, evlerinin mimarisi, çiftlik ve tarlalarının şekilleri, eğitim, yönetim ve hukuk sistemleri gibi onun yaşama tarzının tüm yanlarını kapsar (Kaya, 2003: 20). Yaşam tarzı kavramı da kültürü oluşturan öğeleri içinde barındırmaktadır. Örneğin tarıma dayalı bir üretim biçiminin hakim olduğu bir toplumda gelişen aile tipi genellikle geniş aile olmuştur. Yine aynı toplum içinde toplumsal dayanışma, akrabalık ve komşuluk gibi birinci ilişkiler çerçevesinde olmuştur. Tarım toplumlarında bugünün sanayi toplumlarında olduğu gibi bir kent yaşamı olmamıştır. İşçi sınıfı yerine köylü sınıfı yer almış, meslekler hep bu temel üzerinde şekillenmiştir (Özkalp, 1994: 76).

Sosyal yaşamın belirleyici kalıpları genellikle kültür terimi ile özetlenebilir. Bu yüzden kültür, “bir halkın yaşam biçiminin tamamı, o halkın adetleri, tutumları ve değerleri, onları bir toplum olarak bir arada tutan ortak anlayış” (Kephart, 1982: 93) olarak tanımlana gelmiştir. Bununla birlikte Chaney, bu tanımın yaşam biçimi kavramının yanlış bir kullanımı olduğunu belirtmiştir. Ona göre yaşam biçimleri kültürel yapılara bağlı olmakla birlikte, her biri bir biçim, bir tavır ve bir gruba ait bazı eşyaları, yerleri ve zamanları kullanış şeklindedir. Ama o grubun toplumsal

deneyimlerinin bütünü değildir. Yaşam biçimleri özel bağlamlarda anlam kazanan uygulama ve davranış dizileridir (Chaney, 1999: 15). Görüldüğü gibi Chaney, yaşam tarzı kavramını kültürden ayırmakta; kültürün kapsadığı toplumsal deneyimin tamamını içermediği için de yaşam tarzının kültürle ifade edilemeyeceğini göstermektedir.

Genel olarak, yaşam biçimi günlük yaşamın pratik kelimelerden oluşmuş dağarcığının bir parçasıdır (Chaney, 1999: 22). Davranış kalıpları ve farklı sosyal gruplaşma gibi bazı özellikler şeklinde sosyal düzen içinde kök salmaktadır. Kitle toplumlarında ortaya çıkan sosyal belirsizlikler üzerinde bir çeşit denetleme yapan beklentiler dizi olarak işlev görmektedirler (Chaney, 1999: 22). Günlük yaşamda kimlik ve ilişkilerle ilgili karmaşık yapıyı tanımlamak amacıyla kullanılırlar. Bireyin günlük yaşamında alışverişini yaptığı dükkan, yemek yediği mekân kişinin kendini ifade ettiği biçimler olarak anlam kazanmaktadır.

1.3.2. Konut ve Çevresindeki İlişkiler Bağlamında Bourdieu ve Sermaye Kuramı

Sermaye kavramı en genel anlamıyla parasal kaynaklara işaret etmekte ve bu anlamıyla sosyolojide de kullanılmaktadır. Fakat kavram, Pierre Bourdieu, Robert Putnam ve James Coleman tarafından işaret ettiği bu anlamın dışında daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Sermaye kavramının sosyoloji alanında en kapsamlı şekilde kullanan düşünür ise şüphesiz Bourdieu'dür.

Bourdieu'ya göre sermaye kavramı “toplumun biriktirilmiş tarihi”dir (Bourdieu, 1983: 183). Bourdieu'ya göre toplumun, daha farklı bir ifadeyle sosyal dünyanın nasıl çalıştığını anlayabilmemiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, sosyal sınıfların toplumda yerini belirlemek amacıyla sermaye kavramının anlamını genişleterek sosyolojik analize dâhil etmiştir. Bu çerçevede Bourdieu'nün *sermaye* kavramını anlayabilmek için öncelikle *sosyal sınıfa* yüklediği anlamı ele almak gerekir.

Bourdieu toplumu, sermayeler uzamı olarak olarak algılamaktadır. Aktörler bu uzamda koordinatlarla belirlenen pozisyonlar işgal etmektedirler (Bourdieu, 1987: 3-4). Söz konusu koordinatlar ise aktörün sahip olduğu farklı formlardaki

sermayelerin miktarları, yönelimi ve oluşturdıkları kompozisyon ile ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 1987: 4). Görüldüğü gibi Bourdieu sosyal sınıfı, “sosyal uzamda benzer pozisyonlar işgal etmekten dolayı benzer var oluş koşullarına tabi olan ve sonuç olarak da benzer pratikler üretmelerine yol açan benzer eğilimlere sahip aktörler kümesi” olarak tanımlamaktadır (1987: 6). Ayrıca sınıflar arası ilişkileri Marx’ta olduğu gibi salt ekonomik ya da ideolojik olarak işlemez. Sermaye kavramını ekonomik temelli dar anlamından çıkarmasıyla farklı sermaye türlerinin ele alınmasını sağlamıştır.

Sosyal sınıfları betimlemek ve anlamak açısından yeniden ele aldığı sermaye kavramının farklı türlerini “Sermaye Formları” başlıklı kitap bölümünde tanımlamıştır (1986). Bu çerçevede farklı sermaye türlerini ele almadan önce Bourdieu’nün sermaye kavramına bakışına ve ele alışına değinmek gerekir:

Sermaye, ya materyal şeklinde ya da içselleştirilmiş ‘katılmış’ şekilde biriktirilmiş iştir. Her bir aktör ya da grup tarafından sermaye şahsen ve özel olarak öğrenilir ki bu şekilde metalaştırılmış ya da canlı iş şeklinde sosyal enerjinin sahiplenilmesi de mümkündür (Bourdieu, 1983: 183).

Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi sermaye, aktörün düşünce ve davranışlarını formüle ettiği kodlama ve kalıplara karşılık gelmektedir. Ayrıca, sosyal "ayrım"ın (distinction) aracı ya da enstrümanıdır. Diğer bir deyişle, sermayeye erişmek, sahip olmak vb. yoluyla, sosyal sınırlama ve hiyerarşi vuku bulur. Ya da, sermayenin toplumsal sınırlama için bir oyun olduğu söylenebilir” (Vester, 2010: 142). Bu manada sermaye, hem aktörün içinde bulunduğu sosyal alanı hem de aktörün ait olduğu habitusu belirler (Kajetzke, 2008: 57).

Bourdieu sermayeyi, ekonomik, kültürel ve sosyal olmak üzere üçe ayırmaktadır:

Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan ekonomik sermaye; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan kültürel sermaye; ve son olarak toplumsal yükümlülüklerden oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan sosyal sermaye (2010: 49).

1.3.2.1. Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye, salt ekonomik kaynakların elinde bulundurulması olarak klasik şekilde tanımlanmaktadır. Bireyin gelir düzeyi ve paraya çevrilebilen varlıklarına karşılık gelmektedir. Bourdieu'nün çalışmalarında diğer sermaye türlerine göre biraz geri planda kalmaktadır. Ekonomik sermayeyi, kültürel sermaye ile birlikte başat hiyerarşi kuran ve eşitsizlik üreten güç olarak kullanmaktadır (Bourdieu, 1996: 270). Bourdieu sermaye üzerine yaptığı analizlerde, ekonomik sermayeyi gelir düzeyi ve belirli tüketim araçlarına sahiplik üzerinden incelemektedir. Bu çerçevede gelir düzeyinin yanı sıra ev, otomobil gibi belirli araçlara sahip olma durumu ölçü olarak kullanılmaktadır.

1.3.2.2. Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye diğer bir hiyerarşi kuran temel sosyal güç olarak, Bourdieu sosyolojisinde diğer biçimlerden daha merkezi bir yer tutmaktadır (Robbins, 2005). Kültürel sermaye genel anlamıyla, belirli araçlarla edinilen bilgi, zevk ve tercihler birikimidir. Bu birikimin şekillenmesinde özellikle aile içi deneyimle ve okulda alınan eğitim etkili olmaktadır. Ayrıca Bourdieu, okul eğitiminin aileden alınan kültürel sermaye üzerine kurulduğuna vurgu yapmaktadır (1986: 244). Bu bağlamda kültürel sermaye, doğrudan eğitimle ilişkili olmayan ancak onunla yakından ilintili olan tutum ve eğilimleri kapsamaktadır (Harker, 1990: 87-88). Bunun yanı sıra kültürel sermaye belirli koşullar altında paraya çevrilebilen bir sermaye türüdür.

Kültürel sermaye Bourdieu'ya göre üç halde varolur: *Bedenselleşmiş hali*, *nesneleşmiş hali*, *kurumsallaşmış hali* (Bourdieu, 1986). Bedenselleşen kültürel sermayeye örnek olarak, çocukluktan başlayarak hanenin sosyal konumuna göre öğrenilen dil alışkanlıkları, yazma stili, vücudunu farklı bağlamlarda kullanma tarzları gibi özelliklerle kazanılan ve eşitsizlik etkisini en şiddetli biçimde eğitim alanında üreten sermaye verilebilir (Göker, 2010: 282). Nesneleşen kültürel sermaye, kitaplar, resimler, sanat ve bilim eserleri gibi, üretimi için özelleşmiş kültürel hüneler gereken nesnelerin formunda var olmaktadır (Bourdieu, 1985). Son olarak da Bourdieu sosyolojisinde eğitimsel onaylama ve kutsama sisteminin ve devlet/bürokrasi alanının eyleycilerin eşitsiz toplumsal konumlara dağıtılması

üzerindeki kurumsal etkisi, kültürel sermayenin kurulsallaşmış formunun analizine işaret etmektedir (Göker, 2010: 283). Kültürel sermayenin bu hali ile eğitim kurumları arasındaki hiyerarşi bağlamında bu kurumlardan eğitim alan insanların meslek konumlarına göre avantajlı ya da dezavantajlı bir yere yerleştirilmesi neticesinde sınıfsal hiyerarşinin yeniden üretilmesi incelenmektedir.

1.3.2.3.Sosyal Sermaye

Bourdieu'ya göre *sosyal sermaye*, "az ya da çok kurumsallaşmış olan karşılıklı arkadaşlık ve tanıma ilişkileriyle kurulmuş dayanıklı bir ağ ile ilintili gerçek veya potansiyel kaynakların toplamıdır" (Bourdieu, 1986: 249). Bir başka ifadeyle, bir gruba aidiyete dayanan kaynaklarla alakalı bir şeydir (Bourdieu, 1983: 191).

Bourdieu, sosyal sermaye kavramını, bir yönü ile Marxizm'in kaynaklara ulaşmadaki eşitsizlik ve iktidarın sürdürülmesi sorunsalları çerçevesinde kavramsallaştırırken diğer bir yönü ile de sosyal Katolikliğin fakir-zengin dikotomisi çerçevesinde ele almıştır (Yarcı, 2011: 131). Bu bağlamda Bourdieu, sosyal sermayeyi toplumdaki eşitsizliği oluşturan ve sürdüren bir olgu olarak görmektedir. Sosyal sermayenin temelinde olan sosyal ağ ilişkileri Bourdieu'ya göre, bireysel ya da kolektif olarak sosyal ilişkiler kurmaya yönelik yatırım stratejilerinin ürünleridir ve bu ilişkiler uzun ya da kısa vadeli olarak doğrudan kullanılabilirler (Bourdieu, 1986: 249). Ayrıca bu sosyal ilişki ağlarının bir defa üretilen bir olgu olmadığını tekrar tekrar üretildiğini belirtmiştir. Bu yenilenme ve tekrar üretilme toplumda sürekli oluşan bir durumdur. Bu gruba üyelik ve sosyal ilişki gibi ağlar karşılıklı değişimle kendini gösteren bir yapıya sahiptir. Çünkü toplumda her birey, belirli bir gruba, aileye, kulübe vb. aidiyeti ile bir sosyal sermayeye sahiptir. Bu aidiyet bireye ait olduğu grubun sosyal ağlarını kullanma hakkı kazandırır. Ayrıca bir gruba, aileye, kulübe vb. ait olma durumu bireye hem tanıma hem de tanınma imkanı sağladığı için karşılıklı ilişki içinde gelişir. Bu durum sosyal sermaye içindeki karşılıklı değişim kavramını da beraberinde getirmektedir. Bu karşılıklı değişim tanıma, saygı, arkadaşlık, tanınan haklar gibi simgelerle sembolleşerek grubu tanımlar ve yeniden üretir; hatta grubun sınırlarını da belirler (Bourdieu, 1986: 250). Bu süreç toplumda oluşan kontrol mekanizmalarının oluşumuna yol açmaktadır. Önceden bu

mekanizmaların başında aile ve evlilik olurken günümüz toplumlarında artık toplumsal sınıflar, gruplar ön plana çıkmakta; grubun tanımlanması, yeniden üretilmesi ve belirli sınırlar içinde genişlemesi bağlamında kontrol mekanizmalarını sürdürmektedirler.

Dolayısıyla Bourdieu, sosyal sermayeyi kolektif bir mal olarak düşünmez, kişisel bir kaynak olarak ele alır. Ona göre, toplumsal gerçeklikte, sadece diğer sermaye çeşitleri ile birlikte açığa çıkan sosyal sermaye ve toplumda kişiler arasındaki ekonomik ve kültürel sermayenin dağılımındaki eşitsizlik, sosyal sermaye alanında, her zaman eşitsizlikleri güçlendirici bir olgu olarak karşımıza çıkar (Braun, 2002: 9). Sosyal sermaye bireyin sahip olduğu ve ulaşmak istediği sosyal ilişkileri tanımlamak amacıyla kullanılmakta ve bireyin yaşamı üzerine etki etmektedir. Konut ve yaşam tarzı bağlamında sosyal sermaye kavramı, gerek bireyin konut tercihinin sosyal ilişkilerin etkisiyle oluşmasında gerekse konut tercihinde etkili olan sosyal ağlarla mekânsal yakınlık kurma açısından önemlidir. Bu çerçevede mekânsal bağlamda incelenen sosyal sermaye, bireyin sahip olduğu sosyal ilişkilerindeki yoğunluk, çeşitlilik ve esnekliği kapsamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE TOPLU KONUT SERÜVENİ VE GELİŞİMİ

2.1. Cumhuriyet Döneminden 1980’lere kadar Türkiye’de Toplu Konut

Tarihin farklı dönemlerinde insanlar, kendi toplumlarının ihtiyaçları doğrultusunda konut alanlarını inşa etmişlerdir. Ülkemiz bu bağlamda oldukça çeşitli örnekler barındırmaktadır. Konutun anlamı ve erişim olanakları toplumdaki farklı gruplar arasında ayrılmaktadır. Alt gelir grubu için barınma ihtiyacını karşılayacak bir araç olan konut, üst gelir grubu için prestij ve statü sağlayan bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Tabi konut, kişilerin sosyal statü ve yaşam tarzlarını gösteren önemli araçlardan da biridir.

Ekonomik gücü düşük ya da kendi tasarruflarıyla konut edinme imkânı olmayan bireyler için konut üretimi, dünyanın birçok yerinde başta devlet eliyle olmak üzere yerel yönetimler ve bazı sivil kuruluşlarca gerçekleştirilmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde, kentlere olan yoğun göç neticesinde yeterli konut stoğu ya da devletin bu konuda düzenli bir uygulaması olmadığında çarpık ve kaçak yapılaşmalar oluşmaktadır. Bu çerçevede yoksul ve alt gelir grubu başta olmak üzere sosyal konut bağlamında devlet tarafından üretilen toplu konutlar, hem ihtiyaç sahibi gruplar için konut ihtiyacını karşılama da hem de çarpık ve kaçak yapılaşmayı önleme de etkin bir rol oynamaktadır.

Toplu konut üretiminin temelinde son iki yüzyılda dünyadaki sanayileşme süreciyle birlikte ekonomik ve sosyal yaşamda meydana gelen değişiklikler yer almaktadır. Ülkemizde toplu konut girişimleri çeşitli amaçlarla ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın kökeninde belirli sayıda konut ihtiyacını giderme amacı vardır (Karagülle, 1978).

Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber yöneticiler, konut ve kent tasarımı konularında önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlardan ilki, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra yıkılıp yıkılan kentlerin yeniden planlanması ve çağdaş düzeye getirilmeleri için gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak alt yapı tesislerinin kurulması sorunu; ikincisi, komşu ülkelerden Türkiye’ye göç eden Türklerin

yerleştirilmesi sorunu; üçüncüsü ve en öncelikli olanı ise Ankara'nın başkent olmasından kaynaklanan, Ankara kentinin planlanması sorunudur (Alsaç, 1993).

Yine bu yıllarda ülkemizde sanayileşme atılımları gerçekleşmesine rağmen kentlere doğru bir nüfus akımı olmadığından toplu konuta çok fazla ihtiyaç olmamıştır. Fakat yinede 1930 ve 1940'larda gelişen sanayileşmenin neticesinde kentlerde az da olsa konut sorunu gündeme gelmiş ve bu dönemlerde toplu konut uygulamaları konut kooperatifçiliği bağlamında yeni bir örgütlenme modeli olarak başlamıştır. Bu kapsamda, yeni devletin memur ve işçi kesimlerine yönelik toplu konut uygulamaları, modernleşmenin konut yerleşimlerindeki karşılığı niteliğindedir. Önceki dönemde ortaya çıkan apartman tipi konut kısmi uygulama alanları bulurken farklı konut sunumları etkin hale gelmeye başlamıştır. Bunlardan ilki Avrupa'da toplu konutun orijini olarak kabul edilen "lojman konuttur". Diğeri ise yine batıdan devralınan bir üretim modeli olan "kooperatiftir". Konut sorununu doğrudan yaşayan kesimlerce bir sosyal dayanışma aracı olarak organize edilen kooperatifler, batıdan farklı olarak üyeleri için mülk konutlar üretmiştir. Her iki tip konut üretme modeli de az katlı ve düşük yoğunluklu planlamalarıyla "bahçe şehir" geleneği içinde yer almıştır (Bilgin, 1996). Bu "bahçe şehir" kavramı, 1935 yılında kurulan Bahçelievler Yapı Kooperatifi kapsamında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ankara'da oluşan memur nüfusuna kooperatif yerleşimleri planlanırken Ankara dışındaki işçiler için ise lojman konut üretimleri yapılmıştır. Lojman konutlara örnek olarak Karabük, Hereke ve İzmit Fabrikaları için üretilen konutlar gösterilebilir.

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet dar gelirli işçi ve memuru konut sahibi yapmaya yönelik uygulamalarda bulunmuş, sosyal konut niteliğinde az da olsa fakat yüksek kalitede konutlar üretmiştir. Ayrıca yine bu dönemde "düşük maliyetli konut" üretimine dair arayışlar devam etmiştir. Bu çerçevede uygulanan projelere örnek olarak, Seyfi Arkan tarafından 1933'te Ankara için planlanan düşük ücretli sıra evler gösterilebilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşme merkezli yaşanan değişimler, kenti kıra göre daha cazip hale getirmiş ve kırdan kente yoğun bir göçe neden olan faktörlerden biri olmuştur. Kentlerin nüfuslarında yaşanan artış, kentlerde konut sorununu da beraberinde getirmiştir. Eski konut alışkanlığı olan bahçeli evler terk edilerek apartmanlardan oluşan çok katlı binalarda yaşamak daha cazip hale

gelmiştir. Şüphesiz bu konut sıkıntısının bir başka çözüm yolu ise kentin birçok bölgesinde kaçak ve çarpık yapılaşmaya neden olan gecekondu. Konut sıkıntısı artması ve oluşan olumsuz etkinin kentin birçok bölgesine yayılmasıyla Emlak Bankası sağladığı kredilerle kent dışındaki boş araziler yeniden planlanmaya çalışılmıştır. İstanbul'daki Koşuyolu (1951), Levent (1947-1951) ve Ataköy toplu konut projeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Her ne kadar bu projeler ile konut sıkıntısı giderilmeye çalışılsa da toplu konut yapımının temelinde olan alt ve orta kesimi konut sahibi yapma hedefinden uzaklaşmış ve zamanla üst gelir grubu için lüks konutlar üretilir hale gelinmiştir.

1958'de İmar ve İskân Bakanlığı'nın kurulması ve 1961 Anayasasıyla birlikte dar gelir grubu için sağlıklı koşullarda ve konutlarda barınma gereksinimlerini karşılama görevi devlet üstlenmiştir. 1945-1960 arası dönemde Emlak Bankası ve Sigortalar Kurumu bünyesinde kooperatiflere destek olunmuştur. Fakat bu dönemde kooperatiflerden yararlanan kesimler ise genelde toplumun orta ve üst gelir seviyesine mensup kişiler olmuştur.

Bu dönemdeki diğer bazı gelişmeler ise şu şekilde özetlenebilir (Sözen, 1996):

- ❖ Dördüncü Levent Yerleşkesi Türkiye'nin ilk uydu şehri olmuştur (1954).
- ❖ 1958 yılında apartmanlardan oluşan Ataköy yerleşimi tasarlanmıştır.
- ❖ 1962'de Ereğli Demir Çelik İşçi Sitesi uydukent anlayışıyla uygulanmıştır.
- ❖ 1969-1974 yılları arasında OR-AN ve ME-SA siteleri inşa edilmiştir.

Bu dönemdeki hükümetler devlet konutu, halk konutu ya da sosyal konut kapsamında pek çok söylemde bulunmuş ancak uygulamalar çok sınırlı kalmış ve ilgili kanunlar zamanında çıkarılamamıştır. Sosyal konut anlayışı zayıflamış, devletin doğrudan üretimi azalmış, kooperatifler ve belediyeler desteklenmeye çalışılmıştır (Alkışer ve Yürekli, 2004).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'lere kadar olan süreçte ekonomik ve politik değişimlerin neticesinde ve çağdaş mimarlık etkisiyle kentlerde farklı yerleşim tipleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, apartman formudur. Arsa spekülasyonunun neticesinde nüfus yoğunluğunu karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Başta İstanbul olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinden sayısı git gide artmıştır. İkincisi ise "lojman-konut" formudur. Bu form o dönemlerde batıdan aktarılmış bir konut çeşidi olan

“bahçe şehir” düşüncesinin etkisiyle tasarlanmıştır. Üçüncüsü ise kooperatif konutlarıdır. Bu kapsamda düşük fakat gelir garantisi olan kesimler bir araya gelmekte ve kendilerine devlet tarafından sağlanan kredi desteği ile konut edinmektedirler. Bu tip konutlar, genelde arsa üzerinde yatay ya da dikey apartman bloklarının belirli aralıklarla yerleştirilmesiyle oluşmaktadır. Keleş’e göre kooperatif konutları, şehir dışındaki arsa değerlerinin daha düşük olması sebebiyle imarlı alanların dışında inşa edilen kooperatif yerleşimleri, imar planı yaptırmak, geniş bir tüketim grubunu örgütlemek, altyapı sağlamak ve konut çevresini düzenlemek gibi yap-sat üretim biçimine göre daha detaylı bir organizasyon sonucunda oluşturulabilmiştir (1982). Yine bu dönemde toplu konut bağlamında Sosyal Sigortalar Kurumu ve Emlak Bankası gibi kamu kurumları tarafından sağlanan desteklerle kooperatifçilik ön plana çıksa da; bu kapsamda üretilen konutlar hem dar gelirli konut ihtiyacı olan kesimi pek kapsayamamış hem de üretilen konutlar yetersiz kalmıştır. 1980’lerden sonra ise konut üretimine bakış farklı bir boyut kazanmıştır. Toplu konut üretimi çerçevesinde yasal düzenlemeler yapılmış, devlet tarafından gerçekleştirilen dar gelirli vatandaşlar için konut gereksinimini sağlayacak uygulamaların sayısı artmıştır.

2.2. 1980’lerden Günümüze Türkiye’de Toplu Konut

1980’li yıllarla birlikte Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisine geçmesi ve özel sektörün gelişimi ile kentlerin metropol haline gelmesi sadece ekonomi alanında değil toplumsal alanda da değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu durum kentsel mekânın biçimlenmesine de katkı sağlamıştır. Ayrıca, ekonomik bağlamda yaşanan gelişim ve değişimler toplumdaki eşitsizlikleri iyice keskinleştirmiştir. Kentlerin git gide artan yoğun nüfusu karşısında oluşan konut sıkıntısı en başta alt ve orta gelir grubunu etkilemiştir. Bu durum, 1980’lerin başında Türkiye’nin yaşadığı konut sorununa çözüm bulmak için devlet müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. 1984’de Toplu Konut Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ve kurulan Toplu Konut Fonu ile alt ve orta gelir grubu için sosyal konut sağlanması gündeme gelmiştir. Artık bu dönemde konut sorununun giderilmesi ve konut üretiminde yeni kurulmuş olan Toplu Konut İdare Başkanlığı (TOKİ) aktör olmuştur. Böylelikle yetki, tek kamu kurumu

tekeline toplanmıştır. Konut fonu ise, devletin bütçe sistemi dışına alınmış ve geniş kapsamlı kaynak tahsis edilerek konut sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Çünkü bu dönemde, kamu ve özel sektör tarafından şehirlerde yeteri kadar kiralık konut ihtiyacı sağlanmadığından alt yapısız ve sağlıksız koşullarda oluşan gecekondulaşmanın sayısı artmıştır. Bu duruma çözüm olarak da toplu konut modeli üretilmiş ve 1980 öncesine göre daha aktif bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır.

1980 sonrasında da mülk konut anlayışı değişmemiş, şehirlerde kamu ve özel sektör tarafından sunulan kiralık konut arzının yokluğu gecekonduların yayılmasına neden olmuştur. Büyük şehirlerdeki gecekondulaşma oranı %50'den %75'lere kadar tırmanmıştır. Özelleştirme politikaları doğrultusunda devlet konutu niteliğindeki konutlar büyük oranlarda satılmışlardır. Bu dönemde devlet, konut üretiminde doğrudan rol almayıp kaynak sağlama yolunu seçmiştir. Kaynaklar, yatırımcıya ve konut alıcısına aynı şekilde sağlandığı için sosyal konutun devlet himayesi zayıflamış ve yok olmuştur. TOKİ bu dönemde oldukça etkili olmuş ancak düşük gelirliye yönelik tatmin edici sonuçlara yeterince ulaşamamıştır. Ayrıca rant çevrelerinin oluşması ve hızla artması bu dönemin ürünüdür (Alkışer ve Yürekli, 2004). Bu dönemde toplu konut alanlarının, konut alanları içindeki payı git gide yükselmiş, kentsel mekânın biçimlenmesi üzerindeki etkisi de artmıştır.

Yine 1980 sonrası yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak toplumun yaşam tarzlarında da değişim ön plana çıkmıştır. Bu dönemde oluşan yeni tüketim biçimleri kentsel mekânın biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Konut artık git gide bir tüketim nesnesi haline gelmiş ve yaşam tarzını simgeleyen bir araç olmuştur. Konutun bu şekilde bir tüketim metası haline gelmesi, ekonomik açıdan piyasa ekonomisinin kamunun eşitlikçi politikalarından uzaklaşmasıyla, toplumsal açıdan da tüketim paradigmasıyla açıklanmaktadır. Tüketim toplumunun içinde bulunduğu tüketim kültüründe kimlikler yer üzerinden değil, toplumsal statüyü belirleyen tüketim kapasitesiyle belirlenmektedir. Artık kişilerin kimlikleri ve kim oldukları neyi ürettikleriyle değil, neyi ne kadar tükettikleriyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre aslında tüketimin ayırıcı ve tüketiciyi diğer insanlardan farklılaştıran bir yapısı vardır. Her toplumsal sınıfın tüketim dinamikleri bir üst sınıfın göstergelerine sahip olmaya odaklanmıştır; dolayısıyla tüketim bir yandan sınıfsal benzeşme

sağlarken diğer taraftan da diğerlerinden ayırıcı bir işlev üstlenmektedir. Konut alanları da kentsel rantın yükseltildiği bir pazarlama ve tüketim nesnesi olarak ele alınmaya başladığı andan itibaren, yaşam tarzı ve toplumsal statünün göstergesi, yani yaşayanın kendini ifade etmekte kullandığı alanlar haline gelmektedir (Özgür, 2009: 4).

Türkiye’de yaklaşık yüz yıllık bir geçmişi olan toplu konut olgusu, dünyadaki uygulamalarla benzerlik içermesine karşın ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi çerçevesinde kendine özgü yönleri de içinde barındırarak gelişmiştir. 2003 yılı itibariyle devlet, konut ihtiyacını gidermek amacıyla verdiği kredilerle konut sahipliğine destek olmaktan ziyade bizzat konut yapımına odaklanmıştır. Bu kapsamda uygulamaya koyduğu çalışmalar sadece yurdun belli bir bölgesine yoğunlaşmayıp geneline yayılmaya çalışılmıştır. 2012 yılı itibariyle hedeflenen 500.000 konut sayısının aşılmasıyla, 2023 yılı hedef alınarak 500.000 konut yapımına daha başlanmıştır. Yine bu dönemde yapılan yasal düzenlemelerle TOKİ’nin yetki ve görevlerinde artış olmuştur. Başta yoksul ve alt gelir grubu için ürettiği konutlar olmak üzere deprem konutları, göçmen konutları, uydu kent ve kentsel dönüşüm projeleri gibi çeşitli konut uygulamalarının yanı sıra hastane, okul, cami, ticaret merkezleri gibi kamu hizmeti sunan yapılarda üretmektedir. Bu çerçevede 2003’ten günümüze TOKİ ürettiği konut ve sosyal donatı uygulamaları bir sonraki bölümde daha detaylandırılmış şekilde sunulacaktır.

2.3. Kentsel Mekânın Biçimlenmesine Etkisi Bağlamında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)

1950’lerde yaşanan hızlı kentleşme, kırdan kente yoğun bir göç akımına neden olmuştur. Kentlerin de bu yoğun nüfusu kaldırabilecek alt yapıya sahip olmaması konut bağlamında kentlerde gecekondulaşma sürecini beraberinde getirmiştir. İlk başlarda devletin desteği olmadan bireylerin kendi imkânları ile kaçak yaptığı bu konutlar, sonraki yıllarda devletin çıkardığı imar affıyla meşru bir hal kazanmıştır. Toplu konut projeleri ise oluşan bu gecekondulaşma süreciyle mücadelede önemli bir adım olmuştur. Özellikle 1980 sonrası kentlerde nüfusun kontrolsüz artışı, yaşanan ekonomik krizler ve kentlerde suç oranının artışı, bireyleri

daha güvenli ortamlarda yaşamaya sevk etmiştir. Bu durum orta gelir grubuna yönelik çok katlı apartmanlardan oluşan güvenli sitelere olan talebi arttırmıştır. 1984 yılında Toplu Konut Fonu'nu idare etmek için kurulan toplu konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), zamanla piyasa için konut üretir hale gelmiş ve Türkiye'de kentsel mekânın ve yaşam alanlarının biçimlenmesinde önemli bir aktör haline gelmiştir. TOKİ uyguladığı çeşitli faaliyetlerle konut piyasasını disipline etmenin yanı sıra konut üretiminin belirli bir model çerçevesinde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

2.3.1. Kurumsal Tarihi ve Gelişimi

Ülkemizin yaşadığı hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme sebebiyle oluşan konut ve kentleşme sorunlarının çözülmesi ve üretimin artırılarak işsizliğin azaltılması amacıyla, 1984 yılında Genel İdare dışında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Bu tarihte yürürlüğe giren 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile özerk Toplu Konut Fonu oluşturulmuş ve konut uygulamaları için genel bütçenin dışında bir kaynak kurulmuştur (www.toki.gov.tr, 2014). Aynı zamanda bu kanun ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'nın temel görevleri belirlenmiştir. Bu görevler şunlardır:

- ❖ Yurt içi ve yurt dışından, Toplu Konut İdaresi'nce kullanma alanlarından yararlanmak üzere kredi almaya karar vermek;
- ❖ Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirleri almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usulleri tespit etmek;
- ❖ Devlet garantili ve garantisiz iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkarmak;
- ❖ Konut inşaatı ile ilgili sanayi veya bu alanlarda çalışanları desteklemek;
- ❖ Özellikle kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan konut inşaatıyla ilgili şirketlere iştirak etmek;
- ❖ Gerektiğinde her çeşit araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yaptırılmasını temin etmek;

- ❖ Kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen görevleri yapmak (www.toki.gov.tr,2014).

Bunların yanı sıra bu kanun, 1981’de alt ve orta gelirli vatandaşların konut gereksinimini karşılamak için çıkarılan 2487 sayılı Kanunla yetersiz kalmasıyla daha geniş kapsamlı bir şekilde konut sorununa çözüm getirmek ve finansman problemini çözmek için çıkarılmıştır. 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile amaçlananlar şunlardır (Bayraktar, 2007):

- ❖ Alt ve orta gelir grubundaki konut sahibi olamayan insanların ev sahibi olmasını sağlamak;
- ❖ Gecekondu bölgelerinin tasfiye ve dönüşümüyle altyapı hizmetlerinin sağlanacağı yeni iskân alanlarının yaratılması hususlarında alternatifler geliştirmek;
- ❖ Konut inşaatları için gereksinim duyulan finansmanı temin etmek;
- ❖ Konut üretimi ve kentleşmeye ayrılacak var olan kamu kaynaklarının düzensizliğinin sonlandırılarak bir bütünlük içerisinde etkin kullanımını sağlamak;
- ❖ Yeni kaynaklar sağlanarak konuta ayrılan bütün kaynakların harekete geçirilmesini sağlamak.

1990 yılında 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı şeklinde iki ayrı idare olarak örgütlenmiştir. 1993 yılından itibaren de Toplu Konut Fonu'nun Genel Bütçe kapsamına alınmasıyla İdare kaynaklarının azalması, İdareyi konut üretiminden uzaklaştırmıştır (www.toki.gov.tr,2014).

Kuruluş yıllarında bir finans kurumu şeklinde çalışıp konut finansmanının neredeyse tamamına yakını konut yapı kooperatiflerine yönlendiren TOKİ, 1988 sonrasında kooperatiflere sağladığı finansman desteğini azaltmış ve öncelik olarak belediye projelerine kaynak sağlamaya başlamıştır. Konut üretimine kredi sağlamak yerine, belediye konut projeleri kapsamında özel sektörle iş birliği içinde kendi arsaları üzerinde doğrudan konut üretimine girişmiştir. Bu çerçevede, ülkemizde yerleşim ve konut politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında en önemli kurum olan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, kuruluşundan 2002 yılına kadar yaklaşık 950 bin konuta kredi yoluyla finansman desteği sağlamış, aynı zamanda kendi arsaları

üzerinde 43.145 konutun inşaatını da tamamlamıştır (<https://www.toki.gov.tr>,2014). Fakat 2000’li yıllarda yapılan yasal düzenlemeler öncesine kadar kamu fonunda yaşanan sıkıntı sosyal konut yapımının gelişmesine engel olmuştur.

2001 yılında 4698 sayılı Kanun ile Konut Müsteşarlığı kurulmuş, Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü ve TOKİ, Müsteşarlığa bağlanmıştır. Ayrıca Toplu konut Fonu’nun 2001’de 4684 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmasıyla Toplu Konut İdaresi kaynakları büyük ölçüde azalmış ve bütçeden gelen ödeneklere bağımlı hale gelmiştir. Bunun yanı sıra yine aynı dönemlerde Emlak Bankası’nın bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme yetkisi sona erdirilerek bankanın gayrimenkulleri TOKİ, Ziraat ve Halk bankaları arasında paylaştırılmıştır. Bu durum, TOKİ’nin elindeki konut ve arsa portföyünde bir artışı beraberinde getirerek kurumsal güç kazanmasına imkân vermiştir. 2003 yılında Konut Müsteşarlığı’nın kaldırılmasıyla da Bayındırlık ve İskân Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren bir kurum olmuş; yaklaşık bir sene sonra da Başbakanlığa bağlanmıştır. Ayrıca, konut üretimi ve planlı kentleşme hedefinin gerçekleştirilmesini teminen Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü’nün ve Konut Müsteşarlığı’nın görevleri Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’na devredilmiştir. Böylece ortaya çıkan tabloya göre TOKİ kredi veren, arsa temin ederek geliştiren ve yerel yönetimlerle koordineli uygulamalar yapan yetkili bir merkezi kuruluşa dönmüştür (Samsunlu, 2007: 368). Görüldüğü gibi TOKİ, hem Emlak Bankası’nın bankacılık faaliyetleri dışındaki işlevlerini, hem 2003’te kapatılan Konut Müsteşarlığı’nın görevlerini hem de 2004’te kapatılan Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü’nün görevlerini de yürütmeye çalışan bir kurum halini almıştır. Bunun yanı sıra, 6 Ağustos 2003 tarih ve 4966 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle, Toplu Konut İdaresi’nin 2985 sayılı Kanunla tanımlanan görevleri arasına yeni görevler eklenmiştir (Pérouse, 2013: 84). Bu görevler şunlardır;

- ❖ Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek;
- ❖ Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekondulu alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik uygulamalar yapmak ve bu konudaki projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak;

- ❖ Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak;
- ❖ İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak;
- ❖ Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.

Böylelikle TOKİ yöneticisinin yetkisi daha da arttırılmıştır. Bununla birlikte 2003 yılında TOKİ tarafından da vurgulanan hızlı ve köklü değişim başlamıştır. Ocak 2003'den sonra AK Parti Hükümetinin Acil Eylem Planı'nda yer alan konut seferberliği vurgusu kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçmeye başlamasına ve dönüşümde TOKİ'nin belirleyici bir aktör haline gelmesine yol açmıştır (Kaya, 2010). Bu durum kentsel ve kamusal mekânın örgütlenmesinde TOKİ'ye yeni roller tanımıştır. Ayrıca 2004 yılında çıkarılan 5162 sayılı Kanunla da gecekondü dönüşümü uygulamalarında kamulaştırma, imar planı yapma yetkisi de verilmiştir. Bu yetki, TOKİ'ye kentsel dönüşüm uygulamaları kapsamında yaptığı konutların bedellerini; uygulamanın yapıldığı illerdeki ekonomik durum, doğal afetler ve dönüşüm uygulanan bölgedeki kişilerin gelir seviyesi bağlamında gerekli gördüğü durumlarda üretim maliyetleri altında satma imkânı vermiştir. Tabi bu durum TOKİ'nin kooperatiflere kredi sağlama eğilimini azaltmış; bir nevi kooperatifler devreden çıkarılmıştır. Ayrıca belediye ve TOKİ iş birliğinin önü açılmış; düzenli kentleşme ve kentsel yenileme projelerinde kaynak ve teknik yetersizlik yaşayan belediyelerin TOKİ ile iş birliği yapma imkânı oluşmuştur. Bununla birlikte, yine 2004'te yapılan bir değişiklikle "Göçmen Konutları Koordinatörlüğü" kapsamında Ahıska Türkleri ile ilgili üst komisyonun koordinatörlük görevi de TOKİ'ye verilmiştir. Uygulama yaptığı bölgelerde birim kurabilme yetkisine sahip olan TOKİ; bu birimlerde valilik, belediye yahut diğer kamu kuruluşlarından geçici görevlendirmelerle personel ihtiyacını karşılayarak İstanbul, Bingöl, Erzurum, Diyarbakır ve Van'da birim kurmuştur.

Kısacası, 2000'li yıllardan sonra yapılan yasal düzenlemeler TOKİ'de yapısal değişimleri beraberinde getirdiği gibi yeni roller üstlenme imkânı da sağlamıştır.

TOKİ'nin mali özerkliğinin sağlanması, borçlanma yeteneğinin ve gelirlerinin artırılması, kamusal arsa ve arazi stoğunun büyük bir kısmını elinde tutan ya da değerlendirilmesi safhasında danışmanlık yapan bir birim haline gelmesi TOKİ'yi arsa ve konut piyasalarında erişilmesi ve rekabet edilmesi adeta imkânsız olan bir güce dönüştürmüş olduğu konuyla ilgili bazı araştırmalarda dile getirilmektedir (Kaya, 2010).

Hâlihazırda Toplu Konut İdare kaynakları; bütçe ödenekleri, kredi dönüşleri, gayrimenkul satış ve kiralari ve faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Günümüzdeki yürütmekte olduğu görevler şunlardır (Keleş, 2013):

- ❖ TOKİ' ye ait arsalar üzerinde konut yapmak,
- ❖ Dar ve orta gelirliler ile alt gelir kümesi ile bu kümede yer alan dullar, yaşlılar ve yetimler için konut üretmek,
- ❖ Özürlüler ve evi olmayan kamu kurumları personeli için konut üretmek,
- ❖ Belediyelerle işbirliği yaparak gecekondü dönüşüm projeleri yapmak,
- ❖ Doğal yıkım olaylarından zarar gören yerleşim yerlerinde karşılaşılan konut açığını gidermek amacıyla konut üretmek,
- ❖ Anakent belediyelerinde TOKİ arsaları üzerinde kaynak yaratmaya yönelik rant ve prestij projeleri geliştirmek,
- ❖ Tarımköy uygulamaları ve göçmenler için konutlar yapmak,
- ❖ Altyapısı hazır arsa üretmek,
- ❖ Konut kredisi uygulamaları yapmak.

2.3.2. Faaliyet Alanları

2.3.2.1. Konut Programı

Türkiye'de yaşanan konut sorununun artarak devam etmesi karşısında 58. T.C. Hükümeti bir Acil Eylem Planı ile harekete geçerek, Ocak 2003'ten itibaren toplu konut ve kentsel dönüşüm uygulamalarına hız vermiştir. Bunu izleyen dört yıl süresince TOKİ'nin kurumsal yapısı geliştirilmiş ve yetkileri yasal düzenlemelerle genişletilmiştir. TOKİ'nin arsa portföyü genişletilmiş, İdare'nin kendi kaynaklarını kullanarak projeler geliştirebilmesi amaçlanmıştır (www.toki.gov.tr,2014).

T.C. 58.,59.,60.,61. Hükümetlerinin “*Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği*” kapsamında 81 il ve 800 ilçede, 2.943 şantiyede, 625.611 konut rakamına ulaşılmıştır. Üretilen konutların 529.518’i (%85,57) *sosyal konut* niteliğindedir. Satılan konut sayısı 508.371’dir. Sosyal donatıları ve çevre düzenlemeleri ile birlikte bitirilme aşamasında olan 479.902 konutun 472.590’ı teslim edilmiştir (www.toki.gov.tr,2014).

Tablo 3: TOKİ Konut Uygulama Dağılımı

KONUT UYGULAMA DAĞILIMI %		
Dar ve Orta Gelir Grubu	250.912	%40,55
Alt Yoksul Gelir Grubu	144.453	%23,34
Gecekondu Dönüşüm	90.653	%14,65
Afet Konutu Uygulaması	37.842	%6,12
Tarım Köy Uygulaması	5.658	%0,91
Toplu Sosyal Konut	529.518	%85,57
Kaynak Geliştirme(TOKİ)	19.279	%3,74
Kay. Gel.(E.G.Y.O+EPPY)	70.459	%10,69
Top. Kaynak Geliştirme	89.738	%14,43
Toplam	619.256	
Değerlendirme Aşamasındakiler	6.141	
Tarihi Alınmış İhaleler	214	
<u>Genel Toplam</u>	<u>625.611</u>	
Plan Aşamasındaki Konut Sayısı	253.268	
Mayıs İhaleleri Konut Sayısı		
01.01.2014-30.05.2014 Konut Uygulaması	12.901	

Kaynak: www.toki.gov.tr (30.05.2014 tarihli verileri)

Önümüzde yıllarda ise “İkinci 500.000 konut” hedeflemektedir. TOKİ’nin bu konut üretimi kapsamında;

- ❖ Belediyelerle işbirliği halinde Kentsel Yenileme ve Gecekondu Dönüşüm projelerine,
- ❖ Orta, Alt gelir grubuna ve yoksullara yönelik sosyal konut projelerine,
- ❖ Orta ölçekli il ve ilçelerimizde örnek yerleşim birimleri oluşturmaya,
- ❖ Tarihi doku ve yöresel mimarinin geliştirilmesine,
- ❖ Eğitim, sağlık, spor tesisleri ile diğer sosyal donatılar, ağaçlandırma ve çevre düzenlemelerinin arttırılmasına,
- ❖ Altyapılı arsa üretimine ağırlık verilmesi planlanmaktadır.

2.3.2.1.1. Sosyal Nitelikli Konut Üretimi, Alt Gelir Grubu ve Yoksul Konutları

TOKİ ülke genelinde konut ihtiyacına çözüm getirmek için uyguladığı araştırma yöntemleri kapsamında konut yatırımları üzerine uzun vadeli bir eylem planı geliştirmiştir. Bu eylem planının temelinde alt ve orta gelir gurubuna yönelik sosyal konutlar yapmak ve bunları alt yapı hizmetleriyle sunmaktır. Bu çerçevede son yedi yıllık dönemde, özellikle yoksulluğun etkisiyle yatırımların az olduğu Doğu Anadolu ve Güney Doğu bölgelerine yoğunlaşmıştır.

Bu bağlamda TOKİ düşük konut maliyeti ve ucuz arsa üretimiyle orta, alt gelir grubu ve yoksul vatandaşların konut sahibi olmasının yanısıra engelliler ve konut sahibi olmayan kamu personelinin de ev sahibi olmasını kolaylaştırmaktadır. Bir yandan da ülkede atıl durumda olan kamu arazilerini de ekonomiye kazandırmaktadır. TOKİ'nin "*Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği*" kapsamında ürettiği 529.518 sosyal konuttan; 250.912'si dar ve orta gelir grubu, 144.453'ü ise alt-yoksul gelir grubu içindir. Bu konutlar henüz inşaat aşamasında satışa sunulup maliyeti üzerinden bir fiyat belirlenmektedir. Bu fiyat temelde satılan konutun metrakare (m²)sine göre değişmektedir. Bunun haricinde konut fiyatları üzerinde, satın alınacak konutun katı ve çarşıya ve alışveriş yerlerine uzaklığı da etkili olmaktadır. Bu çerçevede belirlenen satış fiyatlarında ödemenin %10 ile %40 arasında bir peşinat alınmakta ve geri kalan kısım ödemesi ise (alınan konutun tipine göre farklılaşarak) 84 ile 240 ay arasında değişen vadelerle yapılmaktadır. Konutların üretimi müteahhitler tarafından gerçekleştirilmekte ve ortalama 14 ay sürmektedir.

Bunların yanısıra orta, alt gelir grubu ve yoksul vatandaşların satın aldıkları konutların ödeme seçenekleri birbirinden farklı olduğu gibi başvuru şartları da ayrılmaktadır. Aynı zamanda başvuru şartlarının bazı maddeleri TOKİ tarafından birkaç kez değiştirilmektedir. Örneğin bazı projelerde başvuru yapabilmek için projenin yapıldığı il veya ilçede 5 yıl ikamet etme şartı aranırken bazı projelerde bu 1 yıla kadar düşürülmektedir. Hatta bu farklılaşma aynı bölge ya da mahalle kapsamında yapılan konutlarda bile olabilmektedir. Bunun yanı sıra başvuru şartları arasında önemli bir yere sahip olan gelir durumu şartı da TOKİ tarafından düşürülmekte ya da yükseltilebilmektedir. Gelir düzeyinde olduğu gibi başvuru yapan kişinin taban yaş şartında da farklılaşma olabilmektedir. Bu çerçevede yapılan değişimler neticesinde başvuru şartlarının son hali şu şekildedir (www.toki.gov.tr,2014);

Alt Gelir Grubu Başvuru Şartları

Projeye başvuru yapabilmek için, başvuru sahibinin;

1. T.C. vatandaşı olması,
2. Projenin bulunduğu il /ilçe sınırları içerisinde 1 yıldan az olmamak koşulu ile ikamet ediyor olması veya projenin bulunduğu il veya ilçe nüfusuna kayıtlı olması,

·Şehit Aileleri, Maluller ile Dul ve Yetimleri kategorisinde başvuracakların en az 3 (üç) yıldır ikamet ediyor olması veya il/ilçe nüfusuna kayıtlı olması gerekmektedir.

3. Toplu Konut İdaresinden konut satın almamış olması ve Toplu Konut İdaresinden konut kredisi kullanmamış olması, *(Şehit Aileleri, Maluller ile Dul ve Yetimleri kategorisi hariç)*
4. Kendisine eşine ve/veya velayeti altındaki çocuklara ait tapuda kayıtlı bağımsız herhangi bir gayrimenkulün olmaması, *(Şehit Aileleri, Maluller ile Dul ve Yetimleri kategorisi hariç) (Başvuru sahibinin hisseli olarak sahip olduğu gayrimenkuller hariç)*
5. Başvuru tarihi itibarıyla 25 yaşını doldurmuş olması gerekmekte olup, ancak,

·Eşi vefat etmiş olan çocuklu dul bayanlarda yaş şartı aranmamaktadır.

6. Aylık hane halkı gelirinin, en fazla net 2.600 TL. olması, (Başvuru sahibinin, eşinin ve velayeti altındaki çocuklarının gıda, yol, vs. her türlü aldıkları yardımlar dahil olmak üzere toplam hane halkı aylık net gelirinin en fazla 2.600 TL. olması gerekmektedir.) (*İstanbul ilinde gelir şartı 3.100 TL olarak uygulanacaktır.*)
7. Bir hane halkı adına, yani kişinin kendisi, eşi ve velayeti altındaki çocukları adına yalnızca bir adet başvuru yapılabilecektir.
8. Ayrıca, yukarıdaki başvuru şartlarına sahip olan;
 1. Kategori olan “Şehit Aileleri, Maluller ile Dul ve Yetimlerinin” ,
 2. Kategori olan “İstiklal Savaşı Gazisi, Kore Gazisi, Kıbrıs ve Vatani Hizmet Gazilerinin” ,
 3. Kategori olan “En az %40 Engelli Vatandaşlarımızın”
 4. Kategori olan “Diğer alıcı adaylarının” başvuruları ayrı olarak 4 kategoride kabul edilecektir.

Yoksul Grubu Başvuru Şartları ise:

Projeye başvuru yapabilmek için, başvuru sahibinin;

1. T.C. vatandaşı olması,
2. Projenin bulunduğu il /ilçe sınırları içerisinde 1 yıldan az olmamak koşulu ile ikamet ediyor olması veya projenin bulunduğu il veya ilçe nüfusuna kayıtlı olması,
3. Toplu Konut İdaresinden konut satın almamış olması ve Toplu Konut İdaresinden konut kredisi kullanmamış olması,
4. Kendisine eşine ve/veya velayeti altındaki çocuklara ait tapuda kayıtlı herhangi bir gayrimenkulün bulunmaması,
5. Başvuru tarihi itibarıyla 25 yaşını doldurmuş olması gerekmekte olup, ancak eşi vefat etmiş olan çocuklu dul bayanlarda yaş şartı aranmamaktadır.
6. Sosyal Güvenlik Kurumuna tabi olmaması,
7. Sosyal Güvenlik Kurumu’na hiç sağlık primi ödemeyenler veya en fazla brüt asgari ücretin 1/3ünün %12si kadar sağlık primi ödeyenler, (Eski Yeşil Kart sahipleri), 2022 Sayılı Kanun kapsamında maaş alanlar

ve 3294 Sayılı Kanun kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan yararlananlar katılabilecektir.

8. Bir hane halkı adına, yani kişinin kendisi, eşi ve velayeti altındaki çocukları adına yalnızca bir adet başvuru yapılabilecektir.
9. Ayrıca, yukarıdaki başvuru şartlarına sahip olan;
 - 1. Kategori olan “En az %40 Engelli Vatandaşlarımızın”
 - 2. Kategori olan “Diğer alıcı adaylarının” başvuruları ayrı olarak 2 kategoride kabul edilecektir.

Bu şartlar neticesinde yapılan başvurular TOKİ tarafından değerlendirilmektedir. Şartları uygun olanların hak sahibi olup olmadığı ise noter huzurunda çekilen kura ile belirlenmektedir. Ayrıca hem yoksul grubu hem de alt gelir grubundan hak sahibi olup sözleşme imzalayanlar borçları bitene kadar konutlarını devredememekte; 3 ay üst üste ödemesini yapamayan kişilerin ise konutları geri alınmaktadır.

2.3.2.1.2. Uydu Kent Uygulamaları

TOKİ Ocak 2008'den itibaren büyük kentlerde hayat pahalılığı karşısında mücadele veren düşük ve orta gelir gruplarına yönelik uygulamalarını artırmıştır. Büyük kentlerde yüksek nüfus yoğunluğu, kentlerin mevcut sınırları içerisinde yapım faaliyetlerini gitgide daha da olanaksız kılmaktadır. TOKİ, bu durumdan hareketle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Diyarbakır gibi büyük şehirlerde bir dizi “uydu kent” inşa etme kararı almıştır. Bu programdan özellikle Trakya bölgesinde, İstanbul'a coğrafi yakınlığı bulunan Çorlu, Silivri ve Lüleburgaz gibi ilçeler yararlanacaktır. Ekonomide kilit bir rol oynayan bu sanayi merkezlerindeki uydu kentler, çalışanlara konut olanağı sunarken ekonomik büyümeyi sürdürecektir altyapı ve sosyal donatılar sağlayacaktır. Uydu kent uygulamalarını çevre odaklı, sürdürülebilir yerleşimlerin kurulması için de bir fırsat olarak gören TOKİ, İstanbul Kayabaşı'nda gerçekleştirdiği 60.000 konutluk projesiyle bu alanda da büyük bir adım atmıştır. Yoğuşmalı tip kazanlar, güneş kolektörleri, fotovoltaik piller kullanılması, yağmur suyu depolama sistemiyle bahçe sulaması, daire girişlerinde kalorimetre kullanılması gibi uygulamalarla enerji verimliliği sağlayan projede, kişi başına düşen yeşil alan 36 metrekare olarak planlanmıştır (www.toki.gov.tr,2014).

2.3.2.1.3. Kentsel Dönüşüm Projeleri

TOKİ, 2003 sonrası yapılan yasal düzenlemelerle kentsel dönüşüm projelerinde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu konuda belediyeler ile işbirliği içinde kentsel yenileme projeleri başlatmış, planlı bir çağdaş kentleşme politikası izlemiştir.

TOKİ, Türkiye’de hemen her kentte karşımıza çıkan gecekondü semtlerinin sakinlerine yaşanabilir koşullar sunmaya yönelik projeler için kaynak aktarmaya da devam etmektedir. TOKİ’nin bu alandaki faaliyetlerini geliştirme çabalarının arkasında yatan temel neden, hızlı kentleşmeye ve bunun olumsuz etkilerine maruz kalan kentlerde yaşam standartlarını geliştirme arzusu olmuştur. Büyük çaplı bir yeniden imar süreci başlatılmış ve eldeki tüm kaynaklar, kent planlamasına ve standartların altında kalan, plansız yapılaşmayı yenileme çalışmalarına yönlendirilmiştir (www.toki.gov.tr,2014).

Günümüzde kentsel dönüşüm artık bir devlet politikası halini almıştır. Yaşanan hızlı bir kentleşme süreciyle yeteri kadar konut stoğuna sahip olmamamız kentin kimliğini bozan kaçak ve sağlıksız yapıların oluşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede TOKİ, kentsel dönüşüm uygulamalarıyla sağlıksız koşullarda, iyi bir alt yapıya sahip olmayıp deprem dayanıklılığı bulunmayan gecekondularda yaşayan yoksul ve alt gelir grubunu konut sahibi yapmakta ve daha sağlıklı koşullarda yaşama imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu uygulamalarla oluşabilecek yeni gecekondü bölgelerini de engellemeye çalışmaktadır. “*Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği*” kapsamında 199 farklı bölgede 103.614 konutluk ihale çalışmaları yapılmış, ihalesi tamamlanan 183 projede 90.653 konut başlatılmıştır. Bunlardan 126 bölgede 55.197 konutun inşaatı tamamlanarak hak sahiplerine teslim edilmiştir.

2.3.2.1.4. Afet Konutları

TOKİ, hükümetin doğal afetlerden zarar gören bölgelerde konut, altyapı ve kamu hizmetleri planlama, inşa etme ve yenileme çalışmalarında öncü bir rol almaktadır. İdare’nin afet yönetimi ve yeniden yapılandırma alanındaki faaliyetleri 1992’de Erzincan depremi ile başlamıştır. Bugün de, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı

ile işbirliği içinde afetlerden etkilenen bölgelere teknik yardım sağlamayı sürdürmektedir. İdare, gerekli araziye Hazine'den bedelsiz olarak almakta ve konut, işyeri ve kooperatif inşaatı için kredi sağlamaktadır. TOKİ aynı zamanda, binaların deprem gibi doğal bir afete dayanıklı olmasını gerektirdiği alanlarda, projelendirme ve uygulamaların kendi yüksek standartları doğrultusunda yapılmasını sağlamaktadır (www.toki.gov.tr,2014). “*Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği*” kapsamında üretilen 529.518 sosyal konutun 37.842 tanesini Afet konutları kapsamında üretilmiştir. Başta ülkemizde deprem yaşanan il ve ilçe merkezleri başta olmak üzere afet konutu yapımına devam edilmektedir.

2.3.2.1.5. Tarımköy Uygulamaları

Son yıllarda kentlere olan yoğun göçün neticesinde TOKİ, köylerin doğal yapısını bozmayacak şekilde kentlerde olan alt yapı hizmetleri ve sosyal tesisleri köylere götürmeye başlamıştır.

TOKİ tarafından geliştirilen Tarımköy Projelerinde köylerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanların geçim kaynaklarının geliştirilmesi, yerel halkın iş görmede örgütlenmesi, ülke içinde ve dışında pazarlanabilir nitelikte tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi, depolanması, bozulmadan saklanması, oluşturulacak şirket veya kooperatifler aracılığı ile pazarlanması, üretim ve verimliliği geliştirici bilgi ve yüksek teknoloji yaratılmasına yönelik üreten köylüler oluşturulması ve atıl duran veya verimli kullanılamayan köy topraklarının ve kaynaklarının devletin yönlendirmesi ve kamu imkânları çerçevesinde desteklenerek işler hale getirilmesi, buna paralel sosyal yaşamlarının iyileştirilmesi ve köy mimarisinin geliştirilmesi, yöresel mimarinin korunup yenilenmesi, halkın yerinde iskânı, sağlıklı yaşanabilir konutlara kavuşturulmasına yönelik projeler oluşturularak şehre göçün önlenmesini sağlamak; kurum ve kuruluşlarının mevcut imkanlarını bir araya getirmek, iş birliğini geliştirip güçlendirmek, mevcut kaynaklarının verimli kullanılması amaçlanmaktadır (www.toki.gov.tr,2014).

Bu çerçevede uygulanacak projeler için kamulaştırılan arazilerde yaşayan vatandaşlar tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerini de devam ettirebileceği alanlara yerleştirilmiştir. Başvurularda bölgenin ekonomik ihtiyacına ve doğal afetlerden etkilenme durumuna göre öncelik kazanmaktadır. Konut satın almak için yeteri kadar

başvuru olduğunda da TOKİ, konut üretimine başlamaktadır. Bu bağlamda “*Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği*” kapsamında Tarımköy Uygulaması içeriğine sahip 5.658 konut üretilmiştir. Bu sayıda meydana gelecek artış kırsal bölgelerde konut koşullarında iyileşmeleri beraberinde getirecektir. Aynı zamanda konutlarda birlikte oluşturulan alt yapı iyileştirmeleri ve sosyal tesis üretimi bölgeye olan talebi arttıracak, bir nevi kentlere olan hızlı göçü hafifletecektir.

2.3.2.1.6. Göçmen Konutları

TOKİ siyasi nedenlerle ülkeye sığınan göçmenler için de konut sağlamaktadır. 1989 yılında, Bulgaristan’dan ülkemize sığınmak üzere gelen 300.000’i aşkın Türk soylu ailenin barınmaları ve iskânı amacıyla, Yüksek Planlama Kurulu’nun 1990 yılında aldığı kararla Göçmen Konutları Koordinatörlüğü kurulmuştur. Bu görevi yürütmek üzere 13 Ağustos 2004’ten itibaren Toplu Konut İdaresi görevlendirilmiştir. Ailelerin acil konut ihtiyacına yanıt verebilmek üzere, Türkiye’nin 17 ilinde, toplam 23 yerleşim merkezinde göçmen konutları inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. TOKİ, bu kapsamda toplam 23.495 konutluk projelerin koordinasyonunu üstlenmiştir (www.toki.gov.tr,2014).

Uygulamalar Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ile eşgüdümlü olarak yapılmakta, uzun vadeli ve faizsiz ödeme koşulları ile teslim edilmektedir. Afet konutları kapsamında projelerin olduğu bölgelerde inşaat kalitesinin yükseltilmesine önem verilmiştir. Genellikle hazırlanan projeler, 8-12 ay arasında inşa edilmektedir.

2.3.2.1.7. Kaynak Geliştirme ve Gelir Paylaşımı Projeleri

TOKİ’nin üretiminin temelinde olan orta, alt gelir ve yoksul grup için oluşturulacak konutlar, konut sorununu gidermeye yönelik kapsamlı bir yaklaşımdır. Yapılan yasal düzenlemelerle TOKİ’nin elde ettiği terki çerçevesinde konut üretimini sağlaması için eldeki kaynakların yetersiz olması kaynak geliştirme projelerine olan talebi arttırmıştır. Gerekli finansmanı sağlamak için arsa karşılığı yapılacak gelir paylaşımı projeleri, sosyal nitelikli konut projeleri için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi TOKİ bu projeleri, kısa süreli sermaye giderleri ile uzun vadeli alacaklar arasında oluşan boşluğu doldurmak için uygulamaktadır.

Kendi portföyünden arsa kullanan TOKİ, özel sektörle işbirliği yaparak projenin gelirinden proje yüklenicisi firmaya belli bir oran dâhilinde aktarım yapmaktadır. Bu projelerde kullanılan arsaların TOKİ portföyünde bulunması, dolayısıyla TOKİ mülkiyetinde olması, projenin mülkiyet edinim sürecinden kaynaklanabilecek süre kayıpları olmaksızın, hızlı bir biçimde inşa edilebilmesine olanak tanımaktadır. Bu modelde TOKİ, arsanın geliştirilmesi sürecini yükleniciye bırakmaktadır. Yatırımın tüm finansmanını karşılamak da yükleniciye düştüğünden, TOKİ proje için finansman arayışlarının dışında kalmış olmaktadır (www.toki.gov.tr,2014).

Kaynak geliştirmek üzere oluşturulan projeler, sahip olunan arkanın getirisi yüksek olduğundan genellikle İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerde gerçekleştirilmektedir. Buradan elde edilen gelir ise başta sosyal konut üretimi olmak üzere TOKİ kapsamında gerçekleştirilen projelerde kullanılmaktadır.

2.3.2.2. Sosyal Donatılar

TOKİ uygulamalarıyla sadece konut üreten bir kurum olmanın ötesinde kurumların bulunduğu bölgelerde okul, park, sağlık kurumları, alışveriş imkânları olan kültürel faaliyetlerin yapılabileceği tesisler gibi bir takım sosyal donatıları da üretmektedir. Bu durum yaptığı projelere “yaşam merkezi” oluşturma özelliği kazandırmaktadır. Oluşturulan bu merkezlerde sağlıklı bir sosyal ilişki oluşması için çeşitli sosyal donatıların yüksek kalitede olmasına dikkat etmektedir.

TOKİ, kentsel açık alanların insanların kent kimliğini benimsemesinde ve sosyal bütünleşmede büyük rolü olduğunun bilinciyle, projelerinde bu alanların düzenlenmesine büyük özen göstermektedir. Sosyal etkileşimin ve iletişimin en önemli araçlarından olan kentsel açık alanlar, değişik yaş gruplarının ve engellilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek biçimde planlanmakta; her projede oyun, açık havada dinlenme ve spor faaliyetleri için mekânlar oluşturulmaktadır (www.toki.gov.tr,2014).

Sosyal donatı uygulamaları kapsamında yapılanları TOKİ, kendisi tarafından gerçekleştirilen memnuniyet anketi ile de sorgulamıştır. Konutlarda var olan sosyal donatılar; eğitim tesisleri, spor tesisleri, yeşil alanlar ve parklar, otopark imkânı, alışveriş merkezleri ve ibadet yerleri bağlamında memnuniyet ve yeterlilik düzeyinde ele alınmıştır.

TOKİ sosyal donatıların yanı sıra çevre düzenlenmesi ve ağaçlandırmayı da uygulamaları arasına almaktadır. Projelerinde çevre düzenlemesini belirli bir standarda oturtmaktadır. Çevre düzenlemeleri kapsamında yaklaşık 45 milyon metrekare yeşil alan düzenlemeleri 16 milyon adet ağaç dikimi ve çalı peyzajı yapılmaktadır (www.toki.gov.tr,2014). Her projede yürüyüş yolları, açık havada oturma birimlerinin yanı sıra açık futbol/basketbol/voleybol sahaları yapılmaktadır. Tabi en az bir tane de çocuk oyun parkı bulunmakta; oyun parkının üçten fazla olması durumunda ise parklardan bir tanesi “engelsiz oyun grubu” ile donatılmaktadır. Herkes için erişilebilir konforlu bir yaşam alanı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bütün bu uygulamalar toplu konut kullanıcılarının yaşam kalitesi ve memnuniyetlerinde artışı beraberinde getirmektedir.

2.3.2.3. Kamuya yönelik Uygulamalar

TOKİ tarafından belirli bir kesim için değil tüm kamu için yapılan uygulamalardır. Vatandaşlar için farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel imkanlar sağlamaktadır. Bunlar;

- ❖ Hastaneler, Sağlık Ocakları,
- ❖ Okullar
- ❖ Spor Salonları
- ❖ Yurt ve Pansiyonlar
- ❖ Sevgi Evleri, Huzur Evleri
- ❖ Engelsiz Yaşam Merkezleri
- ❖ Askeri Tesis ve Karakollar
- ❖ Diğer Kamu Kurumlarıyla Yapılan Ortak Projeler olarak sıralanabilir.

TOKİ, gerçekleştirilen farklı protokoller çerçevesinde birçok farklı kamu kurumu için binalar inşa etmektedir. TOKİ, konut projeleri kapsamında yapılan okulların ve sağlık tesislerinin yanı sıra, bakanlıklar ve diğer kamu kuruluşları ile yapılan protokoller kapsamında, ihtiyaç bölgelerinde sağlık, eğitim, spor tesisleri, sevgi evleri ve yurtlar gibi birçok sosyal amaçlı tesisin yapımını da üstlenmektedir. İdare, yapımını tamamladığı bu tesisleri ilgili kurumlara bedelsiz olarak devretmektedir (www.toki.gov.tr,2014).

Tablo 4: Sosyal Donatı Uygulamaları			
	TOKİ	Protokol	Toplam
Okul	528	434	962 21.577 Derslik
Üniversite	-	14	14
Spor Salonu	527	455	982
Yurt Pansiyon	4	157	161 55.889 Derslik
Hastane	-	262	262 (262'si Sağlık Bak. Protokolü)
Sağlık Ocağı	90	4	94
Ticaret Merkezi	507	-	507
Kütüphane	41	-	41
Cami	498	-	498
Kamu Hiz. Bin.	-	124	124
Stadyum	-	19	19
Sergi Evi, Engelsiz Yaşam Merkezi, Huzurevi, Eczane, Karakol, Askeri Hizmet Binaları, Halk Eğitimi Merkezi, Kültür Merkezi, Toplum Merkezi, Sanayi Sitelerindeki İşyeri Sayısı, Uygulama Otelİ İle Birlikte Tüm Sosyal Donatıların Toplamı			<u>5.415</u>
01.01.2014-30.05.2014 Sosyal Donatı Uygulamaları			178

Kaynak: www.toki.gov.tr (30.05.2014 tarihli verileri)

Ülkemizde 58.,59.,60. ve 61. Hükümetlerin “*Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Seferberliği*” kapsamında toplam 21.577 derslik kapasiteli 962 okul, 14 tane Üniversite, 982 tane spor salonu, toplam 55.889 kişi kapasiteli 161 tane yurt pansiyon, 41 tane kütüphane, 498 tane kütüphane yapılmıştır. Bunların yanı sıra 262 hastane, 94 sağlık ocağı, 507 ticaret merkezi, 19 stadyum ve 124 kamu hizmet binası olmak üzere toplamda 5.415 uygulama gerçekleştirilmiştir.

Diğer yandan TOKİ, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay, İçişleri Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Maliye Bakanlığı ile gerçekleştirdiği farklı protokoller kapsamında, bu kurumlarca ihtiyaç duyulan birçok tesis ve binanın yapımını üstlenmektedir. TOKİ eliyle başlatılan uygulamalar arasında Ankara’da Telekomünikasyon binası, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı binası, Gümrük Müsteşarlığı hizmet binası; Bingöl’de Uydukent Telekom Santral binası; İstanbul Çatalca’da Posta İşletme Merkezi binası, Kâğıthane’de Milli Arşiv Sitesi, Emniyet Müdürlüğü binaları ve Polis Okulları sayılabilir.

2.3.2.4. TOKİ Tarafından Sağlanan Krediler

TOKİ tarafından sağlanan krediler çok çeşitli olmakla birlikte şu şekilde kategorize edilebilir;

- ❖ Konut Kredileri
- ❖ Belediye Projeleri Kredisi
- ❖ Şehit Kredileri
- ❖ Deprem Kredi Uygulamaları
- ❖ Restorasyon Kredileri

Konut kredileri kapsamında 1997'de 23019 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "*Toplu Konut Kredileri Uygulama Yönetmeliği*" hükümlerine göre Toplu Konut İdare'sinden; Toplu Konut Yapımcılarına (*Kooperatiflere, Kooperatif Birliklerine, Sosyal Yardımlaşma Kurumlarına, Yapımcılara-satmak üzere konut üreten gerçek ve tüzel kişiler- ve Belediyelere*) konut ve altyapı inşaatları için kredi desteği sağlanmaktadır. Konut kredisinden yararlanabilmek için brüt inşaat alanı en fazla 150 m² olması gerekmektedir. Ayrıca krediden yararlanacak kişinin kendisi, eşi ya da reşit olmayan çocuğu üzerine bağımsız bir konutun bulunmaması ve daha önce Toplu Konut Fonu'ndan yararlanmamış olması gerekmektedir. Yazlık, ikinci konut ya da tatil amaçlı kullanılan konutlara kredi açılmamaktadır. Konut için verilecek kredi miktarı TOKİ tarafından görevlendirilen uzmanlarca inşaatın bulunduğu bölge, büyüklüğü ve maliyeti açısından değerlendirilerek belirlenmektedir. 100 m²'den küçük konutlara kredi vadesi 10 yıldır. Tespit edilen miktar bu vadeye bölünerek taksitlendirilmekte ve her altı ayda bir memur maaş artış oranı kadar zam yapılmaktadır. 100 m²'den büyük konutlar için ise, kredi vadesi 5 yıl olup yapılan taksitlere memur maaş artış oranının %10 fazlası kadar artış yapılmaktadır.

Belediye projeleri kredisi kapsamında ise; 14.11.1992 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "*Belediye Arsaları Üzerinde Toplu Konut ve Kentsel Çevre Üretimi ve Kredilendirilmesine Dair Yönetmelik*" çerçevesinde, Belediye mülkiyetinde en az 400 konutun sığabileceği büyüklükte, toplu konut yapımına fiziki ve maliyetler açısından engeli olmayan, Valilikçe Toplu Konut Alanı ilan edilmiş bölgelerde, Belediye ve İdare işbirliği ile geliştirilen ve konut büyüklüğü 100 m²'yi geçmeyen toplu konut projelerine kredi desteği verilmektedir. Bu projeler

kapsamında üretilen konutlar için; Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca her yıl ilan edilen birim m² maliyetleri esas alınarak konut büyüklüğüne göre maliyetlerin belli bir yüzdesi kredi olarak açılmaktadır. Kredilerin geri ödemelerine inşaatların tamamlanmasını takip eden 3. ayda başlatılmaktadır. Kredinin geri ödeme süresi 10 yıldır (www.toki.gov.tr,2014). Son zamanlarda ise TOKİ, belediyeler tarafından oluşturulan konut projelerine kredi vermeyi durdurmuş olup konut üretimini ağırlıklı olarak kendi tekelinden yürütmektedir. Belediyeler tarafından oluşturulan projelerin ise tamamlanması üzerine çalışmalar yürütmektedir.

Toplu Konut Fonundan Şehit Ailelerine, Terör Malulleri ile Dul ve Yetimlerine açılan Faizsiz Konut Kredisinin ilk uygulaması 1985 yılında, Polis Vazife ve Selahiyet Kanununa bir madde eklenerek, 1.1.1971 tarihinden itibaren şehit olan polislerin ailelerine Toplu Konut Fonu'ndan faizsiz kredi verilerek başlatılmıştır. 1991 yılında Toplu Konut Kanununa bir madde eklenerek bu kredinin kapsamı genişletilmiş ve Emekli Sandığından maaşa bağlanan ve *Faizsiz Konut Kredisini* için Hak Sahipliği Belgesi alan tüm şehit aileleri ile terör malulleri ve bunların dul ve yetimlerinin de yararlanması sağlanmıştır. Bunları düzenleyen "*Toplu Konut Fonu'ndan Şehit Ailelerine, Malulleri ile Dul ve Yetimlerine Açılacak Faizsiz Konut Kredisini Yönetmeliği*" ise 21 Eylül 1991 tarih ve 20998 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (www.toki.gov.tr,2014). Kredi miktarı her yıl Devlet İstatistik Enstitüsünce Türkiye geneli için ilan edilen yıllık fiyat artış oranı kadar arttırılmaktadır. Kredinin geri ödemesi, kredi alan kişinin maaşının dörtte birinin T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu'na kesilmesi suretiyle ödenir. Faiz uygulanmamaktadır. Vadesi için belli bir zaman yoktur, borç bitene kadardır. 1986-2013 yılları arasında bu krediden yararlanan kişi sayısı 14.788'dir (www.toki.gov.tr,2014). 1984-1995 yılları arasında toplam 1558 kişiye şehit kredisi verilmiştir. Bu sayıda 1996-2000 yılları arasında büyük bir artış olmuş ve 6923 şehit kredisi uygulamasından yararlanmıştır. 2001'den günümüze ise yine bir düşüş yaşanmış her sene ortalama 650 kişi şehit kredisi almıştır.

Depremde zarar görmüş konutlar için ise TOKİ, 15 Ekim 2003 tarih ve 25260 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yönetmelik ile afetten etkilenen bölgelerde, afetzedelere kuracakları kooperatifler aracılığıyla uygun şartlarda konut ve işyeri

kredisi açılmasına ilişkin düzenleme ve uygulama geliştirmiştir. Afyon, Bingöl, Urla, Pülümür, Seferihisar depremleri kapsamında birçok kişi bu krediden yararlanmıştır.

2005 yılı itibariyle TOKİ, taşınmaz kültür varlıklarının bakım, onarım ve restorasyonu için kredi uygulamasına başlamış, yerel yönetimlerin öncülüğü ve koordinasyonu ile tarihi kent dokularının korunup sağlıklılaştırılması üzerine projeler gerçekleştirmektedir.

2.3.2.5. Arsa Üretimi

5.12.2004 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 5273 sayılı “Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması İle Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun” ile 1969 yılında çıkarılan Arsa Ofisi Kanunu'nun adı "Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiş ve Kanundaki görevler TOKİ'ye devredilmiştir. Bu görevler şunlardır (www.toki.gov.tr,2014);

- ❖ Konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları ve çeşitli kamu tesisleri için anlaşma devir, satın alma yolu ve benzeri şekillerde arazi ve arsa sağlama,
- ❖ Arsa Stoku ve tanzim satışları yapma,
- ❖ Sağladığı arazi ve arsaları olduğu gibi veya planlayarak, altyapı tesislerini kısmen veya tamamen ikmal ederek veya ettirerek ihtiyaç sahiplerine satma, kiralama, trampa etme, irtifak hakkı tesis etme, kamu kurum ve kuruluşları eliyle pazarlama ve satma,
- ❖ Konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları ile kamu tesisleri yerleşme alanlarında arazi ve arsa alımı ve altyapı inşaatları için tahsis edilen fonlardan kaynak sağlama,
- ❖ Konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları ile kamu tesisleri için gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunlar içerisinde veya üzerinde bulunan muhdesatı kamulaştırma,
- ❖ Hazine, Belediye, Özel İdare ve Vakıflar İdaresinin satışa çıkaracakları arazi ve arsaları satış muamelesine tevessül etmeden önce kanun gereği Toplu Konut İdaresine bildirilen yerlerle ilgili olarak görüş bildirme,

- ❖ Konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları ve kamu tesisleri için planlamayı öngördüğü ve tahdidini yaparak ilgili tapu idarelerine bildirmiş bulunduğu sahalardaki arsa ve arazinin satışlarında şufa(önalım) hakkını kullanma,
- ❖ Sattığı veya devrettiği arsa ve arazinin amacına uygun kullanılması için tapu kayıtlarına, satış şartlarına uygun alt yapı veya tesis yapılmadıkça üçüncü kişilere satış, devir, temlik yapılamayacağı ve haczedilemeyeceği hususunda şerhler koyma ve /veya bu amaca yönelik sözleşmeler yapma,
- ❖ Konut, sanayi ve turizm bölgeleri, konut veya sanayi siteleri veya diğer kamu tesisleri meydana getirmek isteyen kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşlar, kamu kurumları ve özel hukuk tüzel kişileri ile araştırma, inceleme ve proje hazırlama konularında teknik işbirliği yapma, lüzum gördüğü yerlerde Maliye Bakanlığının muvafakatini almak şartıyla, bu kanunun uygulanması için belediyelerle ortaklıklar kurma.

Yapılan bu kanun değişikliği ile ucuz arsa temini ve konut üretimi yönelik çaba ve çalışmaların tek elde toplanması sağlanmıştır. Bu çerçevede TOKİ arsaları hem dar gelirli vatandaşlara konut üretmek için kullanmakta hem de sanayi, turizm, sağlık ve eğitim kurumları için değerlendirmektedir.

2.3.2.6. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Faaliyetleri

TOKİ, konut sunumuna yönelik ülke genelinde sürdürdüğü faaliyetlerine paralel olarak, uygulamalarında yeni fikir ve proje geliştirmek, tasarım yapmak, süreçleri iyileştirmek ve kaliteyi arttırmak üzere araştırma ve geliştirme (ar-ge) faaliyetlerine de ağırlık vermiştir. Ar-ge faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilmiş muhtelif toplantı ve organizasyonların yanı sıra kitap haline getirilmiş birçok ar-ge araştırması bulunmaktadır (www.toki.gov.tr,2014).

Ayrıca TOKİ'nin ar-ge faaliyetleri çerçevesinde yürüttüğü çalışmalarda sektördeki akademik ve uygulayıcı grupların yanı sıra, oluşturduğu çevrelerin en küçük bireyleri olan çocuk ve gençlerin de bilinçlenmesinin önemli olduğunu düşünerek, “barınma - konut edinme - TOKİ” ilişkisini anlatıcı ve tanıtıcı olarak faaliyetler yürütmektedir. Bu çerçevede, Mayıs 2007’de ülkemiz genelinde tüm ilköğretim öğrencilerinin barınma ve konut kavramları üzerinde yaptıkları yaratıcı

alışmalarının desteklendiği “Benim Evim, Benim şehrim” konulu bir Resim Yarışması düzenlemiş, 81 ilden katılan ilköğretim ğrencilerinin resimleri İdare’de yapılan ödül organizasyonu esnasında sergilenmiştir.

Bunların yanı sıra TOKİ, 2008 yılı sonunda başlatılan hazırlık çalışmalarının ardından “İstanbul Kayabaşı Bölgesi için ‘Konut Tasarımı’ Mimari Fikir Proje Yarışması” adı altında ulusal bir mimari fikir yarışması düzenlemiştir. Bu yarışma ile hedeflenen, yeni teknolojilerin ve alternatif kaynakların kullanımına açık Kayabaşı toplu konut alanı için yeni mimari tasarımlar ve yaklaşımları konu edinen bir yarışma organizasyonu ile TOKİ’nin faaliyetlerine proje çeşitliliği kazandırmak ve yeni mimari yaklaşımları elde etmek ve değerlendirmektir (www.toki.gov.tr,2014).

Genel olarak tüm bu yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde 2000’li yıllardan sonra TOKİ elindeki yetkileri genişletmiş, kaynakları çoğalmış ve günümüz konut piyasasında önemli bir aktör halini almıştır. Kentsel dönüşüm uygulamaları ve kamu arazilerine olan yatırımlarıyla önemli projelere imza atan bir kurum halini almıştır. Bu süreçte yapılan uygulamalarda memnuniyeti arttırmak için yerel yönetimlerle iş birliğini sürdürüp bundan sonraki konut üretimlerinde yoksul ve alt gelir grubunu temele alması daha fazla merkezine alması gerekmektedir.

2.4. Türkiye’de Konut Politikaları

Barınma insanların temel gereksinimlerinden birisidir. İnsanların konutunun olmaması ya da var olan konutlarının nitelikçe yetersiz olması toplumda konut sorununu beraberinde getirmiştir. Oluşan konut sorunları ve konut ihtiyaı dönemin özellikleri ve ihtiyaçları çerçevesinde devletin oluşturduğu konut politikalarıyla çözülmeye çalışılmıştır. Konut sorununa yönelik yaklaşımları ve bu çerçevede oluşan politikalarını Türkiye’nin kentleşme sürecinden de bağımsız düşünmekte mümkün değildir. Barınma sorunu sadece kentlere özgü bir sorun olmasa da en temelde kentlerde yaşayan insanları etkilemektedir. Devlet tarafından oluşturulan konut politikaları da kentleşme sürecinin oluşturduğu ve dönemsel olarak farklılaşan konut sorunu temelinde oluşturulmuştur. Bu yüzden konut politikalarını da Türkiye’nin kentleşme süreciyle ilişki içinde ele alarak dnemlemek gerekir. Bu çerçevede planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür.

2.4.1. Planlı Dönem Öncesi Konut Politikaları

2.4.1.1. 1923-1945 Dönemi

1923-1945 arası dönemde devletin gündeminde çok farklı konut sorunları yer almıştır. Bu sorunları sıralamak gerekirse, birincisi, Kurtuluş Savaşı sonrası ülkeyi terk etmek zorunda kalan Yunan kuvvetlerinin giderken Batı Anadolu kentlerine zarar vermesiyle oluşmuştur. İkincisi, Cumhuriyetin ilanıyla Ankara başkent ilan edilmiş ve yeni ve modern bir kent oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum, Ankara’da ilk başta konut sorununun çözülmesini gerektirmiştir. Üçüncüsü ise, 1930’lı yıllarda devlet eliyle izlenen sanayileşme politikaları ile gündeme gelmiştir. Bu sanayileşme hareketi ile devlet, sanayi kuruluşlarını büyük kentlerde toplamak yerine demiryolu üzerindeki küçük kentlerde yayılmasını istemiştir. Tabi bu durumda küçük kentlerde oluşacak fabrikaların yanında işçi konutlarının yapım ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Ayrıca ana vatana gelecek Türklerin yerleştirilmesi ve yurtlandırılması çalışmaları için 1923 yılında “Mübadele, İmar ve İskân Kanunu” çıkartılmış, kanunun adını taşıyan bakanlık da kurulmuştur. Ancak Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı kısa bir süre sonra görevlerini İçişleri bakanlığına devretmiştir. Cumhuriyetin ilanını izleyen ilk on yıl içinde 100 bin olmak üzere ikinci dünya savaşının sona erdiği tarihe kadar yurda gelmiş olan mübadiller için 132,150 konut yapılmıştır (Toprak, 1990: 38).

Bu dönemde oluşan konut sorunlarının giderilmesine yönelik atılan ilk adım, çıkarılan yasa ile Ankara Belediyesi’ne kamulaştırma hakkının tanınmasıdır. 15 Mart 1925 tarihli ve 583 sayılı kanunla Yenişehir’de kamulaştırma yapılmıştır. Kamulaştırılan arsaların yarısı konut politikalarını uygulamak amacıyla belediyenin elinde kalsa da belediye bu imkânı çok fazla değerlendirememiştir. Aynı zamanda, çıkarılan bu yasa ile memurlara, konut kooperatifleri kurmaları için maaşlarının yarısı kadar avans verilme olanağı tanınmıştır. Çünkü yeni devletin kurumsal örgütlenmesinin gelişimiyle memur sayısında yaşanan artış, memurlar için konut ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Oluşan bu ihtiyacı gidermek ilk olarak 1926’da 844 sayılı kanunla “Emlak ve Eytam Bankası”na yönelik önceliklerle kurulmuştur. Ankara başta olmak üzere memurların konut sorunlarını gidermek için 1928’te tekrar bir yasa çıkarılmış ve Maliye Bakanlığı’na hazine bütçesiyle memur konutları yapma

yetkisi verilmiştir. Bunun yerine, 1929 tarihli bir yasayla, memurlara konut tazminatı ödenmesi uygulaması başlatılmış ve 1951 yılına kadar sürdürülmüştür (Keleş, 2013: 464).

1930 tarih 1580 sayılı Belediye Kanunu, belediyelere yerleşme ve yapılaşma denetim görevlerinden başka isteğe bağlı olarak konut üretme görevi de verilmiştir. 1933 yılında Ebniye Kanunu yürürlükten kaldırılarak, tüm belediyelere imar planı yaptırma zorunluluğu getiren 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu çıkarılmıştır (Bayraktar, 2006: 114). Fakat çıkarılan bu kanunlar, Ankara’da gecekondu oluşmasını engelleyememiştir. Savaş yıllarında ve 1946 seçimleri öncesinde kaçak yapılaşma artmıştır. O kadar ki, 1950 yılında Ankara’da gecekondu oturanların nüfusunun yüz bine ulaştığı, bir başka deyişle de Ankara nüfusunun üçte birinin gecekonduya yaşadığı tahmin edilmektedir (Yavuz, 1952: 72-3). Bu durum, Cumhuriyet’in örnek kenti olarak inşa planlanan Ankara’da bile, uygulanmaya çalışılan konut politikalarının yetersiz ve başarısızlığını göstermektedir.

1937 yılından itibaren, bütçeye memur konutları için ödenek konulmuştur. 1944 tarihli ve 4626 sayılı “memur meskenleri inşası Hakkında ” kanunla da memur konutları yapımı devletin görevleri arasına girmiştir (Toprak, 1990: 39). 1939 yılında yürürlüğe giren Milli Korunma Yasası’nın gereği olarak, dünyanın ve ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü ekonomik koşulların ve bunalımın halk üzerindeki etkisinin bir ölçüde hafifletilmesini sağlamak üzere, konut kiralalarının sınırlandırılmasına karar verilmiştir (Keleş, 2013: 464). Bu uygulama 1963’e kadar sürmüştür. Ayrıca kanuna ek olarak 1940’da yapılan değişikliklerle de kiracıların haksız yere çıkarılması ve mağdur olmasını önleyen hükümler getirilmiştir.

Konut sorununu çözmeye yönelik bütün bu girişimlerin yanı sıra Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na girmemesine rağmen, bir savaş ekonomisinin koşulları içinde yaşaması ve bu yüzden konut sunumunun çok alt düzeye düşmesi sonucunda yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bir yandan konut arzındaki azalış diğer yandan II. Dünya Savaşı sonrasında kentlere göçün hızlanmaya başlaması yüzünden bir konut bunalımı doğmuştur (Tekeli, 1996: 96). Bu durum, konut politikaları bağlamında devleti git gide planlı bir döneme doğru götürmektedir.

2.4.1.2. 1945- 1963 Dönemi

II. Dünya Savaşı sonrasında kentleşme hızlanmış, büyük kentlerde konut yetersizliğinden dolayı sorunlar oluşmuştur. Sanayide çalışan nüfusun oranı yükselmiş, ekonominin yapısında hızlı dönüşümler başlamıştır (Keleş, 2013: 464). Bu dönüşümlerle kentlere olan göç hız kazanmış, kentlerde yeni bir toplumsal sorun olan gecekonduların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dönemin konut politikaları da mevcut sorunlar çerçevesinde şekillenmiştir. Öncelikli olarak gecekondulaşma önlenmeye çalışılmıştır. 1966 yılına değin, adlarında “gecekondur” sözcüğü yer almamakla birlikte, bu konuda çıkarılan bir dizi yasayla, gecekondur yapımına karşı daha çok yasaklayıcı bir tavır alınmış; önlemeyi gerçekleştirmek için de konut üretimini artırmanın yolları aranmıştır. 5218 (1948), 5228 (1948), 6188 (1953), 7367 (1959) sayılı yasalar, bunlar arasında sayılabilir. Hemen hemen hepsinin, “Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun” adını taşıdıkları görülür (Keleş, 2013: 465)

Yine bu dönemin koşulları, işçi konutları konusunda da devletin bir adım atmasına ve sosyal konut alanında önemli gelişmelere yol açmıştır. 1945 yılında Çalışma Bakanlığı’nın ve İşçi Sigortaları Kurumu’nun (SSK) kurulması, sigorta primlerinden bir bölümünün konut kredisi olarak işçi konut kooperatiflerine verilmesi konut hazırlıklarını hızlandırmış, bu amaç, 1949 yılında İhtiyarlık Sigortası Yasası’nın çıkarılmasıyla gerçekleştirilmiştir (Keleş, 2013: 465). Ayrıca 1951 yılında çıkarılan 5656 sayılı yasayla da Belediyelerin zorunlu görevleri arasına konut yapma görevi de eklenmiştir.

Konut finansmanının kapsamını genişletmek amacıyla da bir takım değişiklikler yapılmıştır. Emlak ve Eytam Bankasının adı 1946 tarihli 4947 sayılı kanunla Emlak Kredi Bankası olarak değiştirilmiş ve sermayesinde yükseltme yapılarak hem konut yapan hem de konut kredisi veren bir kurumu dönüştürülmüştür. Ülkemizde toplu konut üretiminin ilk örgütleyicisi olarak konut üretiminde önemli bir aktör olmuştur.

Görüldüğü gibi bu dönemde toplumda göze çarpan, hızlı nüfus artışı ve tarım kesiminin itici gücünün artmasıyla kırsal kesimden kentlere olan hızla göç İkinci Dünya Savaşı sonrasında olgularıdır. Bu hızlı kentleşmeye koşut bir endüstrileşme

olmadığından ve hızlı kentleşmenin başlangıç yıllarında devletin düzenlemeleri yetersiz kaldığından, kentler 1950- 1960 yılları arasında %80,2 oranında artan nüfusu özümseyememiş kentlerde ve konut üretiminde ikili bir yapı oluşmuştur. “Apartman” ile eş zaman ve uzamda "gecekondu" ortaya çıkmış; birincisi, yerleşme alanları içinde küçük girişimciler eliyle, ikincisi ise imarsız alanlarda kente göçenlerin kendi çabalarıyla üretilmiş, her ikisi de bireysel ve düzensiz yapı türleri olarak gelişmiştir (Alkan, 1998: 21-22). Konut ve kalkınma programlarının birbirinden bağımsız ele alınması nedeniyle, yapılan girişimlere rağmen konut gereksinimleri karşılanamamıştır. Gecekondu sayılarındaki artış ile çarpık bir kentleşme görüntüleri ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, ülkemizde hızı hiç azalmayan nüfus artışı ve hızlı kentleşme, özellikle büyük kentlerimizde konut sorununu 1940’lı yıllardan bu yana hep gündemde tutmuştur. Yapsat düzeni ve gecekondu yoluyla konut üretmenin soruna çözüm olamayacağı düşüncesiyle, 1960’lı yıllardan sonra kooperatifleşme ve toplu konut yolları denenmiştir. Bu süreç ülkede konut yapım teknolojisinin gelişmesine ve konut nitelikleriyle ilgili bazı standartların yaygınlaşmasına yardımcı olmuş konutla ilgili örgütlenme ve finansman kavramlarını çağdaş bir düzeye çıkarmıştır (İmamoğlu ve İmamoğlu, 1996: 6).

2.4.2. Planlı Dönem Sonrası Konut Politikaları

1961 Anayasası sonrasında Türkiye, beşer yıllık planlı dönemler oluşturmuştur. Ülkenin hızlı kalkınması amaçlanarak tüm kaynaklar üretken sektörlere yönlendirilmiştir. Planlı kalkınma süreciyle konuta yapılan yatırımın doğrudan üretimi artırıcı olmadığı gerekçesiyle kalkınmayı engellediği düşünülmüştür. Fakat kestirilemeyen bir nüfus artışı nedeniyle oluşan konut açığı, yapılan planlarla giderilmeye çalışılsa da gecekondulaşmanın yayılması engellenememiştir.

Planlı dönemin başında konut sektörü, toplam yatırımların %22,4 ünü oluşturmaktayken birinci planda bu oranın azaltılarak ortalama %20,3 olması öngörülmüştür. Konut maliyetinin azaltılması için girdi maliyetleri üzerinde durulmuştur. Buna göre ucuz arsa temini, üretim teknolojisinin daha etkin bir düzeye

çıkarılması ve işgücü ve sermayenin düzenlenmesi maliyetleri etkileyecektir. Nitelik farklılaştırmasının ise, lüks konut yerine sosyal yada halk tipi konut üretimiyle gerçekleştirilmesi düşünülmüştür (Öztürk, 2008: 31). Çünkü konuta yapılan yatırımın başka sektörlere aktarılmasıyla konut arzında düşüş olacak ve bu durum konut fiyatları ve kiralarda artışa neden olabileceğinden dolayı sosyal konut üretimi ön plana çıkmıştır. Dar gelirli ve yoksul ailelerin barınma gereksinimini sağlama görevi devlete yüklenmiştir. Genel ekonomik bunalım ve dünya ekonomisinin gidişi gibi etmenlerle, yoksulluğun kapsamı genişledikçe, yani orta gelirlielerde yavaş yavaş geçinme güçlükleriyle karşı karşıya geldikçe, devletin bu alandaki görev alanı da genişlemiştir (Keleş, 2013: 466).

2.4.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planı dönemi, konut sorunlarının ilk kez bir bütün olarak ele alındığı, kalkınma ile ilişkilerinin kurulduğu dönemdir. Bu plan, konut yatırımlarının savurganlığa yol açtığı, verimsiz olduğu varsayımından yola çıkar. Bir ekonomik kesim olarak konuta yaklaşım, bu dönemde genel olarak olumsuzdur. Bu nedenle, belirli bir yatırım tavanını aşmamak üzere, aynı miktar yatırımla daha çok sayıda konut üretilmesi gereğini ortaya koymuştur (Keleş, 2013: 466). Bu durum sosyal (toplumsal) konut kavramını ortaya çıkarmış ve bu amacı gerçekleştirmek için hazırlanan standartlar kapsamında ucuz konutlar yapmanın yolları aranmıştır. Toplam sermaye için konuta ayrılan miktarda azaltma yapılmasına rağmen üretimi attırma hedeflenmiş; daha az parayla daha çok konut üretme düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye Emlak Bankası ve Sosyal Sigortalar Kurumu verdikleri krediler bünyesinde üretilen sosyal konutlarda belirli standartlara uyma zorunluluğu getirmiştir. Ayrıca, özel kesimin lüks konut yatırımlarını engellemek amacıyla devlet tarafından “vergi indirimi” ya da “vergi bağışıklıkları” gibi yöntemler kullanılmış fakat çok fazla etkili olmamıştır. Çünkü o dönemde kamunun kendi yatırımlarıyla ürettiği konutlar bile %10’u geçmediği için özel kesimin ürettiği konutlara getirilecek sınırlama arka planda kalmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın “konut” ana başlığı altında değinilen ana ilkeler şunlardır (s.429);

- ❖ Konut yatırımlarına yapılan harcamaları toplam yatırımın yüzde 20'sinden daha çok artırmadan, tedbirler alarak, aynı yatırımla daha çok konutun yapımını sağlamak.
- ❖ Lüks konut yapımının kısılması ve sağlık bakımından sakıncası olmayan en ucuz halk konutu tipinin seçilmesiyle daha çok sayıda konutun yapımını ve daha geniş bir kütlenin barındırılmasını sağlamak.
- ❖ Sahiplerinin oturacakları evlerle birlikte, düşük kiralı halk konutları yaparak kiranın özellikle dar gelirli ailelerin imkânlarını zorlayıcı etkisini azaltmak.
- ❖ Her türlü arsa alım - satım oyunlarını önleyici tedbirlerle, ev yaptırmak isteyenlerin uygun fiyatlarla arsa edinmesini sağlamak.
- ❖ Gecekonducuları, içinde oturanlara konut bulmadan yıkmamak. Her şeyden önce bu gecekonducuların arsa mülkiyeti problemini çözmek, kamu hizmetlerini tamamlayarak durumlarını düzeltmek, ancak çok kötü olanlarını içinde yaşayanların konut ihtiyacını karşılamak suretiyle ortadan kaldırmak.

Yine bu dönemde Toplu konut kuruluşlarından yararlanmak istenilmesine karşın, konut kredisi veren kuruluşlara, kooperatiflere öncelik tanınmasına dair bir zorlama ya da bir önlem alınmamıştır. Hatta zaman zaman bireysel kredinin açılması güçleşmiştir. Ayrıca, 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile de gecekondu üzerine yapılar çalışmalar da sürmüştür. Bir yandan sosyal konut üretme çabasındayken bir yandan da gecekondu üretimi engellenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde; ihtiyaca göre iyileştirilmesi ya da oturulmayacak durumda olanların ise, içinde oturanların konuta taşındıktan sonra yıkılması belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi, arsa spekülasyonlarının önlenmesi, arsalarındaki değer artışlarının alım- satım sırasında vergilendirilmesi, kooperatiflerin desteklenmesi ve konut alanına yatırılan özel tasarrufların diğer sanayi yatırımlarına kaymasının maliye ve kredi politikalarıyla sağlanmaya çalışılması bu dönemin önemli politikaları (Peynircioğlu, 2002: 44) olarak ön plana çıkmıştır. Ucuz ve hızlı konut yaparak daha fazla nüfusu barındırmak amaçlanarak konut sorunu niceliksel olarak değerlendirilmiş ve konuta sosyal bir sorun olarak bakılamamıştır.

2.4.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda konut yatırımlarının tüm yatırımlar içerisindeki oranının %17.9 olarak dondurulacağını, imalat sanayinin konuttan önce geleceğinin benimsenmiş olmasına karşın, uygulamanın sonundaki yatırım oranı %20.1 olmuştur. Bu planda, devletin konut pazarına “yatırımcı olarak değil, fakat düzenleyici olarak” gireceği; devletin düzenleyicilik görevini, konut kredileriyle finansman sağlamak ve kendi evini yapmaya istekli olanları destekleyerek yapacağı belirtilmiştir (Keleş, 2013: 467). Bir önceki planda belirtilen görüşler doğrultusunda hareket edilmiş; ancak “konut sorununun piyasa mekanizması içinde çözülmesi” ilkesi ile önceki plandan ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra, toplu konut kavramından da ilk defa bu planda söz edilmiş; yatırım maliyeti ve nitelik açısından toplu konut özendirilmiştir. Bu çerçevede İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde geçen en önemli ilkelerden biri şu şekildedir;

“Toplam yatırımlar içinde konut sektörü yatırımlarının İkinci Beş Yıllık Plan dönemi için tespit edilen oranını artırmadan, mümkün olan en çok sayıda konut üretimini sağlamak amacıyla yurt şartlarına uygun, ekonomik standartta halk konutu yapımına yönelinecektir. Şehirlerin düzenli gelişmesine yardımı ve sağladığı tasarruf nedeniyle, ayrı ayrı konut birimleri yerine, toplu konut yapımına gidilecektir. Lüks konut yapımı sınırlanacak, ekonomik standartlar üstünde kamu konutu yapılmayacaktır.” (s.273).

Bu çerçevede, kooperatiflerin asgari üye sayılarını ve faaliyet sürelerini artırarak toplu konut kuruluşları haline gelmeleri teşvik edilecektir. Konut kredileri toplu konut yapımını destekleyecek yönde kullanılacaktır. Toplu konut kuruluşlarına, konut kredisi fonlarından kısa vade ve düşük faizle kredi sağlanacaktır (II. Kalkınma Planı,285).

Bu plan döneminde, kiranın belirlenmesi piyasa koşullarına bırakılarak kira denetimi terk edilmiştir. Bir önceki planda bahsedilen kira sınırlaması ve kira sorununun yasalarla düzenlenmesi bu dönemde uygulanmamıştır. Ayrıca, bu dönemde gecekondulara yaklaşımda da bir anlayış değişikliği olduğu söylenebilir. Öyle ki geçmiş dönemin katı, “yasaklayıcı” tutumu bu dönemde

yumuşatılmış görünür (Keleş, 2013:468). Bunun etkisi gecekondü yapım sürecinin ve gecekondunun yasallaştırılması olarak iki şekilde görünmektedir. Bunların yanı sıra konut sorunun da önemli bir payı olan arsa sorunu da bu plan döneminde ele alınmıştır. Konut üretimi için düşük fiyatlı arsa sağlamak amacıyla *Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü* kurulmuştur. Konut, sanayi ve turizm için kamuya arsa stoku sağlamıştır.

2.4.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Bu plan düşük gelirliilerin konut gereksinimini karşılamak amacıyla üretilen sosyal konutların toplu üretiminin temel prensiplerini ortaya koymuştur. Sosyal nitelikli olan toplu konutların üretimi için devlet tarafından kaynak sağlanması yönüyle II. Planla benzeşmektedir. Fakat toplu konutların özendirilmesi hususuna önceki plarlardan daha çok yer vermektedir. Artık bu dönemde konut politiklarındaki inisiyatif özel sektöre bırakılmıştır. Kaynakların denetimi Türkiye Emlak Bankasına verilmiş, kredilerle ilgili düzenlemeler de İmar ve İskan Bakanlığı tarafından yürütölmüştür.

Bu planın konut yaklaşımı, ilk iki plandakine benzer şekildedir. Bu dönemde de, konut yatırımlarının %15.72'yi geçmemesi öngörölmüşken, dönem sonunda bu oranın %17.9'un altına düşmediğı görülür. Plan, düşük gelirliiler üzerinde durduğu halde, bunların barınma gereksinmelerini karşılayabilecek önlemler getirmemiştir. Sadece, bu alanda, kamu kesiminin özel kesimle "sorumluluğı paylaşması"ndan söz edilmektedir. Bu planda türlü kuruluşların elinde bulunan kredi fonlarının, bireylerin konuta ayırabilecekleri fonlarla birlikte, "tek bir kaynakta" toplanarak, belli önceliklere göre kullanılması önerilmekteyse de, bunu da plan döneminde gerçekleştirme olanağı bulunamamıştır (Keleş, 2013: 468-469).

İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü tarafından geri kalmış yörelerde halk konutu uygulamaları başlatılmıştır. Konut kredisi veren kurumların kaynaklarının tek elden kullanılması için gereken düzenleme çalışmaları ise belirli ölçülerde gerçekleştirilmiştir. Öte yandan yapı kooperatifleri ile mahalli idareler arasında sağlanmak istenen uyum sağlanamamış ve kooperatifler konut yapımında etkili olamamıştır. Konut kiralari ve arsa fiyatları yükselmeye devam etmiştir (Peynircioğlu, 2002: 46).

2.4.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı da, ilk üç plandaki “iyi dilekleri” yinelemekten öteye gidememiştir. Bunlara göre kentlerde oluşan büyük toprak rantlarını ve kent toprağı üzerindeki spekülasyonu önleyici önlemler geliştirilecektir. Gecekondu bölgelerinde yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi altyapı hizmetleri sınırlandırılacak, gecekondu iyileştirme bölgelerinde kamu arsalarında bulunan yurttaşlara uzun süreli kullanma hakkı tanınacaktır. Gereksinmenin ve çözümdeki ölçeğin büyüklüğü dikkate alınarak, toplumsal ve teknik altyapısıyla birlikte çok sayıda konut üretimi sağlayan teknolojilerin ve toplu konut yapımının özendirilmesi de yine bu planda öngörülmüştür (Keleş, 2013: 469). Dar gelirli öncelikli olmak üzere toplumun ihtiyacının karşılanması için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda konutla ilgili ilke ve politikalar şu şekilde sıralanabilir (s.477);

- ❖ Konut üretiminin endüstrileşmesi ve teknoloji seçiminde geleneksel üretimle yarışabilecek maliyet, büyük ön yatırımlar gerektirmeme, ülke kaynaklarını kullanma koşulları dikkate alınarak özendirilecektir.
- ❖ Sosyal güvenlik kurumlarının ve kamu yardımlaşma kuruluşlarının konuta ayırdıkları fonların artırılması sağlanacak, T.C. Emekli Sandığı’nın da konut üretiminde bulunması bu fonlardan yararlananların sayısında artış meydana getirecektir.
- ❖ Kamu lojman politikası öncelikle gelişmekte olan yörelerde çalışan kamu görevlilerini barındırma politikası olarak yeniden düzenlenecektir.
- ❖ Yerel yönetimlerin ve ilgili kamu kuruluşlarının desteği ile gecekondu yörelerinde kentsel ve sosyal altyapı tesislerinin geliştirilmesi ve gecekondu yapılarının standartlarının yükseltilmesi programlanacaktır.
- ❖ Hızlı kentleşme sürecinin en büyük kentlerde yarattığı konut sorununun gelişen ve büyüyen öteki kentlerde ortaya çıkmaması için, büyümeye aday kentlerin arsaları kısa zamanda kamunun ve yerel yöneticilerin denetimine alınacaktır.
- ❖ İmar ve Gecekondu yasaları yeniden düzenlenerek, yalnız belediye sınırları içinde değil, tüm ülke ölçeğinde uygulanacak ve özellikle kamu arazileri

üzerinde yapılan kaçak yapılar hakkında etkinliği ve ivediliği sağlayacak prosedür hükümlerinin yasalarda yer alması sağlanacaktır.

Buraya kadar bahsedilen planlar çerçevesinde, sosyal konut uygulamalarına yer verilmiş fakat ihtiyacı karşılayacak derecede gerçekleştirilememiştir. Konut için ayrılan paylar, başka alanlarda kullanılmıştır. Tabi bu durum, 1980’lerle birlikte konut açığını önceki dönemlere kıyasla daha yüksek bir düzeye ulaştırmıştır. Devlet bu duruma kayıtsız kalmamış; dar ve orta gelir grubunun konut gereksinimlerinin karşılanması için 1981’de 2487 sayılı Toplu Konut Yasası’nı çıkarılmıştır. Bu yasa, temelde bireysel konutu değil toplu alt yapıyı ve geniş çaplı üretimi özendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, dar ve orta gelir grubunun konut sorununu çözmeye yönelik çıkarılmıştır. Fakat “ön birikim” koşulu ve orta sınıf için belirlenen üst sınırdan dolayı bu yasanın imkanlarından dar gelirli gruptan çok, orta ve üst gelir diliminde bulunan aileler yararlanmıştır. Bunun yanı sıra bu yasada belirtildiği şekliyle sosyal konut, daha çok yüz ölçümü üzerinden belirlenmiş ve niceliksel olarak ele alınmıştır.

Çıkarıldığı günden beri bütçeden kaynak aktarılması önerilen ve uygulamayan bu ilk Toplu Konut Yasası’nın arkasından 1984 yılında toplu konut fonunu bütçe dışı kaynaklardan oluşturan 2985 sayılı Toplu Konut Yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla da konut yapım esaslarını düzenlemek, konut gereksinimini karşılamak ve devletin yapacağı destekler için bir konut fonu kurmaktır. Bu çerçevede uygulamalar ilk birkaç yıl hız gösterse de yinede alt ve orta gelir grubu çok fazla yararlanamamıştır. Görüldüğü gibi 1980 sonrası çıkarılan yasalarla kapsamında 1980-1985 yılları arasında üretilen konutlar konut piyasasında bir canlanmaya yol açsa da sosyal amacından uzaklaşmıştır.

2.4.3.5.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, konut kesimi yatırımlarının verimliliğini açıkça benimsemiş bir plan görünümü taşır. Nitekim, planda, “konut sektörünün ekonomiyi canlandırıcı ve istihdam yaratıcı özelliğinden de azami faydanın temin edilebilmesi için ihtiyaç sahipleri... tasarrufa yönlendirilecektir” denilmektedir. Bu plan, ortalama konut alanlarının küçülmesini de önermiş, konut alanının “Türk aile yapısına ve hayat tarzına uygun, fonksiyonellik ve iktisadiyat prensiplerini bağdaştıran” akla uygun ölçülerde düşünülmesini istemiştir (Keleş, 2013: 495).

Bunların yanı sıra, ruhsatsız konut inşaatını ruhsatlı hale çevirmek için tedbirler alınması, Toplu Konut Fonu'ndan arsa ve alt yapı için ayrılan pay ile yeni arsaların yerleşime açılması ve bu alanlara kredi arsa tahsisi gibi konulara da değinilmiştir. Bu plan süresi için 1.491.000 konut üretilebileceği öngörülmüş olmasına karşın üretilen konut sayısı 1 milyonu geçmemiş ve hedeflenen sonuca ulaşamamıştır. Bunda, ekonomide istikrarın sağlanamamasının büyük payı vardır.

2.4.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Kentlerdeki hane halkı büyüklüğündeki küçülme eğiliminin bu plan döneminde de süreceği tahmin edilmiştir. Ayrıca, konut yatırımları için 33.5 trilyonluk bir ödenek ayrılması gerektiği öngörülmekte ve bunun, toplam yatırımlar içinde %21.5'in üstüne çıkmaması amaçlanmaktadır (Keleş, 2013: 495).

Bu planda belirtilen konutla ilgili ilke ve politikalar şu şekilde sıralanabilir (s.317);

- ❖ Konut piyasasına yönelik banka kredileri, sermaye piyasası ve yapı tasarruf sandıkları gibi çeşitli finansman kaynaklarının değerlendirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- ❖ Konut sektörü yatırımları yerleşme hedefleri ile bir bütün halinde ele alınarak yönlendirilecektir.
- ❖ Kamu sübvansiyonları, altyapısı hazır arsa üretimi ile ait gelir gruplarına öncelik tanınmak kaydıyla, konutsuz kişiler için yapılan sosyal konutlara ağırlık verecek ve konut büyüklüklerini düşürecek şekilde düzenlenecektir.
- ❖ Toplu Konut Fonu kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılması sağlanacak ve Fon kredilerinin toplam konut maliyeti içindeki payının yükseltilmesi yönünde çatışmalar yapılacaktır.
- ❖ Belediyeler öncelikle alt gelir grupları için kiralık ve mülk konut üretimini sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapacaklardır.
- ❖ Belediyeler belli alanları konut arsası olarak belirleyerek altyapı götürecekler, gecekondulaşmayı önlemek amacıyla "Kendi Evini Yapana Yardım" programı içinde nüve konut projeleri hazırlayacaklardır.
- ❖ Konutun çevresi ile bir bütün teşkil ettiği dikkate alınarak konut tasarımı ve çevre niteliklerinin yükseltilmesine imkân sağlayacak mevzuat geliştirilecektir.

- ❖ Deprem bölgelerindeki uygulamalarda, "depreme dayanıklı bina" yapımına uygun olan teknolojiler tespit edilerek tüm yapılarda bu teknolojilerin kullanılması sağlanacaktır.
- ❖ Kamu lojman yatırımları Kalkınmada Öncelikli Yörelere ile konut sıkıntısı çekilen küçük yerleşmelerde sürdürülecektir.

Bu plan çerçevesinde ele alınan konut politikalar, kentlerin gelişmesi ve kentsel bütünlük diğerlerinden ayrılmaktadır. Artık konut kesimindeki yatırımların hem kentlerin gelişmesine katkı sağlaması hem de kentteki yerleşmeler arasında bağlantı kuracak bir fonksiyona sahip olması beklenmektedir. Belediyelere alt gelir grubu için kiralık ya da mülk konut üretme görevinin verilmesi ve “Kendi Evini Yapana Yardım” programı gecekondulaşmayı önlemek amacıyla uygulanmıştır.

2.4.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda konut üretiminin başta Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, kalkınmada öncelikli yerlerde geliştirilecek projeler ile hızlandırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, doğal yıkımların önlenmesi ve zararlarının azaltılması yönünde çalışmalar yapılması, konut teknolojisindeki gelişmelerin desteklenerek yaygınlaştırılması, konuta ilişkin var olan verilerin güncelliğinin sağlanması için bir Konut Bilgi Bankası kurulması, konut sayımı yapılması ve bu sayımların süreli duruma getirilmesi öngörülmektedir (Keleş, 2013: 497). Bu plan döneminde, 1.540.000 yeni konut ihtiyacı olduğu ön görülse de yapılan uygulamalar yetersiz kalmış; toplumdaki konut ihtiyacı giderek artmıştır.

Plan kapsamında bu dönem için belirlenen ilkeler genel itibarıyla şu şekilde özetlenebilir;

- ❖ Hızlı kentleşme ve artan nüfusun konut ihtiyacının karşılanabilmesi için konut üretimi ve sahipliği teşvik edilecek, bu amaçla kamuya ilave yük getirmeyecek şekilde uygun finansman modelleri geliştirilecektir.
- ❖ Kentleşme, arsa, konut ve kentsel altyapı ile ilgili tüm uygulamalar bir bütünlük içinde ele alınacak ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki koordinasyon ile gerçekleştirilecektir.
- ❖ Gecekondu mevzuatı ve afete ilişkin mevzuat günün şartlarına uygun hale getirilecektir. Ayrıca konut teknolojisindeki gelişmeler desteklenerek

yaygınlaştırılacaktır. Konut sayımı yapılacak ve periyodik hale getirilecek mevcut verilerin güncelliğinin sağlanması için bir Konut Bilgi Bankası kurulacaktır.

Bunların yanı sıra çeşitli kurumsal ve hukuki düzenlemelerinde yapılması gerektiği de vurgulanmıştır. Gecekondu Kanunu, İmar Kanunu ve Belediye Kanunu'nun günün koşullarına uygun olarak tekrar elden geçirilmesi ve yapılan çalışmalar neticesinde gerekli değişikliklerin yapılması planlanmıştır.

2.4.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Plan, Marmara ve Düzce depremlerinin zararlarının giderilmesini içerecek biçimde hazırlanmıştır. Konut üretimi ve konut sahipliğini arttırmanın ilke olarak benimsendiği planda, beş yıllık konut gereksinmesi 3.000.000 olarak hesaplanmıştır. Kaçak yapılaşmayı ve gecekondu yapımını önleyici önlemlerin alınmasının yanı sıra, üstyapısı hazır arsaların çoğalması da planın amaçları arasında bulunmaktadır. Belki ilk kez bu planda, konut üretiminde yapı ve çevre kalitesinin artırılması, tarihsel ve doğal doku ile toplumsal ve kültürel değerlerin korunması konularına yer verilmiştir. Konutta ve çevrede sağlık, güvenlik, kalite ve ekonomi hesaba katılmaları gereken etmenler olarak gösterilmiştir (Keleş, 2013: 497).

Bu dönem konuta ilişkin temel hedef ve ilkelerden bazıları şunlardır (VIII. Kalkınma Planı,s.213);

- ❖ Konut üretimini ve sahipliğini teşvik etmek ve alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla alternatifli finansman modelleri geliştirilecektir.
- ❖ Kentsel alanlarda bilimsel esaslara dayalı planlara göre, arsa sunumu ve düzenli yapılaşmayı sağlayacak yöntemler ile etkin denetim ve yönetim biçim ve araçları geliştirilecektir.
- ❖ Kentlerdeki barınma sorununa sağlıklı bir çözüm getirilmesi amacıyla kamu kaynakları altyapısı hazır arsa üretimine yönlendirilecektir.
- ❖ Kaçak yapılaşmayı ve gecekondu yapımını önleyici tedbirler alınacaktır.
- ❖ Yapı üretiminde kullanılan inşaat malzemelerinin standartlara uygunluğu üretim aşamasında etkin olarak denetlenecektir. Konut yapım sürecinde kalite kontrol yöntemi geliştirilecek ve uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

- ❖ Konut üretiminde yapı ve çevre kalitesi arttırılacak, tarihi, doğal dokunun, sosyal ve kültürel değerlerin korunacağı, sağlıklı, güvenli, kaliteli ve ekonomik konut ve çevrelerinin oluşturulabileceği yapı ve çevre standartları geliştirilecektir.
- ❖ Konut ve kentleşmeye ilişkin, coğrafi bilgi sistemlerine dayalı bir veri tabanı oluşturulacaktır.

2.4.1.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

2007-2013 yılları arasını kapsayan bu plan, Türkiye'nin ekonomik, kültürel ve toplumsal anlamda geçireceği dönüşümleri ortaya koyan temel bir politika dokümanı denilebilir. Hükümete ekonomik ve toplumsal konularda danışmanlık yapmak için kurulan Devlet Planlama Örgütü tarafından hazırlanmış ve AB üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlanmıştır. Plan için konut konusunda özel bir ihtisas komisyonu kurulmamıştır. Ayrıca, planda yer almadığı için konut ve yerleşme konusunda önceki dönem gelişmeler sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu planla birlikte devletin konut üretimindeki strateji ve politikaları değişmiştir. Artık devletin sorumluluğu özel sektörün rekabet gücünü attırmaya yönelik önlemlerle sınırlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ALAN ARAŞTIRMASI

3.1.Araştırmanın Metodolojisi

3.1.1. Araştırma Sahası

Araştırmanın yapıldığı Kayabaşı TOKİ konutları, İstanbul'un Başakşehir semtine bağlı Kayabaşı köyü arazilerinde yapılmaya başlamış ve ilk olarak 2010 yılında yerleşime açılmıştır. Konutlara taşınanlar, İstanbul'un farklı semtlerinde gecekondlu, müstakil ev ve apartman dairesi gibi çok çeşitli konut türlerinde oturmuş ailelerdir. Bu ailelerin aldığı konutun metrekaresine göre TOKİ'ye ödediği taksit miktarı ve taksitlerin vadesi farklılaşmaktadır. TOKİ'ye ödenen taksit miktarı 200 TL ile 875 TL arasında değişmektedir.

Konut alanı 23 bölgeden oluşmaktadır. Bunlardan yerleşime açık olan 19 bölge vardır. Diğerler bölgeler yapım aşamasındadır. Çevredeki boş arazilerin genişliğinden dolayı Kayabaşı Toplu Konutları'nın bölge sayılarında giderek artış olması beklenmektedir. Konut sahiplerinin yerleştirilmesi konusunda TOKİ tarafından gözle görülür bir ayrışma yapılmamaktadır. Her bölgede farklı gelir gruplarına sahip toplu konut kullanıcıları vardır. Fakat memur ve orta gelir grubuna yakın olan toplu konut kullanıcıları çoğunlukla çarşıya ve çeşitli kamu kurumlarına yakın bölgelere yerleştirilirken; asgari ücretle çalışan, emekli ya da düzenli bir işi olmayan toplu konut kullanıcıları ise ağırlıklı olarak Fenertepe yolu üzerinde kalan bölgelere² yerleştirilmişlerdir. Standart proje uygulamalarında olduğu gibi TOKİ tarafından Kayabaşı Konutlarının merkezine ilk aşamada bir cami, birkaç okul ve bir alışveriş merkezi (AVM) inşa edilmiştir. Daha sonra diğer bölgelerin de yapılmasıyla

² Kayabaşı Toplu Konutları'nın yerleşimi iki kısma ayrılmıştır. Birincisi, merkez yerleşimdir. Burası Kayabaşı Toplu Konutları'nda ilk yerleşime açılan yerdir. Okul, AVM, cami, park gibi sosyal donatıların oldukça gelişmiştir ve ulaşım ağları yaygındır. İkincisi ise Fenertepe yolu üzerinde kurulan kısımdır. Burası, merkeze birkaç kilometre uzak olup ulaşım ağları oldukça zayıftır. Ayrıca okul, cami, park gibi sosyal donatı alanları yetersiz, alışveriş imkanları oldukça kısıtlıdır. Fiyatların kentin birçok semtine göre yüksek olduğu bir iki marketin ötesinde alışveriş imkanı yoktur.

bölgedeki okul ve cami sayısı artmış fakat alışveriş imkanları merkezde bulunan AVM ile sınırlı kalmıştır. AVM içindeki dükkanlar da hem yerleşimin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmakta hem de kent içi birçok semte göre oldukça yüksek fiyatlarla satış yapmaktadırlar. Yerleşimin nüfusunu kaldırabilecek alışveriş dükkanları sınırlıdır. Kayaşehir AVM hariç sosyal alanlar sadece parklar, sitelerin bahçeleri ve okullardan ibarettir. Erkekler için gidilecek bir kahvehane, gençler için oturacak bir cafe ya da bir eğlence alanı bulunmamaktadır. Kadınlar için de aynı durum söz konusu olsa da (onlar bir nebze) evlerinde düzenledikleri toplantılarla erkekler ve gençlere göre daha fazla sosyalleşme imkanı bulmaktadırlar. Ayrıca Büyükşehir Belediyesi tarafından kadınlar ve gençler için Kayaşehir AVM içinde İSMEK kursu açılmıştır. Bu kurslar kapsamında aile içi eğitim, takı tasarımı, İngilizce ve diksiyon kursu gibi çeşitli alanlarla eğitim verilmektedir. Böylelikle bir yandan toplu konut kullanıcılarının kendilerini geliştirmesi için çeşitli kurs imkanları sağlanmakta bir yandan da bu kurslarla bölge halkı kaynaştırılmaya çalışılmaktadır.

Bunların yanı sıra, Kayabaşı Toplu Konutları'nın bulunduğu konumdan dolayı ulaşım oldukça önemlidir. Konutların yerleşime açıldığı ilk zamanlarda, bir saatte bir otobüs geçme durumu söz konusu olup şehrin her tarafına tek vasıta ile ulaşım³ imkanı yoktur. Fakat zamanla artan nüfusun yükselen talepleri ile ulaşım ağı gelişmiş ve kentin birçok yerine tek vasıta ile ulaşım sağlanmıştır. Fakat Fenertepe yolu üzerinde bulunan toplu konutlarda ulaşım sıkıntısı devam etmektedir.

3.1.2. Çalışma Grubu

Toplu konutlardaki yaşam tarzlarını betimlemeyi amaçlayan bu çalışma kapsamında 15'i erkek 17'si kadın olmak üzere toplam 32 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, toplamda 28 kadının katıldığı 4 farklı odak grup toplantısı⁴ yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin bölgede yaşayan farklılığı

³ Tek vasıta ile ulaşım, Kayabaşı Toplu Konut kullanıcılarının bir çoğu için oldukça önemlidir. Sahada yapılan gözlem sonucunda, ulaşım ücretleri ve ulaşım ağının zayıflığının özellikle yoksul grup ve alt gelir grubu konut kullanıcıları için öneminin yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmelerde bir çoğunun ulaşım ücretlerinden dolayı birkaç araç değiştirilerek gidilebilen diğer semtlerdeki akraba ve komşuları ile ilişkilerinin zayıfladığı gözlemlenmiştir.

⁴ Odak grup toplantıları, araştırma alanında erkeklerin toplanabileceği bir sosyal donatı alanı olmamasından dolayı sadece kadınlarla ev oturumlarında gerçekleştirilebilmiştir.

yansıtmasına dikkat edilmiştir. Çünkü araştırma sahasında, İstanbul'un çok farklı yerlerinden gelmiş, kültürleri, aile yapıları, sosyal ve ekonomik düzeyleri ve yaşam tarzları farklı insanlar yaşamaktadır.

Bu çerçevede görüşmeciler dört farklı ölçütten oluşan bir elemeye belirlenmiştir. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Aralık, 2013) verilerine göre araştırmanın gerçekleştirildiği Kayabaşı mahallesinin 24.583'ü erkek, 24.201'i kadın olmak üzere toplam nüfusu 48.784 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak araştırma kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde nüfustaki bu eşit dağılım göz önünde bulundurulmuştur.

Görüşmecilerin belirlenmesindeki ikinci olarak görüşme yapılan kişilerin ev reisi ya da evin hanımı olmasına dikkat edilmiştir. Üçüncüsü ölçüt ise, Kayabaşı Toplu Konutları kapsamında yapılan konutların sahip oldukları metrekarelere göre farklılaşmasından dolayı belirlenmiştir. Metrekarelerine ve evdeki oda sayısına göre ayrılan konutlar B, B1, C, CY, DY tipi⁵ konut olarak farklılaşmaktadır. Ayrıca bu farklılaşmalar, Kayabaşı Toplu Konut kullanıcılarının gelir seviyelerindeki ayrışmayı da göstermektedir. Bu sebeple, araştırmanın gerçekliği yansıtması açısından farklı konut tipini yansıtacak kişilerle görüşülmeye çalışılmıştır.

Son ölçüt ise görüşmecilerin konutlarının bulunduğu bölge üzerinden belirlenmiştir. Kayabaşı Toplu Konutları, "Türkiye'nin en büyük uydu kent projesi"⁶ olarak kurulduğu için oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Yerleşim merkezinde bir çarşı bulunmakta ve konutlar bu çarşı etrafında bölge bölge tasniflenerek yapılmıştır. Halihazırda yerleşime açık 19 bölge vardır ve diğer 4 bölge inşaat aşamasındadır. Bu bölgelerin konumlanması, uydu kentin merkezindeki çarşıya göre

⁵ **B ve B1 tipi:** TOKİ tarafından "*Alt gelir grubu konutları*" olarak tanımlanan B ve B1 tipi konutlar, 66 m² ile 84 m² arasında değişen 2 oda 1 salondan oluşmaktadır. Balkonları mevcuttur. Konut satış fiyatı 49.000 ile 79.000 tl arasında değişmektedir. Kayabaşı Toplu Konutları kapsamında diğer konut tiplerine göre en fazla üretilen konut tipidir.

C tipi: TOKİ tarafından "*Sosyal konut*" olarak tanımlanan C tipi konutlar, 118 m² genişliğinde 3 oda 1 salondan oluşmaktadır. Balkonları mevcuttur. Konut satış fiyatı 125.000 tl'dir.

CY ve DY tipi: TOKİ tarafından "*Yoksul grubu konutları*" olarak tanımlanan CY ve DY tipi konutlar, 47m² genişliğinde 1 oda 1 salondan oluşan balkonsuz konutlardır. Konut satış fiyatı 28.000 tl'dir. Kayabaşı Toplu Konutları kapsamında bu tip konuttan sadece 504 adet üretilmiştir.

⁶ TOKİ'nin Kayabaşı projesinin reklam ve tanıtımında kullandığı slogan. www.toki.gov.tr

farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, mutlaka her bölgeden bir katılımcı ile görüşülmeye ve katılımcıların sayısı bağlamında bölgeler arası eşitlik kurulmaya çalışılmıştır.

Görüşmecilerin belirlenmesinde oluşturulan bu farklılıklar/çeşitlilikler çalışma sahasında yapılan gözlemler ve ön görüşmelerle oluşturulmuştur. Katılımcıların azami düzeyde çeşitliliği sağlaması amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin isimlerinin gizli kalması konusunda bildirdikleri hassasiyetten dolayı isimleri saklı tutulmuş, araştırmanın içinde yapılan alıntılarda baş harfleri ve cinsiyetleri verilmekle yetinilmiştir. Görüşülen kişilerin evlerinde, sitelerinin bahçelerinde ve araştırma alanındaki kamusal mekanlarda yapılan görüşmeler, ortalama 30 dakika sürmüştür. Aynı zamanda, Kayabaşı Mahalle muhtarı ve Kayaşehir AVM esnafı ile de görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi sadece mülakat kayıtlarındaki bilgilerden oluşmayıp görüşme sırasında yapılan gözlemleri de kapsamaktadır.

3.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Toplu konut kullanıcılarının yaşam tarzlarının betimlenmesine odaklanan bu çalışma da sınırlılıklardan birisi, katılımcıların belirli sorulara cevap verirken var olanı tamamen paylaşmayıp sınırlı ya da olandan farklı şekilde aktarmasıdır. Çünkü her ne kadar görüşmeci, katılımcılarla yakın ilişki kursa da katılımcıların önemli bir kısmı görüşmeciye TOKİ personeli⁷ yahut belediye görevlisi⁸ olarak algılayabilmektedir. Bu durum, katılımcıların hem ekonomik sermayelerini ortaya koyan sorulara hem de konutlarının fiziksel yapılarına (büyüklük, kalite vs.) yönelik sorulara eksik yahut gerçeği çarpıtacak şekilde cevap vermesine yol açabilmektedir.

⁷ Alan araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde konut ve çevresine yönelik algılarının saptanması için birkaç soru yöneltilmiş, fakat bunların çoğu "TOKİ mi gönderdi seni", "TOKİ'nin elemanı mısın", "Git söyle anlat evin içinin rezilliğini" gibi söylemlerle mesafeli olarak cevaplandırılmıştır.

⁸ Özellikle yoksul grup ve alt gelir grubu konutlarında yaşayanlar Kaymakamlık, Belediye ve Muhtarlıktan (aynî ya da nakdî) yardım talebinde bulundukları için araştırma esnasında kimi yerlerde Belediyeden kontrol için gelen personel olarak kabul ettiler.

3.1.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında iki tür nitel veri toplama aracı kullanılmıştır. Odak grup toplantılarına 28 kişi katılmıştır. Yüz yüze mülakatlarda ise 32 kişi ile görüşülmüştür. Odak grup toplantıları toplam 200 dakika, yüz yüze görüşmelerde 1008 dakika sürmüştür. Fakat bazı derinlemesine mülakatlarda katılımcıların bazıları gerçekleştirilen görüşmenin kayıt altına alınmasını istemediğinden toplam 642 dakika kayıt yapılmış ve çözümlenerek analiz edilmiştir. Kayıt alınamayan görüşmelerde de katılımcıların cevapları not alınmış ve verilerin analizine eklenmiştir.

Araştırma kapsamında çalışmayı gerçekleştirmeden önce bir yandan yüz yüze görüşmelerle alanla ilgili bilgi toplanmış; bir yandan da literatür taraması aracılığıyla konuyla ilgili çalışmalar taranmıştır. Literatür çalışmasında elde edilen veriler, çalışmanın kuramsal boyutu ve arka planını oluşturmada ve elde edilen verilerin çözümlenip açıklanmasında kullanılmıştır.

Hem araştırmanın çerçevesini ve odağını belirlemek hem de araştırma sahası hakkında bilgi almak için bölgedeki muhtar, halk ve esnaflar ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin analizi ile literatür çalışmasında elde edilen bilgiler doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşmeler için soru formu hazırlanmıştır.

Mülakatlar 26 soru çerçevesinde toplam 32 görüşmeci ile yapılmıştır. Kişisel bilgiler, Kayabaşı'ndan önce oturulan konut ve semtte yönelik bilgiler, Kayabaşı ve TOKİ hakkındaki düşünceleri, site yaşamına uyum süreçleri, komşuluk ilişkileri, mekansal olarak alışveriş tercihleri, boş zaman aktiviteleri gibi temalar belirlenmiş ve bu temalar sorularla açılmaya çalışılmıştır. Ancak, bir anket formu standardı içinde gerçekleştirilmemiştir. Katılımcının nitelikleri ve görüşmenin akışına göre bazı sorular gerektiğinde sorulmamış bazılarının da yerleri değiştirilerek sorulmuştur. Örneğin, çocuk sahibi olmayan katılımcılara, aile yaşantılarındaki değişiklikler bağlamında çocuklarla ilgili olan sorular sorulmamıştır. Ayrıca, bazı sorularda katılımcıların durumuna göre farklı şekillerde dile getirilmiş ve görüşmenin akışına göre katılımcıya yeni sorular yöneltilmiştir.

3.1.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Nitel araştırma yöntemi araştırmacıya farklı nitelikte veriler elde etmesine imkan verdiği gibi analiz edilip yorumlanması da çeşitliliğe sahiptir. Görüşmelerin çözümlemesinde nitel veri analiz yöntemlerinden *betimsel analiz* kullanılmıştır.

Nicel araştırmalarda geçerliliği sağlamak zor olsa da nitel araştırmalar geçerlilik sağlanması konusunda önemli artılara sahiptir. Nitel araştırma anket ve deneysel yöntemden daha fazla geçerlik sağlamaktadır (Babbie, 2000: 298). Bunun için araştırmacının konuyu objektif bir şekilde ele alması gerekmektedir. Nitel araştırmalarda araştırmacı, esnek bir şekilde araştırmasını gerçekleştirir. Görüşmenin gidişatına göre var olan sorulara yenilerini ekleyebilir. Ayrıca görüşülen bireylerden doğrudan alıntı yapmak ve bunlardan hareketle sonuçları açıklamak geçerlik için önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 256-257). Bu çalışmanın geçerliliği de katılımcılardan alıntı yaparak sağlanmıştır.

Nitel araştırmada *güvenirlilik* araştırmanın doğruluğunu ve inandırıcılığını göstermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 259). Nitel araştırmanın *güvenirlilik* konusunda potansiyel problemleri bulunmaktadır. Örneğin her araştırmacının sosyal olguları anlama ve anlamlandırma biçimi farklıdır, her ne kadar derinlemesine bir bilgi alışısı olsa da, nitel araştırma yöntemleri fazlasıyla kişiseldir (Babbie, 2000: 299). Ayrıca sosyal olayların bireylere ve o bireylerin hâlihazırda bulundukları ortama ve algılama düzeyine bağlılığı ve araştırmanın benzer gruplara uygulandığında farklı sonuçları mümkün kılması nitel araştırmada *güvenirlilik* konusunun önemli noktalarıdır. Araştırmanın iç geçerliği (inandırıcılığı), dış geçerliği (aktarılabilirliği), dış güvenirliliği (teyit edilebilirliği) (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 264-272) incelenmiştir.

3.2. Araştırma Bulguları ve Yorum

3.2.1. Dayatılan Site Kuralları: Zorunlu Uyum

Kayabaşı Toplu Konutlarında ilk zamanlar, insanların yeni çevrelerine alışma süreci ile geçmiştir. Özellikle kadınlar için bu süreç biraz daha sıkıntılı yaşanmıştır.

Kimi kadınların korkarak da olsa asansöre binmesi, balkonlara çamaşır asamaması ve ürpererek 10. kattaki evinin camlarını silmek zorunda kalması yaşanan sıkıntılara örnek verilebilir.

İlk zamanlar, Toplu konut kullanıcılarının kendilerine özellikle site yönetimleri tarafından sunulan "*toplu yaşam kuralları*"nı öğrenme dönemidir. Artık toplu konut halkı için, balkondan sofra bezi, kilim, halı silkelemenin; daire girişlerinde ayakkabı bırakmanın; camdan veya balkondan çamaşır, çarşaf asılmasının; bina çevresinde halı, yün gibi şeylerin yıkanmasının; yangın merdivenine eşya konulmasının yasaklandığı bir dönem başlamıştır. Bu toplu yaşam kuralları, TOKİ tarafından kurulan site yönetimleri ile toplu konut kullanıcılarına sunulmuş; bir nevi *dayatılmıştır*. Bu durumu, hayatının büyük çoğunluğunu Kayabaşı köyündeki gecekonduunda geçiren bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir;

"Ben senelerdir halımı, yünlerimi kapımda yıkadım. Çamaşırlarımı balkonda kuruttum. Ama buraya taşınınca öncesinde rahatça yaptığım birçok şey yasak oldu. Yani yasakmış öyle dediler. Yapmak zorundaymışız." [19, Kadın, 14.bölge, Ev hanımı, 54]

Önceden kısa sürede olsa sitede oturmuş başka bir katılımcı da bu durum hakkında şunları söylemektedir:

"Ben böyle bir site yönetimi görmedim. Bizi nasıl bir insan olarak görüyorlar bilmiyorum. Site kuralları açısından çok fazla dayatma var. Örneğin, balkondan çarşaf mı sarkıttın veya ayakkabılarını kapıda mı bıraktın hemen resmini çekiyor apartman görevlisi. Geçenlerde komşunun resmini çekmiş, sonrada kapısını çalıp bir daha böyle yaparsan site yönetimi seni şikayet edecek, resimleri avukata verecek ona göre demiş. Bunlar hiç hoş değil." [2, Kadın, 8.bölge, Ev hanımı, 36]

Bir çoğunun ilk defa toplu konutta oturduğu Kayabaşı TOKİ halkının, site yaşamının beraberinde getirdiği bu kurallara alışma sürecinde sadece site yönetimi ile değil, komşularla da sorun yaşadığı görülmektedir.

"Site yaşamı güzel fakat kurallara da uymayan var tabi. Mesela bizde 36 daire var. Uyum sağla"ya"mayan olmuyor desek yalan olur. Bizde balkon olmadığı için camlar hep açık. Üsteki arkadaşın hanımı ne bulursa aşağıya döküyor. Eşim söylüyor yapma ayıp diyor ama dinlemiyorlar." [4, Erkek, 11.bölge, Şoför, 44]

Toplu konut kullanıcılarının bazıları ise site yaşam kuralları açısından değişime kapalı oldukları, bazı eski alışkanlıklarını devam ettikleri görülmektedir.

"Bana komşulardan hep şikayet geliyor. Çöpümü zamanında çıkartmıyor, ayakkabıları kapıda bırakıyormuşum. Burada benim gibilerin alışması için vakit vermiyorlar. İlk zamanlar yapmak zorundasın, medeni olmak zorundasın dediler. Böyle dediklerinden beri uymak için çaba göstermiyorum artık. Sık sık kapıcı şikayete geliyordu, abla şunları (ayakkabıları) içeri al diyordu. Almıyordum. Zamanla kabul ettiler. Şimdi çok fazla şikayet yok." [26, Kadın, 7.bölge, Ev hanımı, 45]

TOKİ Konutları, çok katlı mimarisiyle kentsel bir hava oluştururken planlamanın eksik yapılmasından dolayı, balkonlara erzak yığmak, yangın merdivenlerinden halı sarkıtmak gibi sunulan çevreye uygun olmayan kullanımlarla fiziki yapısında uyumsuzluğu yansıtan bir yapıya dönüşmektedir. Toplu konut ile kullanıcılarına sunulan yaşam biçimi, site yönetimleri tarafından dayatılan kurallarla şekillenmektedir. Kullanıcılar kendi yaşam biçimlerini dayatılan bu kurallara rağmen belli şekilde sürdürmeye çalışmakta; kimileri ise bu dayatmaya karşı oluşturduğu *direnme pratikleri* ile hayatını sürdürmektedir.

3.2.2. Kentsel Dönüşüm ile Gelen Gecekondulular

İstanbul'u küresel kent yapma girişimi, merkezileşen gecekondu arazilerine değer kazandırmıştır. Bu alanlar, sahip oldukları ekonomik sermaye ile lüks kapalı sitelerde yaşamak isteyen insanlar için 'temizlenirken' bu alanlarda yaşayan insanları da yeni mekanlarda yaşamaya zorlamıştır. Kamusal ortak mekanların sınırlandırılması ve yaşanan pahalılaşma neticesinde alt gelir grubunun buralara erişiminin engellenmesi, *kentsel mekanda varsıllar ve yoksullar* olarak ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Bir tarafta güvenli ve lüks sitelerde yaşayan varsıllar, diğer tarafta yoksulluk sarmalı için gettolaşma riskiyle TOKİ'nin toplu konutlarında yaşayan yoksullar.

Kayabaşı Toplu konutlarında sayıları az da olsa kentsel dönüşüm ile gelen gecekondulular bulunmaktadır. Kent yoksulları, kendi konut ve çevresini kendine göre oluşturmak yerine, sahip oldukları sınırlı güçten dolayı başkalarının karar verdikleri konut çevrelerinde yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Kimi gecekondulular yaşamak zorunda bırakılan bu yeni çevreye uyum sağlamaya çalışmış kimisi de çevresiyle yaşadığı çatışmalar neticesinde değişime karşı çıkarak sahip olduğu mekanı "kendine göre" dönüştürmeye çalışmaktadır.

"Önceden apartmanda yaşayan hemen uyum sağlar bu kurallara. Ama tabi burada gecekondudan gelenler de var. Yan binada benim arkadaşın alt katında oturuyor. Hep gürültü yapıyorlar. Geçen sene apartman girişine yün serip kurutmaya çalışınca komşuları site yönetimine filan çok şikayet ettiler. Ama yine kendi bildiğini yaptı tabi. *Medenileşmek istemiyorlar...*" [32, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 33]

Hiçbir ön çalışma yapılmadan ve yeni çevresine uyum sağlamaya yönelik destekleyici alt yapı oluşturulmadan çok katlı bloklarda yaşamaya mecbur bırakılan kimi gecekondulu sakini de çareyi belki de dönüştürmek zorunda kalmadıkları ve eski alışkanlıklarını devam ettirebilecekleri yeni mekanlara taşınmakta bulunmaktadır.

"Burada herkes uyum içinde yaşamalı. Yaşayamayan da gidiyor zaten. Benim binada bir komşum vardı. Gecekondulu bölgesinden gelmişler. Hani devlet onlara kentsel dönüşümle ev veriyor ya o şekilde işte. Duramadı burada. Çok kalabalıklardı. Hep gürültü oluyordu. Çıkıp bina girişinde oturuyorlardı. Şikayet ettikleri için komşularla hep tartışıyorlardı. Sonunda yapamadılar, evlerini satıp gittiler." [27, Erkek, 7.bölge, İşçi, 49]

Gecekondulu ve apartman, birbirinden çok farklı yaşam biçimlerine ve farklı toplumsal konumlara işaret etmektedir. Kuralların olmadığı, halı ve yünlerin kapı önünde rahatça yıkanıp serildiği, bahçesinde hayvanlarının olduğu kırsal yaşamın rahatça sürdürülebildiği bir konuttan apartmana hatta çok katlı apartmana geçmek belli bir yaşam değişikliğini de şüphesiz beraberinde getirmektedir. Bazıları bu değişikliğe ayak uydurmakta bir kısmı ise direnme göstererek kendine yeni yaşam alanı kurmaktadır. Sosyal dayanışma ağlarının ve komşuluk ilişkilerinin kopması, kültürel mağduriyetler, işe erişimde güçlükler gibi önemli sorunların yanında ödemeye çalıştıkları konut kredileri yüzünden sıkıntı/problem yaşamaktadırlar. Tabi ki bu durumda TOKİ konutlarının sosyal uyum ve ilişkiler için alt yapı kurmadan sadece bina yapıp kullanıcılarına sunmasının etkisi göz ardı edilemez. Ayrıca, gecekondulu yaşantısının ucuz olmasına karşın apartman yaşamının da yeni masraflar getirmesi de bu durumda etkilidir.

Günümüzde artan ve yaygınlaşan Toplu konutlarla, insanlar için geleceğin kentlerinin oluşturulmasında gecekondulara karşı en iyi alternatif oluşturduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Büyük kentlere göçen insanların kendi imkanlarıyla ürettikleri gecekonduların, kentleri toplu konutlardan daha fazla çirkinleştirdiğini söylemek ve tek biçimlilik içinde üretilen ve insanın kendi evini bulması için

matematiksel hesap yapmasını gerektiren toplu konutların kentte plan, estetik ve kimlik vadettiğini savunmak çok zor. Plan, estetik sunan bir kent planlanırken parçalanmış sosyal doku göz ardı edilmekte; yapılan konut planlarında önemsenmemektedir.

3.2.3. Mekansal Aidiyet

Mekan olgusu, fiziksel gerçeklikten öte, kişilerin ona yükledikleri anlam ve değerler ile var olmaktadır (Keith ve Pile, 1993). İnsanların yaşadıkları çevreler kimliklerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Rivlin, 1987; Altman ve Low, 1992; Lovell, 1998), ve kişinin etnik kökeni, sınıfı, ya da cinsiyeti kadar etkilidir (Keith ve Pile, 1993). İnsanlar kullandıkları yerlerle kurdukları ilişkiler sebebiyle mekan üzerinden aidiyetlerini kurgulamaktadırlar. Mekanla kurulan ilişkilerde kültürel paylaşımların, kişisel deneyimlerin bir sonucudur. Dolayısıyla, konut içinde yer aldığı mahalle ya da semte göre kişi için derin anlamlar taşıyabilmektedir.

"Ben apartmanda yaşadım senelerdir. Niye kendimi buraya ait hissetmeyim ki. Temiz hava, sakinlik, çocuklar için parklar bahçeler var. Mutluyuz burada. Tabi zorlukları da var (ekonomik olarak) ama güzel yani." [31, Kadın, 10.bölge, Ev hanımı, 42]

"Çocuklarım burayı çok seviyor, biz çok seviyoruz. Kendimizi buraya ait hissetmesek sevmeydik herhalde. Hem havası güzel, parkı bahçesi var. Çocuklar rahat oynuyor. Güvenli bir yer. Kendine göre komşuda buluyorsun, iyi yani." [4, Erkek, 11.bölge, Şoför, 44]

"Benim büyük oğlan biraz her şeyi beğenmeyen biri. Eski oturduğumuz yerde park filan yoktu çocuklar için. Ev cadde üzerindeydi. Esenler'i hiç beğenmedi, sevmeydi.İşe yakın diye oturuyorduk orada. Ama kuradan ev çıkıp buraya taşınacağımızı duyunca hanımda çocuklarda sevindiler tabi. Hatta biraz garip gelebilir size, hanım 'oh bee şükür, artık daha medeni bir yerde yaşayacağız' dedi. "[15, Erkek, 17.bölge, İşletmeci, 51]

Mekansal aidiyet için belirli bir ekonomik gelirin gerekliliğini belirten başka bir katılımcı ise şunları söylemektedir:

"Kendimizi burada bayağı şey hissediyoruz ya. Sanki burası emekliler için yapılmış gibi. Ben de emekli değilim bayağı zor oluyor bizim için. Paran olmayınca burada nasıl yaşayacaksın ki. Ben şimdi Bağcılar (önceki oturduğu semt)da olsam illa bir yerde

çalışırdım. İş bulurdum ama Kayabaşı bir çok yere uzak. İş vermiyorlar." [25, Erkek, 12.bölge, İşsiz, 48]

Bazı katılımcılarda toplu konutta yaşamının beraberinde getirdiği site kuralları çerçevesinde mekanı aidiyeti ele almaktadır.

"Kendini buraya ait hissetmek... Galiba ben ait hissetmiyorum. Çünkü burası, eski oturduğum mahalleye göre çok farklı bir yer. Her şey daha kurallı sanki. Kontrollü. İnsanlar arasındaki muhabbet bile sahte gibi. Ben hala eski mahalleme giderim imkan buldukça. Burayı daha sevemedim. İnsan mutlu olmadığı yere kendini ait hissetmiyor." [2, Kadın, 8.bölge, Ev hanımı, 36]

3.2.4. Site yaşamı: Yeni hayat

Toplu konut yaşamına geçişle kullanıcıların hayatında bir takım değişikliklerde beraberinde gelmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin açtığı kurslarda; takı eliş gibi geleneksel kadın becerilerine yönelik eğitimlerin yanı sıra İngilizce, diksiyon, aile içi iletişim, çocuk eğitimi gibi kurslar da verilmektedir. Ayrıca, belediyenin parklara koyduğu spor aletlerini kullanarak kadınlara spor yapma imkanı doğmuştur:

"Biz günlük yürüyüş yapıyoruz burada benim yan komşu ile. Çocukları okula bıraktıktan sonra yürüyoruz. (Parktaki zayıflama aletlerini göstererek)şunları kullanıyoruz. Eskiden yürüyüş yapmazdık, nereye yapacağız. Böyle düzgün yer mi vardı. Ama buraya gelince komşu teklif etti. Ben de onunla yürüyorum." [22, Kadın, 1.bölge, Ev hanımı, 37]

"AVM içinde İsmek'in kursları var. Ben çocuk eğitimine gittim. Çok faydalı oldu benim için. Çocuklarımı daha çok anlamaya başladım. Onlarda (çocukları), Bilgi Evi var oraya gidiyorlar. Okul derslerine yardımcı oluyor." [31, Kadın, 10.bölge, Ev hanımı, 42]

Site yaşamı, aynı zamanda, kadınların dış görünüşlerinde de değişime yol açmıştır. Kıyafet değişikliği ile kadınlar üzerinden bir tüketim alanı oluşmuştur:

"Ben önceden de böyleydim ama komşularım ilk zamanlara kıyasla giyim kuşamlarını çok fazla düzelttiler. Önceden çarşıda basma eteklerle gezen insanların sayısı çoktu. Artık eşarp takmadan AVM'ye bile çıkmıyorlar. Ya da üzerinde yeni bir şey görseler hemen soruyorlar nereden aldın diye. gidip alıyolar." [32, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 33]

"Önceki oturduğum yerde markete okula filan çıkarken eşarp takmazdım. Tülbentle çıkardım. Komşularda öyleydi. Ama burada, o şekilde çıkınca garipsiyorlar. Hatta ilk taşındığımda bir komşum, neden böyle köylü gibi giyiniyorsun dedi. Artık, bende mecburen çocuğu okula götürürken, çarşıya filan çıkarken daha özenli giyinmeye çalışıyorum." [21, Kadın, 20.bölge, Ev hanımı, 31]

Kadınların bazıları değişime açık olurken bazıları da eski görünüşlerini koruma kararlılığındadır.

"Ben TOKİ'ye taşınmadan önce şu köyde (Kayabaşı köyü) oturuyordum. (üzerindeki basmadan elbiseyi göstererek) biz hep böyle giyiniyorduk. Buraya gelince de değişmedi. İçin değişmedikten sonra dışın değişsin ne yazar. Biz köy hayatı yaşıyorduk, hala devam ettiriyoruz." [19, Kadın, 14.bölge, Ev hanımı, 54]

Kimi zamanda ekonomik durum böyle bir değişikliğe izin vermemiştir.

"İmkanım olsa bende onlar gibi giyinmek isterim. Ama yok işte. Elde olmayınca nasıl gidip alacaksın." [6, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 51]

Toplu konutlara taşınan kadınlarda oluşan bir diğer durum ise, "orta sınıf ev hanımı" rolüdür. Artık onlar için daireleri ve eşyaları daha önemli hale gelmiştir. Eşyaların değişim hareketi ile yeni bir tüketim alanı açılmıştır. Perdeler değişmiş, taksitle yeni mobilyalar alınmıştır. Tüketim üzerinden statü kazanma durumu, kadınların yeni yaşamlarında giderek yerleşen bir hal almıştır.

"Eşyalarda değişiklik yaptık tabi. Hepsi çok eskiydi. Böyle bir eve yakışmazdı. Taksitle üç beş bir şey aldık."

Araştırmadaki katılımcılar, eşya ve benzeri konularda komşularla aralarında rekabet olmadığını söylemelerine karşın, birbirinin dairelerinde yaptıkları değişikliklere gösterdikleri ilgi bu konunun yaşamlarındaki yerini göstermektedir.

"Burada herkes birbirini takip ediyor. Çay içmek için komşuna gittiğinde sanki kendi evine gitmiş gibi hissediyorsun. Sen koltuğunu nasıl yerleştiriyorsan komşun da senden görüp öyle yerleştiriyor ya da halını nasıl seriyorsan o da öyle seriyor. Geçen Ayşe'lere oturmaya gittik. Baktım benim perdenin aynısından yaptırmış." [2, Kadın, 8.bölge, Ev hanımı, 36]

Bazı katılımcıların maddi durumlarındaki kısıtlılık ise onlara 'makul tüketme' gereğini dayatmaktadır.

"Komşuların bir çoğu taşınınca dolaplarını değiştirdiler. Kapılarını değiştirdiler. TOKİ'nin yaptıklarını beğenmediler. Eşyalarını da değiştirdiler. Yeni perdeler, yeni

halılar filan. Ama ben daha şu girişe bir dolap yaptıramadım. Evin borcundan dolayı bir şey alamıyorum." [21, Kadın, 20.bölge, Ev hanımı, 31]

Sitede ve çok katlı bloklarda anne olmak da farklıdır.

"Çocuklar için park var, futbol sahaları filan var ama çok da güvenemiyor insan. Site girişinde çoğu zaman güvenlik olmuyor. Birisi alsa götürse farkında olunmaz. Çok kalabalık. Ya ben ya annesi çıkartıyor tek salmıyoruz." [25, Erkek, 12.bölge, İşsiz, 48]

"Önceden çocuklar mahallede rahat oynarlardı. Kapıların önünde oturanlar, çocukları gözetler korurlardı. Fakat burada o yok. Kimse kimsenin çocuğuna göz kulak olmuyor. Ya tek salacaksın ya da sen de birlikte çıkacaksın. Bazen işim oluyor çıkartamıyorum." [1, Kadın, 7.bölge, Ev hanımı, 42]

"Geçenlerde Bayramtepe'nin gecekondu mahallelerinden gençler gelmiş. Bizim binanın köşesinde duruyorlarmış. Kapıcı kızmış kovmuş ama sonrasında yine gelmişler. Kötü alışkanlıkları olan çocuklar onlar. Bizimkilere de kötü örnek oluyorlar. İnsan çocuğunu dışarı salmaya korkuyor." [2, Kadın, 8.bölge, Ev hanımı, 36]

Kısacası, site yaşamı kadınların hayatlarında yeni tüketim alanları açtığı gibi yeni roller ve sorumluluklarda getirmektedir. Orta sınıf ev hanımı kimliği oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu dönüşüm, sınırlı maddi imkana sahip kadınlar için yeni çelişkiler ve çekişmeleri de beraberinde getirmektedir.

3.2.5. Organize Edilmiş Bir Yaşam

Kayabaşı Toplu Konutları, TOKİ en büyük uydu kent projesidir. Bu proje kapsamındaki konutlardan bazıları, kentsel dönüşüm kapsamında gelen gecekondulular; bir kısmı, kuraya tabi tutulmayan belediye çalışanlarına ve İETT şoförlerine; diğerleri de dul ve şehit ailelerini de kapsayarak alt gelir grubuna satılmıştır. İstanbul'un farklı semtlerinden gelen farklı gelir grubuna mensup insanları içinde barındırmaktadır. Bir yanda aylık en az 3.000 lira alan belediye çalışanları, diğer yanda aylık 200 lira taksitini bile ödeyemeyen insanlar. Birbirinden oldukça farklı yaşayan yaşam biçimlerini bir araya getiren bir proje, *"organize edilmiş bir yaşam"*. Kura sonucunda konut sahiplerinin site site, yahut bölge bölge bir ayrışmaya tabi tutularak dağıtılması söz konusu olmasa da yoksul grup ve alt gelir grubu ağırlıklı olarak Fenertepe mevkiindeki bölgelere dağıtılmıştır. Merkezde kalan bölgelerde, daha çok belediye çalışanları ve İETT şoförleri oturmaktadır. Bu

yerleşim farklılaşması, bahçe düzenlemesi, bahçe ve bina girişlerinin güvenlik sistemi ve balkon düzeni gibi çeşitli şekillerde gözlemlenmektedir. Merkezdeki bölgelerde konut girişleri için şifre ve kart sistemi kullanılmakta iken Fenertepe mevkiindeki bölgelerde bina giriş kapıları ardına kadar açık durmakta bölge girişlerinde çoğu zaman güvenlik bulunmamaktadır. Aynı farklılık, site yönetimlerinin apartman kuralları konusunda esnek olup olmaması durumunda da görülmektedir. Merkezdeki bölgelerde site yönetimleri çok katı kuralcı ve dayatmacı olurken dışarıda kalan bölgelerde esnek olduğu gözlemlenmiştir.

Farklı gruplardan insanları kaynaştırma düşüncesi ile kurulan bu "şehir", birbirinden kopuk yaşamların, bütünleşememiş hayatların oluşmasına neden olmuştur. Bu farklılaşma, konutlarda fiziki olarak sadece metrekare olarak yansısa da halkın zihninde bir ayrışmaya neden olmuştur.

"TOKİ tüm zenginleri, durumu iyi olanları çarşıya yakın yerlere yerleştirmiş. Bizim gibileri de dışarıya atmış. Bir de TOKİ fakirlere ev yapıyor derler. Yalan. Onların bahçeleri daha bakımlı, çarşıya okula camiye yakınlar. Bizde düzgün bahçe bile yok. Güvenlik zaten hiç yok. Binaların etrafına daha yeni yeni tel çekiliyor. Okul uzakta, çocuklar okula otobüsle gitmek zorunda kalıyor. Yürüme çok uzak." [25, Erkek, 12.bölge, İşsiz, 48]

"Bizim bölgede, hani şu sokaktaki ışıklar varya o bozulsaydı yahut evde bir sıkıntı sıkılsa site yönetimine haber etsek kim bilir zaman gelecekler de yapacaklar. Ama çarşının yanındaki bölgeler öyle değil. Arkadaşlarımdan görüyorum. Eksikleri hemen gideriliyor. Yönetimleri bile çok farklı." [1, Kadın, 7.bölge, Ev hanımı, 42]

Sahayı tanımak adına yaptığım ön çalışma sırasında da merkezdeki bölgelerde (örneğin, 1.bölge) güvenlik görevlisi bahçeye almadan önce kimlik sorarken dışarıda kalan bölgelerden biri olan 20. bölgede bir güvenlik görevlisi bile görülmemiştir.

TOKİ'nin bu proje kapsamında oluşturmak istediği sosyal kaynaşmanın sağlandığı söylenemez. Apartman, gecekond, müstakil ev ve site gibi çok farklı konut türlerinden ve İstanbul'un farklı semtlerinden gelen insanlarla kurulan bu "şehir", bütünleşme yerine kendi içinde kopuk yaşamları doğurmuştur.

"Benim pek diğer bölgelerdeki insanlarla ilişkim yok. Burada bütün apartman belediye personeli. Eşlerimiz İETT'de çalışıyor, birbirlerini tanıyorlar. Bizleri de onlar tanıştırdı.

Gerektiğinde çocuklarımı emanet edebileceğim güvenilir insanlar. Kùltürler aynı. Başka kişilere ihtiyaç kalmıyor. Hep şu 7. bölge filan çok karışık her tip insan var ama burası öyle değil. Herkes aynı tarzda yaşıyor." [23, Kadın, 1.bölge, Ev hanımı, 39]

"Bizim karşı site o kadar karışık ki. İçinde her tür insan var. Nasıl güveneceksin. Tanımıyorsun zaten çoğunu. Herkesin farklı bir yaşıyış şekli var. Ev sahibi olduğumuz için satıp gitmek de kolay değil. Nasıl satacaksın. Maddi imkan ortada. Bir şekilde kendi içimizde yaşıyıp gidiyoruz işte." [17, Erkek, 16.bölge, Serbest Meslek, 52]

"Bizim bölgede gecekondudan gelenler var. Sulukule'denmiş. Ben alırken böyle olduğunu bilsem almazdım belki. Onlarla yaşamak zorunda değilim ki. Ben buraya para ödüyorum sonuçta. Onlar gibi bedavadan ev sahibi olmadım. Çoluk çocuk için iyi bir ortam olsun diye istedik biz bu evi. Nereden bileyim öyle insanlarla aynı yerde oturacağımı... çocukları uyardım. Onlarla arkadaşlık etmek yok dedim. Herkes anlaşıyor onlarla. Kendilerini geliştirmiyorlar." [28, Erkek, 7.bölge, Esnaf, 50]

Görüldüğü gibi farklı yaşam biçimlerine sahip insanlar arasında oluşan belirli bir dışlanma ve ayrışma, mekansal değişime rağmen sürmektedir. Öncesinde sitede yaşayan biri ile gecekondu bölgesinden gelen biri TOKİ konutlarında aynı ortak mekanlarda yaşamak zorunda kalsalar da öncesinde olan ayrımın mekansal yakınlaşmaya rağmen devam ettiği görölmektedir. Her ne kadar bu insanlar bahçede, parkta, AVM'de yan yana gelip aynı mekanlarda yaşamlarını sürdürseler de zihinlerindeki dışlamayı yahut ötekileştirmeyi sürdürmektedir. Bu da TOKİ'nin oluşturduğu bu proje şehirle istediği hedefe ulaşamadığını göstermektedir. Öncesinde sitede yaşamamış bir insanın, toplu konuta taşınmasıyla yeni çevresine uyum sağlamaya yönelik destekleyici alt yapıları oluşturmada çok katlı apartmanlarda yaşamaya mecbur bırakılması diğer gruplarla çatışma yaşamasına yol açmıştır. Tabi bunun neticesinde ayrışma/ayrıştırma ortaya çıkmıştır.

3.2.6. Zayıflayan Sosyal İlişkiler

Kayabaşı Toplu Konutları'nda sosyal donnatı alanlarının sınırlı sayıda olması bölge halkının birbiri ile kaynaşamamasına ve komşuluk ilişkilerinin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu konuda en büyük sıkıntı erkekler açısından yaşanmaktadır. Erkeklerin sosyalleşme imkanı, caminin çay ocağı ve Kayaşehir AVM'de çay içip sohbet etme imkanı sağlayan Simit Sarayı ile sınırlıdır. TOKİ'nin

inşaat aşamasında konutlara öncelik verip sosyal donatıların ikinci planda bırakması, bölgenin kamusal alanlar açısından yetersiz kalmasına yol açmıştır. Bu durumu katılımcılardan biri şu şekilde ifade etmektedir:

"TOKİ buraya market, okul, park kurmadan ev yapmış. biz geldiğimizde tek şu cami ve bir iki okul vardı. karşıdaki cami filan sonradan yapıldı. Ama yetmiyor. Şimdi muhtara soruyoruz. Çocuklar için spor salonu, hastane filan yapılmayacak mıydı diye ama o da birşey diyemiyor tabi. Galiba, TOKİ arsa sahipleri ile anlaşamadığı için yapamıyormuş onları." [5, Erkek, 11.bölge, Emekli, 54]

Bir başka katılımcı ise yaşadığı durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"Valla şu caminin çay ocağı olmasa burada evden çıkacak başka yer yok. Ben Emekliyim. İşim yok. Eskiden Zeytinburnu'nda kahveye giderdim, akrabaların dükkanlarına uğrardım. Vakit geçerdi bir şekilde. Ama burada vakit geçmiyor. Evden çıkacak yer yok. Ara sıra Kayabaşı köyündeki kahveye gidiyorum. Gerisinde hep burada(caminin çay ocağında)yım." [9, Erkek, 12.bölge, Emekli, 70]

Kamusal mekanların sınırlı olması Toplu konut kullanıcılarının yaşadıkları yerle ve insanlarla ilişki kurma imkanını azaltmaktadır. Erkekler ya günün belli saatlerinde (özellikle kadınların çok yoğun olmadığı saatlerde) parklarda oturmakta ya da caminin çay ocağına gitmektedir. Erkekler için var olan bu sıkıntı kadınlar tarafından düzenlenen ev oturmaları ile çözülmeye çalışılmıştır. Kadınlar ilk zamanlar komşularda birbirini çok fazla tanımadığı için bina dışında yahut bina bahçesinde toplanma imkanı pek olmamış, olsa da bina yöneticileri tarafından engellenmiştir:

"Ben önceki evde kapımın önünde rahatça oturuyordum. Yasak masak yoktu. Bahçeye kilim serer, komşularla toplanır çay içerdik. Ama buraya gelince ona izin vermediler. Apartman yöneticisi yasak dedi. Sanki ne zararımız olacaksa..." [21, Kadın, 20.bölge, Ev hanımı, 31]

"Nerede toplanalım... Kapı önüne insek otursak yasak diyorlar. E burada kimse birbirini tanımadığı için evine misafir etmek istemiyor. Belki de kadının ekonomik durumu iyi değil. Evini göstermek istemeyebilir. Ama bunu site yönetimleri anlamıyor. Oturamazsınız yasak diyor. Bizde diyoruz o zaman bahçede bizim toplanmamız için bir yer yapın. Hayır diyorlar." [6, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 51]

Zamanla gelişen komşuluk ilişkileri ile bir araya gelmek için yaşanan mekan sıkıntısına kadınlar tarafından bir çözüm bulunmuş ve ev oturmaları yapmaya

başlamışlardır. Bu oturmalar hem komşuluk ilişkilerinin gelişmesine hem de kadınlar arasında farklı paylaşımlara vesile olmuştur:

"Biz arkadaşlarla dışarıda pek toplanmıyoruz. Zaten öyle toplanacak pek yerde yok. her hafta sırayla birimizde toplanıyor, çay içiyoruz. Alışveriş hakkında, çocuklar hakkında filan konuşuyoruz. Burada imkan sınırlı. Nerede indirim varsa takip etmen lazım. Her şey pahalı. Arkadaşlar indirim olduğunu görünce söylüyorlar. Mesela evine bir perde aldı. Nerden aldığını söylüyor. Fiyatı uygunsa bizde gidip alıyoruz. Eksik çok tabi." [22, Kadın, 1.bölge, Ev hanımı, 37]

"Burada pek çeşit yok. Geçen örtü lazım oldu. UYUM'a⁹ gelmiş. İndirim varmış. Komşum söyledi. Hemen gittim aldım. Aramızda böyle şeyleri paylaşıyoruz." [24, Kadın, 4.bölge, Ev hanımı, 44]

Bütün bu paylaşımlara rağmen birçok katılımcı eski sosyal ilişkilerinin buraya taşındıktan sonra kalmadığını söylemektedir:

"Burada benim sosyal ilişkilerin neredeyse yok gibi. Eskiden ben Sefaköy'deyken arkadaş çevrem tanıdıklar filan daha çoktu. Buraya geldim tamamen yok gibi neredeyse. Burada kadınlar sık sık ev oturması yapıp öyle toplanıyorlar. Dışarıda pek toplanmazlar. Beyim emekli, hep evde. O yüzden bende evime çağıramadığım için gidemiyorum.Önceki evim bahçeli müstakil evdi. Orada hep toplanırdık. Burada evden başka toplanma yeri yok." [1, Kadın, 7.bölge, Ev hanımı, 42]

"Güngören'de arkadaşlarım daha çoktu. Beraberce bahçelerde, evlerde toplanır yer içerdik. Senelerdir komşu olduğumuz için kardeş gibiydik çoğuyla. Burada bir bina benim eski sokağın hepsini alır, kalabalık. Fakat insanlar arası muhabbet çok yok. Asansörde görsen meraba diyorsun selam vermeden gidiyor. Artık sende belli bir zaman sonra selam vermemeye başlıyorsun. Oysa Güngören'de böylemiydi. Herkes birbirine sahip çıkardı." [32, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 33]

"Burada farklı seviyeden insan var. Herkesin maddi imkanı ayrı değil. Evine çağırırsan eşyalarını beğenmiyorlar, eleştiriyorlar. Sende bir daha çağırmaya çekiniyorsun. Ne yapayım benim imkanım bu kadar. Anlamıyorlar. Bakıyorum aralarında eşya, giysi yarışı yapıyorlar bende sonra katılmadım artık. Bir iki yan komşumla görüşüyorum o kadar." [7, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 38]

⁹ Kayabaşı Toplu Konutları'nda AVM içinde yer almaktadır. Tek büyük süpermarkettir. Haricinde bölgelerde kendi içerisinde birkaç küçük market olsa da çeşitlilik ve imkan açısından sınırlı, fiyat açısından ise oldukça yüksektir. Toplu konut kullanıcıları tüm alışverişlerini buradan yapmak *zorunda kalmaktadır*.

Ayrıca, sosyal ilişkilerdeki zayıflama sadece yaşanan yer ile sınırlı kalmamış, kentin diğer semtlerinde kurulan ilişkilere de sirayet etmiştir.

"Burası çok uzak bir yer. Eski oturduğum yere, akrabalara gitmek istesem birkaç otobüs ile gitmem lazım. O zamanda yol parası ağır geliyor. Ekonomik durum belli. Oraya gideceğime çocukların ihtiyacını alayım diyorsun. Eee gitmeyince de aileyi, akrabaları göremiyorsun. Anlayacağın iyice yalnız kalıyorsun. Sultanbeyli'de olsam her dakika görüşme imkanım olurdu. Buraya taşındıktan sonra ayda yılda bir işte." [21, Kadın, 20.bölge, Ev hanımı, 31]

"Buraya taşınınca akrabalar hep gönül koydu. Gelmiyorsun gitmiyorsun diye. Nasıl gideyim, uzak. Çok uzak. Ara sıra görebiliyorum. Bazen kardeşim gelip alıyor. Ama her zamanda her al denilemiyor tabi. Uzak diye onlarda gelmiyor. Yani iyice koptuk akrabalarından, eski komşulardan." [6, Kadın, 11.bölge, Ev hanımı, 51]

Görüldüğü gibi toplu konut projeleri, konutların üretildiği yerlerin konumundan ve genelde bulundukları şehrin merkezine uzakta olmalarından dolayı toplu konut kullanıcılarında zayıflayan sosyal ilişkilere neden olmaktadır.

SONUÇ

Konut bireyler için çok farklı anlamlar içermektedir. İnsanoğlu var olduğu zamandan günümüze kadar gerek zorlu doğa şartlarından ve yabani hayvanlardan korunmak gerekse günümüz toplumunda kendisinin ve ailesinin özel hayatını korumak ve gizli tutmak amacıyla konuta farklı anlamlar yüklemiş ve ihtiyaç duymuştur.

Toplu konut uygulamaları ülkemizde ve dünya üzerinde sayısal konut açığının kapatılması açısından önemli bir politikadır. Planlı kentleşme doğrultusunda kullanılabilir kentsel arsalar üzerinde alt yapısı ve sosyal donatı alanları tamamlanmış konutların, bireylerin alım güçleri çerçevesinde makul fiyat aralıklarında sunulması uzun vadede doğabilecek birçok sorunu önleyecektir.

TOKİ kurulduğu dönemden günümüze kadar ülkedeki konut ihtiyacının karşılanmasında hem üstlenici hem de sağladığı kredi desteği ile finansör olarak görevler üstlenmiştir. Günümüzde ise Türkiye'de konut politikalarının en önemli uygulayıcısı konumundadır. Yapılan yasal düzenlemeler ile Başbakanlık'a bağlı özerk bir yapıya kavuşturularak konut sektöründe geniş yetkilerle donatılmış temel kurum görüntüsü çizmektedir. Özellikle 2003 Ak parti Hükümeti'nden sonra kentsel dönüşüm uygulamaları ve yoksul ve alt gelir grubu için ürettiği sosyal konutlarla konut piyasasında etkin bir yer almıştır. Artık devlet, sunduğu projeler ve yaptığı uygulamalarla konut üretiminde baş aktörlerden biri haline gelmiştir. Toki ile şuana kadar göz ardı edilen semtler yeniden değerlendirilmiş ve yatırımcılar tarafından farklı bir gözle bakılmıştır. 2003'ten bu yana uyguladığı politikalarla, önceki dönemlere kıyasla, çok sayıda konut üretmiştir. Bunlardan bir kısmı fon sağlayıcı projeler olsa da temelde yoksul ve alt gelir grubunu konut sahibi yapma amacıyla üretilmiştir.

TOKİ'nin konut üretimine katılması, konut piyasasındaki sorunların çözümlenmesinde etkili olmuştur. TOKİ'nin son yıllardaki hem konut üretimi hem de kredilendirme hareketi konut piyasasını canlandırmış, inşaat alanındaki talebi arttırmış ve özel sektör konut üreticilerini harekete geçirerek ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Bu sayede, özel sektördeki üretim ve kalite öncelikleri de artacaktır. Ayrıca, 2003'ten itibaren, İstanbul başta olmak üzere bütün illerde ciddi bir inşaat

furyası başlamıştır. Böylece, konut sektörüne yoğun bir yatırım akışı söz konusu olmuştur. Tekstil, turizm gibi çeşitli sektörlerden konut sektörüne geçişler tespit edilmiştir. Halkalı'da prestijli konut projeleri gerçekleştiren tekstil kökenli Eroğlu Grubu, bahsedilen sektör kayışının en önemli örneklerinden biridir (Pérouse, 2013:82).

Bütün bu katkılarının yanı sıra TOKİ konut üretiminde görsel bir hizmet sunmamış olup konutların kentsel mekandaki görüntüsü göz ardı edilmiştir. Tek tipleşmiş, aynı tarz yüksek katlı yapılaşmalar görsel bir zenginlik sunmamanın yanı sıra şehrin yüksek katlı yapılarla dolup kültürel görüntüsünün zamanla kaybolmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, siteleşmenin (yüksek yapılaşma) insanların zihninde günümüzün popüler konut tipi olarak yerleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, sırf "mülk sahipliği" statüsüne erişime odaklanarak TOKİ, başka ülkelerde yaygın olan sosyal konut politikalarının önemli bir boyutunu reddetmiş olmaktadır. Bu boyut, piyasadan arındırılmış, kamu tarafından yardım edilen/desteklenen kiralık konut sektörüdür (Pérouse, 2013:87). TOKİ tarafından "ucuz kiralık konut geleneği" nin oluşturulmaması; insanların paranın değerini korumak için konut sahipliğine yönelmeleri ve kiracılarında konutlarına istediği gibi müdahalede bulunamamaları ülkemizde ev sahipliğini ideal hale getirmiştir.

2001'den şu ana dek, onlarca yasa veya yasa değişikliği aracılığıyla TOKİ'nin yaptırım gücü ve yetkileri iyice genişletilmiştir. Artık TOKİ faaliyet alanları, projeleri ve yönleri sayısız olan bir kamu kurumu haline gelmiştir. Kuveyt, Romanya, Venezüela, Pakistan, Suudi Arabistan, Nijerya da dahil¹⁰ olmak üzere yurt dışında da pek çok inşaat projesine sahip olan TOKİ, ayrıca Merkez Bankasının yeni yerleşkesiyle, TBMM lojmanlarıyla ilgilenir, bina restorasyonu için kredi sağlar, sınırda jandarma karakolu inşa eder, ordu için konut yapar... (Pérouse, 2013:85). Bu kontrolsüz büyüme TOKİ için bir görev karışıklığına da neden olmaktadır.

Günümüzde konutun anlamını değerlendirdiğimizde; konut önemli bir statü göstergesidir. Kentlerin 'enformel' gecekondu semtleri ve imarlı semtler olarak ayrıştığı ve ikili bir yapı sergilediği ülkemiz de, günümüzde bu durum biraz değişse de, gecekondu ve apartman birbirinden çok farklı iki toplumsal konuma denk

¹⁰ Bkz. "Nijerya Cumhurbaşkanı TOKİ'den konut istedi." Milliyet, 4/02/2011

düşmektedir. Bir daireye sahip olmak için her türlü maddi ve manevi yükü üstlenmekte, daireleri için borçlandırılmakta, yıllar boyunca ödemek zorunda oldukları borçlarını belli bir süre ödeyemezlerse evlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklarını bilmekte, bunun duygusal yükünü taşımaktadırlar. Bundan dolayı kadınların işe girmesi, gençlerin ise okul ve dersanelerden alınması düşünülmeye başlanmıştır (Erman, 2008).

Gecekondu mahallelerinin toptan yıkılarak, kent yoksulunun daha da kent dışına, iyice kent merkezinden uzaklara atılması, kentteki suç ve şiddeti, kent yoksulunda toplumsal dışlanma duygusunu pekiştirerek, daha da arttırma tehlikesini içinde barındırmaktadır. Yerlerinden edilen ve zorunlu olarak şehir dışındaki çok katlı bloklara yerleştirilen bu ailelerin gecekondundan çok daha pahalı bir yaşantı olan site yaşantısını ne kadar kaldıracabilecekleri de önemli bir sorundur (Erman, 2008). Kayabaşı Toplu Konutları'nda Sulukule gecekondu mahallelerinden gelip ketsel dönüşüm kapsamında buraya yerleştirilen aileler vardır. Bunların çoğu neredeyse kalmamış, site yaşamına uyum sağlamada zorlanmışlardır. Kimisi buradaki evlerini satıp Çorlu Çerkezköy taraflarındaki gecekondu mahallelerine taşınmışlardır.

Ayrıca TOKİ konutları, sosyal donatılar bağlamında da yetersiz kalmaktadır. Farklı yaş ve cinsiyete göre sosyal donatı alanlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Erkeklerin sosyalleşebilecekleri bir kahvane ya da toplanabilecekleri bir mekan olması gerekmektedir. Gençler için de bir cafe ya da bir eğlence mekanı bulunmamaktadır. Bu sebepten gençler evde internete bağımlı hale gelerek sosyal ilişkileri zayıflamaktadır. sosyal donatı alanlarının genişletilmesi ile Kayabaşı toplu konut kullanıcılarının hem uyum süreçlerinin hem de bölge halkı ile kaynaşmasının hızlanacağı, kendisini oraya daha fazla ait hissedebileceği düşünülmektedir. Bunların yanı sıra TOKİ sadece ev değil bir yaşam alanı sunduğu için toplu konut kullanıcılarının nişan, düğün gibi merasimlerini gerçekleştirebileceği bir mekan inşa etmesi de gerekmektedir.

Türkiye’de ise sosyal konut üretimi tek elden ve merkezi hükümetçe sağlanmaktadır. TOKİ’nin sosyal konut modelinde, katılımcılık, çeşitlilik, denetlenebilirlik, ortak girişim, örnek uygulamalar geliştirme, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ya da ilgili meslek odalarıyla dayanışma ve çalışma yapma gibi unsurlara birkaç örnek dışında rastlanamamaktadır. Bu anlamda TOKİ’nin

Çalışma kapsamında değerlendirilen uygulamaları her ne kadar “sosyal konut” olarak adlandırılrsa ya da kabul edilse de ürünlerin, günümüz “sosyal konut” tanımlamalarını karşılayamadığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de sosyal konut ile ilgili güncel, ülkeye has ve sürdürülebilir gelişme merkezli yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyulduğu gözlenmektedir. İnsanı ve çevreyi odağına yerleştirmeyen ve niteliğe önem vermeyen konut üretim sistemlerinin işlerliğinin sorgulandığı dönemler geride kalmış ve sadece konut üreterek konut sorununun üstesinden gelinemeyeceği sayısız deneyimin ardından kesin bir biçimde kabullenilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen TOKİ sosyal konut yerleşimlerinin, çoğu kent dışında yer alan birer “yatakhane kasaba” niteliğinde olduğu görülmektedir. Bu sosyal konut modelinin hedefi özetle, “yoksul ve dar gelirli geniş toplum kesimlerini, insanın duygusal ve anlamsal değerleriyle var olduğu bilgisini hiçe sayan planlamalar sonucu hızla ve geleceği öngörmeden inşa edilmiş dikey/monoton yerleşimlere yığmak” olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Y.: 2001 **Kültür Endüstrisi**, Şehir Yayınları. İstanbul.
- ALKIŞER, Y. VE
YÜREKLİ, H.: 2004 "Türkiye’de “Devlet Konutu”nun Dünü, Bugünü, Yarını", **İtü Dergisi/a**, Cilt:3, Sayı:1, 63-74, Mart 2004
- ALSAÇ, Ü.: 1993 **Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı**, İletişim Yayınları, 47-65, 93-100, İstanbul.
- ALTMAN, I.,
LOW,S. M.: 1992 Place Attachment, New York ve Londra: Plenum Press.
- ALVER, K.: 2007 **Siteril Hayatlar- Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler**(1. Baskı),: Hece Yayınları, Ankara.
- ALVER, K.: 2011 “Korkut Tuna ve Şehir Sosyolojisi”, **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 22. Sayı, 331-346.
- ARSLANTAŞ, H. A.: 2008 “Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentlileşmenin Din Üzerine Etkileri”, İnönü Üniversitesi, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (13-2). 171-196.
- ASLANOĞLU, R.: 1998 **Kent, Kimlik ve Küresellesme**, Asa Yayınları, 1. Basım, Bursa.

- AYATA, S. ve
AYATA, G.A.: 1996 "Konut Komşuluk ve Kent Kültürü", TC.
Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, **Konut Araştırmaları Dizisi**; 10, Ankara
- AYTAÇ, Ö.: 2006 "Mekân(ın) Sosyolojisi: Toplumsalın Yeniden
Kuruluşu", Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı
15 (İç.), Ed.E.Eğribel-U.Özcan, Kızılelma Yayıncılık,
İstanbul.
- BABBIE, E. R.: 2000 **The Practice of Social Research**, Belmont,
Wadsworth/Thomson Learning.
- BAL, H.: 2002 **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- BAŞER, V. ve
BAŞER. A.E. .: 1998 "Yasama Tarzı Odağında Kariyer
Meslekler",Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile
Yapısı Temelinde Yasama Tarzları, Der. Beylû
Dikeçligil Ankara: **TC. Başbakanlık Aile Araştırma
Kurumu Başkanlığı Yayınları**, Bilim Serisi 111.
- BAYRAKTAR, E.: 2006 Gecekondu ve Kentsel Yenileme (1. Baskı). Ankara:
Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
Ergül, Nevin, Kaplan, Mehmet, Kütük, Abdullah ve
Avşar, Nesin (Yay.Haz.) (1999). Türk Ailesinin
Yaşadığı Mekânlara/Konutlara İlişkin Eğilimler.
Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- BAYRAKTAR, E.: 2007 **Bir İnsanlık Hakkı Konut**, 1. Baskı, Boyut
Yayınları, İstanbul.

- BAUMAN Z.: 1998 Sosyolojik Düşünmek, (Çev. Abdullah Yılmaz),
İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BERG, L. B.: 2001 **Qualitative Research Methods for the Social Sciences**, USA, Allyn & Bacon.
- BERKÖZ, L.: 2006 "Konut ve Çevresel Kalite Memnuniyetini Yükselten Faktörler", **İtü Dergisi/a**, Cilt:5, Sayı:2, Kısım:1, 165-176, Eylül.
- BİLGİN, İ.: 1996 **Toplu Konut ve Türkiye'deki Gelişimi, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim**, Ed: Yıldız Sey, Tarih Vakfı, İstanbul.
- BİLGİN, İ.: 2002 "Modernizmin Şehirdeki İzleri", **Arkitera Forum**, (Çevrimiçi)<http://v3.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/modernizm1.htm> adresinden edinilmiştir.
- BİLGİN, N.: 2011 "Sosyal Düşünce Kent Kimliği", **İdealkent**, Sayı 3, Ankara.
- BOGDAN, R.,
TAYLOR, J. S.: 1975 **Introduction to Qualitative Research Methods**,
Canada, John Wiley & Sons, Inc.
- BOURDIEU, P.: 1983 "Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, Soziales

- Kapital”, Hrsg: KRECKEL, Reinhard, Soziale Ungleichheit, Soziale Welt, Sonderband 2. Göttingen, s. 183-198.
- BOURDIEU, P.: 1985 “The Market of Symbolic Goods”, *Poetics*, (14):13-44.
- BOURDIEU P.: 1986 “The Forms of Capital”, J. G. Richardson (ed.), *The Handbook of Theory: Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241-258.
- BOURDIEU, P.:1987 **What Makes a Social Class: On the Theoretical and Practical Existence of Groups**, *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1-17.
- BOURDIEU, P.: 1988 What Makes a Social Class: On the Theoretical and Practical Existence of Groups, *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1-17.
- BOURDIEU, P.: 1999 Site Effects, (Der, Pierre Bourdieu ve diğerleri) *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society içinde*, Stanford: Stanford: Stanford University Press.
- BOURDIEU, P. ve
WACQUANT, L. J.D.: 1996 *Reflexive Anthropologie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.

- BOURDİEU, P.: 2010 “Sermaye Biçimleri”, Derleyenler: M. M. Şahin ve A. Z.Ünal, Sosyal Sermaye, Değişim, İstanbul, s. 45-75.
- BOZDOĞAN, S.: 2002 **Modernizm ve Ulusun İnşası**, Metis Yayınları İstanbul.
- BRAUN, S.: 2002 “Soziales Kapital, sozialer Zusammenhalt und soziale Ungleichheit”, Aus Politik und Zeitgeschichte, B 29-30, 2002, s. 6-12.
- BUMİN, K.: 1990 **Demokrasi Arayışında Kent**, Ayrıntı Yayınları, s. 70-78.
- CANSEVER, T.: 1994 **Ev ve Şehir**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- CHANEY, D.: 1999 **Yaşam Tarzları**, (Çev: İrem Kutluk), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- CROMPTON, R.: 1993 Class and Stratification: An Introduction to Current Debates, Cambridge: Polity Press.
- ÇİZMECİ, F.: 2001 20.YY’ da Barınma Kültürünün Tüketim Örüntüleri Bağlamında Değişimi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DİKEÇLİGİL, B.: 1991 “Yaşama Tarzı ile Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki”, Aile Yazıları I., Der. Beylül Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Ankara, **T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları**, No.5, ss.521-536.

DPT.: 1963	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967), Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, Ocak.
DPT.: 1967	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968- 1972), Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, Kasım.
DPT.: 1972	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977), Yayın No:1272 .
DPT.: 1978	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983), Yayın No:1664, Ankara, Nisan, 1979 .
DPT.: 1984	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989), T.C. Başbakanlık, DPT, Yayın No:1974.
DPT.: 1989	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994) , Yayın No:2174
DPT.: 1995	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000), T.C. Başbakanlık.
DPT.: 2000	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005), T.C. Başbakanlık, DPT, Haziran.
DPT.: 2006	Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013) Ankara.

- ERGÜL, N.: 1999 **Türk Ailesinin Yasadığı Mekanlara, Konutlara İlişkin Eğilimler**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- ERMAN, T.: 2008 **TÜBİTAK Projesi**, no.107K151, Kentsel dönüşüm projeleri ve yer değiştirme: Uygulamalar, söylemler, deneyimler.
- FEATHERSTONE, M.: 2005 **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, (Çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, A.: 2000 **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, (Çev: Ümit Tatlıcan), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, A.: 2005 **Sosyal Teorinin Temel Problemleri**, (Çev: Ümit Tatlıcan), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, A.: 2008 **Sosyoloji** (yay. hazl. Cemal Güzel), İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- GOTTDIENER, M.: 2001 “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis**,2, 248-269.
- GÖKER E.: 2010 “Ekonomik İndirgemeci”mi Dediniz?”, Der.Güney Çeğin-Emrah Göker-Alim Arlı-Ümit Tatlıcan, **Ocak ve Zanaat İçinde**, İletişim yayıncılık, İstanbul.
- GÖRMEZ, K.: 1991 **Şehir ve İnsan**, MEB Yayınları, İstanbul.
- GÜÇLÜ, S.: 2012 **Mekan Sosyolojisi ve Kentsel Mekan**, Neslihan Sam ve Rıza Sam (ed.), Sosyo-Kültürel Farklılık ve

Alaşım Mekanları içinde (261-287), Ezgi Kitabevi, İstanbul.

GÜR, Ö.: 2000

Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü
(1.Baskı). İstanbul, Yem Yayıncılık.

HARKER, R.: 1990

Bourdieu: Education and Reproduction, An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu, The Practice Theory(der. Richard Harker, Cheleen Mahar ve Chris Wilkes) içinde, 86-108. New York: St. Martin's Press.

HARVEY, D.: 1969

Explanation in Geography, Hodder Arnold Publication.

HARVEY, D.: 2003

Sosyal Adalet ve Şehir, Çev.Mehmet Moralı, İstanbul:Metis Yayınları.

HARVEY, D.: 2013

Asi Şehirler, Çev.Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul.

HELVACIOĞLU, B.: 1994

“Evvel Zaman İçinde Kalbur Zaman İçinde: Tarihi-Coğrafi Materyalizm”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:64/65, Güz/Kış.

İMAMOĞLU O.,

İMAMOĞLU V.: 1996

İnsan, Evi ve Çevresi: Ankara'da Bir Toplu Konut Araştırması, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi 15, Ankara.

- İMO.: 2009 TOKİ Değerlendirme Raporu,
<http://politeknik.org.tr/site/indir/imo-toki%20raporu.pdf>, s:5.
- KAJETZKE, L.: 2008 Wissen im Diskurs. **Ein Theorienvergleich von Bourdieu und Foucault**. VS Verlag. Wiesbaden.
- KARAGÜLLE, S.: 1978 Toplu Konutlarda Yerleşim İlkeleri ve Uygulama Önerisi, E.Ü.G.S. F. Kent Planlama Bölümü, Kent Mimarlığı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- KARTAL, S.K.: 1992 **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme**, Adım Yayıncılık. Ankara.
- KAYA, E.: 2007 **Kentleşme ve Kentleşme**, (2. Baskı), İstanbul, Okutan Yayıncılık.
- KAYA, E.: 2010 “TOKİ: Devlet İçinde Şirket”, Birgün Gazetesi, (10.05.2010).
- KAYA, K.: 2003 **Türk Toplumunda Yasama Tarzı**, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- KEITH, M.,
- PILE, S.: 1993 “Introduction Part 1 and 2: The politics of place”, iç. Place and the Politics of Identity (der. M. Keith ve S. Pile), Londra ve New York: Routledge, s.1-40.

- KELEŞ, R.: 1980 **Kent Bilim Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, R.:1982 **Nüfus, Kentleşme,Konut ve Konut Kooperatifçiliği**, KONUT'81, Ankara.
- KELEŞ, R.: 2005 “Kent ve Kültür Üzerine”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı 246, 2005, 9-18 (2005).
- KELEŞ, R.: 2013 Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.
- KEMERLİOĞLU, E.: 1990 **Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik**, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, No.126, Erzurum.
- KEPHART, W.M.: 1982 Extraordinary Groups: The Sociology of Unconventional Life-styles, 2.basım, St.Martin's Press, New York.
- KIRAY, M. B.: 1998 **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KİPER, P.: 2004 “Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması-Türkiye-Bodrum Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- KITZINGER, J.: 1995 "Qualitative research: introducing focus groups", Journal of Contemporary Ethnography, 33 (5), 602-637.

- KONGAR, E.: 2004 **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÖSEMİHAL, N. Ş.: 1989 **Sosyoloji Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KRUEGER, R.A.: 1994 Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research, California:SAGE
- LEFEBVRE, H.: 1991 The Production of Space, Oxford: Basil Blackwell.
- LOVELL, N. 1998 Locality and Belonging, Routledge: London ve New York.
- MERİÇ, Ü., vd.: 2006 **Konya’da Komşuluk Araştırması- Konya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları-4. İstanbul: Genar Baskı.**
- MILLER, D.: 1987 Material Culture and Mass Consumption, Oxford: Basil Blackwell.
- ÖZGÜR, E.F.:2009 İstanbul'un Konut Alanlarında Yeni Eğilimler.
Erişim Tarihi: 3 Şubat 2014
http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html
- ÖZGÜR, E. F.: 2012 Tüketime Bağlı Bir Kimlik Ögesi Olarak Konut ve Planlama Açısından Bir Değerlendirme.
- ÖZKALP E.; 1994 Davranış Bilimlerine Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- ÖZTÜRK B.: 2008 Türkiye ‘de Konut Sorunu ve Konut Finansman Sistemi (Mortgage), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- ÖZYURT, C.: 2007 “20. yüzyıl sosyolojisinde Kentsel Yaşam”, Balıkesir Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 18, 111-126.
- PAVALKO, R. M.: 1971 Sociology of Occupations and Professions, 1, ed.İllinois: Peacock Publishers.
- PÉROUSE, J.F.:* 2013 “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Belirleyici Bir Rol Üstlenen Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ) Bilirsiz Kimliği Üzerinde Birkaç Saptama”, **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali**. (Der.Ayşe Çavdar-Pelin TAN). İstanbul: Sel Yayıncılık. 81-98.
- PEYNİRCİOĞLU N.: 2002 “Planlı Dönemde Getirilen Politikalar ve Uygulama Sorunları”, **Konut Kurultayı**, TMMOB, Şehir Plancıları Odası, Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul, 22- 23- 24 Mayıs.
- QUTHWAITE, W.: 2006 The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought, “Space” by Rob Shields.
- RIVLIN, L.G.:1987 “The neighborhood, personal identity, and group affiliations”, iç. Neighborhood and Community

Environments (der. I. Altman ve A. Wandersman),
NewYork ve London: Plenum Press, s.1-34.

- ROBBINS, D.: 2005 "The Origins, Early Development and Status of Bourdieu's Concept of 'Cultural Capital'", British Journal of Sociology, 56(1):13-30.
- SAMSUNLU, A.: 2007 "Toplu Konut Kanunu ve Türkiye'deki uygulamaları", Ayşegül Mengü (ed.), Kent ve Planlama- Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Ankara; İmge Kitabevi, ss. 355- 374.
- SCHMİD, C.: 2008 "Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space: Towards a Three-Dimensional Dialectic", **Space, Difference, Everyday Life: Reading, Henri Lefebvre**, der, K.Goonewardena ve diğerleri, Routledge, Londra, s.27-45.
- SENNETT, R.: 1999 **Gözün Vicdanı**, Çev. Süha Sertabiboğlu-Can Kurultay, Ayrıntı, İstanbul.
- SENNETT, R.: 2006 **Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Metis Yayınları, İstanbul.
- SOBEL, M.: 1981 Life Styles and Social Structure; Concepts, Definitions, Analyses, New York: Academic Pres.

- SOJA, E.W.: 1989 Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory, London: Verso Press.
- SÖZEN, M.: 1996 **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SUHER, H.: 1996 **Şehircilik**, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, Taşkışla İstanbul.
- ŞENGÜL, H.T.: 2001 **Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı**, Praksis, 2, 9-31.
- TEKELİ, İ.: 1996 Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınları, Sayfa 96, Ankara.
- TEKELİ, İ.: 2008 **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul.
- TOGNOLI, J.: 1987 Residential Environments-Handbook of Environmental Psychology, New York, Plenum Pub.
- TOPRAK, Z.: 1990 **Sosyal Kamu Hizmeti Olarak Konut Politikası**, İzmir, ÇABA Kitapevi.
- TUNA, K.: 1987 **Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- TUNA, K.: 1994 “Amerika’nın Bulunuşunun Batı’da Yol Açtığı Gelişme: Kentsel Toplum”, 500. Yılında Amerika

- (yay. hazl. R. Ertürk ve H. Tüfekçioğlu), İstanbul, Bağlam Yayınları, s.139-146.
- TUNA, K.: 2009 "Şehrin Serüveni", **Hece**, Sayı: 150-152, (Şehirlerin Dili Özel Sayısı), s.16-22, Ankara.
- URRY, J.: 1999 **Mekânları Tüketmek**, Çev. R.G.Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- VESTER, H. G.: 2010 Kompendium der Soziologie III: Soziologische Theorien. VS Verlag, Wiesbaden.
- WEBER, M.: 1986 **Sosyoloji Yazıları**, (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- WIRTH, L.: 2002 **Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme**, B. Duru ve A. Alkan (Der.,Çev), 20. Yüzyıl Kenti içinde, s. 77-107, İmge Kitabevi, İstanbul.
- YARCI, S.: 2011 "Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1,s.125-135.
- YAVUZ, F.: 1952 Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Ankara: SBF Yayını.
- YILDIRIM, A.,
- ŞİMŞEK, H.: 2005 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yay.